

MAGYAR SZEMLE

SZÓCS GÉZA: MAGYARORSZÁG 2114-BEN; DEBRECZENI JÓZSEF: MAGYAR PÁRTOK, MAGYAR PÁRTRENDSZER; DESSEWFY LÁSZLÓ: EGY ÉV A MÉDIAPOLITIKÁBAN; ILLYÉS GYULA LEVELEZÉSE FELESÉGÉVEL 1946-47 TELÉN, II.; VINCZE GÁBOR: A KOLOZSVÁRI MAGYAR EGYETEM TÖRTÉNETE 1944-45-BEN; BEKE GYÖRGY: AZ ANYANYELVŰSÉG TÖRTÉNELMI IGÉNYE; PETHŐ TIBOR: A KÖZEL-KELET RABIN HALÁLA UTÁN

SZERKESZTŐI ÜZENETEK:

ESÉLYEK CÍMŰ SOROZATUNKBAN 1996. január 4-én, csütörtök 18 órakor BUDA Béla, CSEH-SZOMBATHY László és PATAKI Ferenc beszélget *A magyar és a konfliktus* címmel (vonatkozó írásaikat I. novemberi számunkban). Helyszín a Magyar Kultúra Alapítvány Deák terme. Budapest, I., Szentháromság tér 6.

OLVASÓINK SZÍVES ELNÉZÉSÉT KÉRJÜK, hogy novemberi számunk 1185. oldalán két mondat hiányosan szerepel. A teljes szöveg: „Ez ránk szakadt. Bízom benne, hogy el fog múlni. Annyi minden elmúlt.” Továbbá az 1217. oldal második bekezdésében a latin szótár szerzője természetesen GYÖRKÖSY.

ÁREMELÉS. A *Magyar Szemle* ára 1995 decemberével, vagyis a mostani számmal 144 forintra emelkedik. Belföldi előfizetőink számára az előfizetés 1996 áprilisáig változatlan marad, a külföldi előfizetés azonban most decemberrel évi 75 dollár (80 SF, 100 DM). Tehát a mostani emelés még a kétéves inflációt sem követi teljes mértékben, holott a papírárak az infláció átlagánál nagyobb mértékben nőttek. Lapunk közpénzből támogatást nem kap, csak különböző magánforrásokból. Ezért az előállítás költségeit sajnos részben olvasóinkra kell hárítanunk.

A MAGYAR SZEMLE ALAPÍTVÁNY SZÁMLASZÁMA 1995. december 4-ével megváltozott. Az új számlaszám: 11707024-20332033. A régi számlaszám, és az átutalási postautalvány csak 1996 második felében veszti érvényét. Aki Alapítványunkat legalább 2000 forintos összeggel támogatja, az a *Magyar Szemle* egyéves előfizetését és ajándékot kap. Az Alapítvány támogatására befizetett összegek az APEH engedélye alapján az adóalapból levonhatók.

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁRSÁGI ÓRÁK hétfőtől péntekig: 11-15^h.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: KODOLÁNYI Gyula: péntek, 12-13^h, CZAKÓ Gábor: kedd, 11-12^h, MÁRTON Gyöngyvér: hétfő, 12-14^h.

A FOLYÓIRAT MEGJELENÉSÉT A BATTHYÁNY LAJOS ALAPÍTVÁNY TÁMOGATJA.

A MAGYAR SZEMLE ALAPÍTVÁNYIGAZGATÓSÁGA:

ANTALL György András, Dr. BALOGH János, BOD Péter Ákos, CZAKÓ Gábor, GRANASZTÓI György (elnök), JESZENSZKY Géza, KODOLÁNYI Gyula, MAGYAR Péter, SZABADOS György

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: KODOLÁNYI GYULA

Szerkesztőbizottság: BORBÁNDI GYULA, CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ,
KINDLER JÓZSEF, MELLÁR TAMÁS, MOLNÁR GUSZTÁV,
SZABADOS GYÖRGY, SZŐCS GÉZA, DR. VARGA CSABA

Szerkesztőség: BANGA FERENC, CZAKÓ GÁBOR,
IZINGER ANNA, MAGYAR BERTALAN, MÁRTON GYÖNGYVÉR, VÁCZI GÁBOR
Szerkesztőségi titkár: ARANY EMILIA

ÚJ FOLYAM IV. 12. SZÁM	BUDAPEST	1995. DECEMBER
DEBRECZENI JÓZSEF	MAGYAR PÁRTOK — MAGYAR PÁRTRENDSZER	1235
DESSEWFFY LÁSZLÓ	EGY ÉV A MÉDIAPOLITIKÁBAN	1249
SZŐCS GÉZA	MAGYARORSZÁG 2114-BEN	1257
ILLYÉS GYULA	LEVELEIBŐL, 1946–47; II.	1263
HORIA PATAPIEVICI	INTERJÚ A DUNA TV ESTI KÉRDÉS C. MŰSORÁBÓL	1282
WEHNER TIBOR	A JÓZAN TÁRGYILAGOSSÁG ÉS A METAFIZIKA OLTÁRAI (BESZÉLGETÉS STEFANOVITS PÉTER GRAFIKUSMŰVÉSSZEL)	1287
MINAMIZUKA SHINGO	A BALKÁN TÖRTÉNETE ÉS HELYZETE JAPÁN SZEMMEL	1296
BEKE GYÖRGY	AZ ANYANYELVŰSÉG TÖRTÉNELMI IGÉNYE	1301
VINCZE GÁBOR	A HITTŐL A CSELEKVÉSIG (A KOLOZSVÁRI MAGYAR EGYETEM KÉRDÉSE 1944–45-BEN)	1314
SÁLYI TAMÁS	THATCHERIZMUS A GYAKORLATBAN, I.	1327
PETHŐ TIBOR	A KÖZEL-KELET RABIN HALÁLA UTÁN	1334

SZÁMUNK SZERZŐI

BEKE György (1927, Uzon): író, újságíró. A kolozsvári Bolyai Tudománygyetemen szerzett magyartanári oklevelet. Riportok, interjúk regények, tanulmányok szerzője.

DEBRECZENI József (1955, Dunaszentgyörgy): KLTE, magyar-történelem szak (1979); az MDF alapító tagja. Országgyűlési képviselő (előválasztáson): 1989-1994. Jelenleg a Miskolci Egyetem szociológia tanszékén egyetemi adjunktus, politológiát tanít. A *Magyar Nemzet* külső munkatársa. *Melyik játékot játsszuk?* c. kötete 1993-ban jelent meg.

DESSEWFFY László (1926, Budapest): író, publicista, a KDNP volt sajtóosztály-vezetője.

ILLYÉS Mária: művészettörténész, műkritikus. 1957-93 között a budapesti Szépművészeti Múzeumban dolgozott. Írásai a 19. és 20. századi magyar és európai művészettel foglalkoznak. Édesapja, ILLYÉS Gyula írói hagyatékából eddig két, korlátozott terjesztésű kötetet adott ki: *Érzelmes hátrpillantás*. Szekszárd, 1994; *Ódaatról* (kiadatlan versek). Bibliofil Társaság, Budapest, 1995.

MINAMIZUKA Shingo (1942): egyetemi tanár (Chiba University, Tokyo). Szakterülete: Magyarország történelme, közép-kelet-európai történelem. Főbb publikációi: *Magyarország gazdaságtörténete a XIX. században*. Tokyo, 1979. *'Csendes forradalom — Magyar parasztság és populizmus'*. Tokyo, 1987. *'„Harmadik út” keresése — Magyar példa*. Tokyo, 1991; *'A szociális betyár — Rózsa Sándor*. Tokyo, 1992.

PETHŐ Tibor (1918, Budapest): az édesapja, PETHŐ Sándor által alapított *Magyar Nemzet* szerkesztőbizottságának elnöke, lapunk külpolitikai szemléírója.

SÁLYI Tamás (1955, Budapest): az ELTE BTK történelem-angol szakán végzett, 1980-ban. Jelenleg szellemi szabadfoglalkozású.

SZŐCS Géza (1953, Marosvásárhely): költő, újságíró, politikus. A Babes-Bolyai Tudománygyetemen végzett. 1979-80-ban Herder-ösztöndíjas. Az *Ellenpontok* című földalatti politikai folyóirat szerkesztője (1981-82). 1986-ban emigrációba kényszerült; nyugati lapok és rádióadók munkatársa. 1987 tavaszán ő hozza létre a SZER budapesti irodáját. CEAUSESCU bukása után hazatér; 1990-91-ben az RMDSZ főtitkára, majd alelnöke. Kolozsvár szenátora a bukaresti parlamentben. Jelenleg az *Erdélyi Napló* kiadója és főszerkesztője. Számos vers- és drámakötete jelent meg.

VINCZE Gábor (1962, Békés): a JATE történelem szakán végzett, 1991-ben. A JATE társadalomelméleti és kortörténeti gyűjteményének szakreferense. Kutatási területe a romániai magyar kisebbség 1945-1965 közötti történelme. Eddig két könyve és számos szacikke jelent meg.

WEHNER Tibor (1948, Sopron): tanulmányait Budapesten, Szombathelyen végezte, 1982-ben az ELTE Művészettörténeti Szakán szerzett diplomát. 1971 óta publikál, irodalmi szövegeket és a kortárs művészettel foglalkozó tanulmányokat.

E SZÁMUNK ILLUSZTRÁCIÓI Wehner Tibor: *A józan tárgyilagosság és a metafizika oltárai* c. cikkét kísérik. A reprodukciókat STEFANOVITS Péter készítette.

ÁLLANDÓSÁG ÉS VÁLTOZÁS
A Magyar Szemle körkérdése, XI.

MAGYAR PÁRTOK
— MAGYAR PÁRTRENDSZER

A POLITIKAI PÁRTOK S EGYMÁSSAL KIALAKÍTOTT KAPCSOLATAIK rendszere, a pártrendszer legalább olyan fontos szereplője egy ország politikai életének, mint a parlament, a kormányzat vagy az alkotmányos berendezkedés. Bár a modern demokráciákban egyetlen párt sem rendelkezik intézményes hatalommal (nem hozhatnak az állampolgárokra, vagy az állami szervekre — kormányra, minisztériumokra, rendőrségre, bíróságra stb. — nézve kötelező határozatokat, s velük ellentétben nem rendelkeznek a döntéseik végrehajtását biztosító állami kényszerítő erővel sem), a valóságos politikai akaratképzés döntően és elsősorban mégis bennük és általuk megy végbe. Legfontosabb funkciójuk — ami a demokráciát elsősorban megkülönbözteti a diktatúrától — a nyilvános és szabályozott versengés a hatalomért (választási programok kidolgozása, jelöltek állítása stb). Egyúttal elvégzik a társadalom politikai tagolását, választói táborokba integrálását is. Ezzel szoros összefüggésben jórészt a pártokban, illetve a pártok által történik a különféle társadalmi csoportok érdekeinek politikai alternatívákká és akaratokká fogalmazása, a politizáló közvélemény állandó informálása és formálása, a politikai mentalitások és kultúra alakítása (politikai szocializáció), valamint a politika szereplőinek kiválasztása és professzionalizálása. Valójában az alapvető politikai döntések java része is a pártokban születik, amelyek aztán a különféle állami és önkormányzati szervezetekben (parlament, kormány, képviselőtestületek) változnak át kodifikált, jogilag érvényes határozatokká. A pártok jelentős közvetítő és integráló funkciót töltenek be a gazdaság, a kultúra, a sajtó, az érdekképviselő stb. legkülönbözőbb szerveivel való kiterjedt kapcsolataik által, de komoly integrációs szerepet játszanak nemzetközi viszonylatban is. No, és persze nehogy elfeledjük: a választási győzelem után a gyakorlatban a pártvezérek foglalták el a felső kormányzati, illetve parlamenti pozíciókat.

Egy ország írott alkotmányos berendezkedését a pártok, a pártrendszer működésének gyakorlata teszi élővé és valóságossá. Széttöredezett, labilis sokpártrendszer esetében például ingatag koalíciós kormányok váltják egymást, a sorozatos kormányzati válságok pedig feltétlenül megnövelik az államfő mozgásterét, tényleges politikai befolyását és hatalmát. Akár betű szerint ugyanaz a parlament-

főosztási és kormányfő-kinevezési jogkör, válhat — instabil sokpártrendszer főnállása esetén — súlyos hatalmi jogosítvánnyá, stabil kétpártrendszerben pedig üres protokolláris szereppé. Amennyire igaz, hogy az alkotmányos szabályok (pl. párttörvény, választójogi törvény) behatárolják a pártok mozgásterét és alakítják a pártrendszer karakterét, ugyanúgy igaz, hogy az ezen alkotmányos szabályok adta kereteket a pártok és a pártrendszer töltik ki valóságos politikai tartalommal. Mindennek fényében nagyon is indokolt, hogy több figyelmet fordítsunk a magyar pártok és a pártrendszer sajátosságaira, helyesebben: hogy több tárgyilagos, a napi politikai harcok fölé emelkedő, valóban politológiai elemzés szülessen e tárgyban. Az alábbiakban — amennyire ezt személyes korlátaim megengedik — erre teszek kísérletet.

A MAGYAR PÁRTOSODÁS NÉHÁNY KÖRÜLMÉNYE

A MAI NYUGATI PÁRTOK ÉS PÁRTRENDSZEREK kifejlődésének százötven-kétszáz esztendő s történetéhez képest a magyarországi folyamat alig öt-tíz év leforgása alatt zajlott le. Külön problémát jelent itt a kontinuitás kérdése, hisz hazánkban az 1860-as évektől több-kevesebb korlátozottsággal egészen 1948-ig működtek politikai pártok. A rákövetkező négy évtized kommunista pártállami diktatúrája azonban nemcsak kiirtott mindenfajta pártszerű politikai tevékenységet a közéletből, hanem megszüntette annak összes jogi, intézményi, politikai, társadalmi és gazdasági feltételét is. A valaha létező pártok elitjeit likvidálták, emigrációba kényszerítették, illetve negyven esztendő alatt kihaltak, megöregedtek, a folyamatosság e tekintetben tehát megszakadt. A magyar társadalom időközben rendkívüli mértékben átalakult, atomizált, strukturálatlan masszává változott, az egykori pártpolitikai törésvonalak szinte teljesen betemetődtek. Semmiképp sem lehetett tehát ott folytatni, ahol 1948 tájékán abbamaradt, a pártosodásnak gyakorlatilag újra kellett indulnia.

Természetesen nem szakadt el teljesen minden szál. Érzékelhető volt, és ma is érzékelhető bizonyos politikai kultúra- és mentalitásbeli, érzelmi és ideológiai folytonosság, de ezek a szálak elvékonyodtak, megritkultak. Kontinuitás és diszkontinuitás kettősségében vitán fölüli az utóbbi volt a meghatározó. Igaz, hogy a '90-es választásokon egy híján valamennyi 1947-ben szerepelt párt újra elindult, de közülük csupán kettő, az FKgP és a KDNP jutott be a parlamentbe. A szociáldemokrata párt csak 3,55%-ot kapott, a többi öt párt pedig együttvéve sem érte el az 1%-ot. Összességében a régi pártok a szavazatok 22,6%-át, az újak viszont 60,7%-át szerezték meg. A maradék 16,7%-on a két kommunista utódpárt, az MSZP és az MSZMP osztozott, amelyek esetében nem szakadt meg a kontinuitás.

Ha a nyugati pártosodás hosszú és organikus folyamatához képest a magyar hirtelen és robbanásszerű jelenség volt is, a többi egykori szocialista országgal összehasonlítva mégis evolutívnak, fokról-fokra kialakulónak, s az eredményt tekintve is jóval szerve-

sebbnek és megalapozottabbnak tűnik. A szóban forgó országokban lényegében egyetlen szemvillanás alatt nőttek ki az új pártok a hirtelen összeomlott diktatúra romjai alól. Pontosabban így jöttek létre azok az átfogó, nagy mozgalmak, amelyek az utolsó pillanatig erősen látszó kommunista pártállammal szembeni egységes föllépés kereteit alkották. Ezek a differenciálatlan szervezetek (a cseh Polgári Fórum, a litván Sajudis, a Lett Nemzeti Függetlenségi Mozgalom, a román Nemzeti Megmentési Front stb.) rendre meg is nyerték a választásokat, hogy aztán, a közös ellenség legyőzése után, a bennük összezsúfolódott különféle politikai érdekek és szándékok mentén törvényszerűen szétessenek, miután évekig tartó kormányzati instabilitást okoztak, illetve évekig késleltették a tényleges pártpluralizmus kialakulását. A lengyel Szolidaritás példája épp az ellenkező — ám hasonló eredményt hozó — véglet. Itt nagyon korán, már a '80-as évek elején létrejött az a nagy ellenzéki gyűjtőmozgalom, ami tartós léte és szervezeti megerősödése miatt tovább élt a LEMP bukása után is, ugyanúgy kormányzati válságokat okozva és a pluralizmust késleltetve, mint a többiek. Úgy tűnik, az előbbieket túl későn, az utóbbi túl korán született meg.

A magyar pártosodás ezzel szemben „kellő időben”, a '80-as évek közepétől indult. Mire a megroggyanó állampárttal való politikai erőpróbák és alkudozások megkezdődnek (1989 tavasza, nyara), a pártosodás már jelentősen előrehaladt. Az ellenzék már nem egységes, de még együttműködik. Az együttműködés formája nem a közös mozgalom, hanem a szövetség: az Ellenzéki Kerekasztal. Amikor ez elérte célját, föl lehetett állni mellőle. A kelet-európai nagy mozgalmakkal szemben nem gátolta a szükségszerű — és a demokrácia szempontjából kívánatos — pluralizálódást.

A pártosodás területei az alábbiak voltak: 1. az ún. demokratikus ellenzék (SZDSZ); 2. a „népi tábor”-hoz tartozó írók, történészek (MDF); 3. az egyetemi szakkollégiumok és a klubmozgalom (Fidesz); 4. a történelmi tradíciók (FKgP, KDNP stb.); 5. az állampárton belüli reformkezdeményezések (MSZP). Van azonban még egy lényeges helyszín és tényező, amiről nem szoktak beszélni. A magyarországi pártszervezés egyik fontos kezdeményezője és mozgatója ugyanis a pártállami titkosszolgálat volt.

E TERÜLETRŐL NEM ÁLLNAK RENDELKEZÉSRE szabadon vizsgálható adatok, s ez minden bizonnyal még jó ideig így is marad. E sorok szerzőjének — mint az 1990 elején, az ún. „Dunagate”-ügy kivizsgálásra alakult bizottság volt tagjának — alkalma nyílt némi (igen korlátozott) betekintésre a III/III-as ügyosztály ebbéli működését illetően. „Le kell nyelni” az ellenzéki csoportosulásokban mutatkozó „sáros” személyeket (értsd: meg kell zsarolni és be kell szervezni, akit lehet), szólt '88-ban az egyik utasítás. Ennél nyilván könnyebb volt a másik módszer: a tagok közé küldeni már beszerzett személyeket, spicliket. Aligha túlzás azt feltételezni, hogy minden alakuló ellenzéki csoportosulás minden szintjén, a legfelsőkön is, ott voltak ezek az ügynökök. Mindennek épp az ellenkezője az

elképzелhetetlen, hogy tudniillik ne így működött volna a pártállami titkosszolgálat. Az egykori résztvevők személyes tapasztalatai szerint (amelyek nem csupán a gyanúra, hanem konkrét lelepleződésekre és önleleplezésekre is épülnek) számos párt szervezését eleve a III/III kezdeményezte és ügynökei által irányította. Ez a módszer nyilván a történelmi pártok esetében működhetett elsősorban, hisz azok az ún. új ellenzéki szerveződések után indultak be. Nem volt nehéz kiszámítani, hogy előbb-utóbb sor kerül majd például a kisközgazda vagy a szociáldemokrata párt újjáélesztésére, jobb hát — úgy mond — elébe menni a dolognak... A kezdeményezőként szóba jöhető egykori politikai szereplők között természetesen bőven akadt a korábbi évtizedek során figyelt, megfélemlített, megszarolt és beszervezett személy. A két említett párt későbbi története, a viszályok, békétlenkedések, provokációk véget nem érő sora, az egyik szétesése és ellehetetlenülése, a másik különleges átalakulása aligha magyarázható pusztán a féktelen személyi ellentétekkel és hatalmi ambíciókkal. Ha sarkítom a dolgot, akkor az MSZDP esetében az MSZMP (ill. utódpártja) lehetséges baloldali riválisa szűnt meg, az FKgP pedig mind a mai napig a konkurens jobboldal összefogásának legfőbb akadályát képezi, illetve jelentősen hozzájárul a jobboldali politikai értékek lejáratódásához.

VAGY LEHET PUSZTA VÉLETLEN IS, hogy a másik, hasonló szerepű párt, a MIÉP vezetője saját bevallása szerint ügynök volt, a kisközgazda párt elnöke pedig — finoman szólva — nem tudta magát tisztázni a hasonló vádak alól? A kutatás lehetetlensége miatt e kérdések, s vele a kommunista titkosszolgálat szerepe a magyar pártosodás folyamatában és a későbbi pártpolitikai fejlődésben egyelőre nem tisztázható. Az 1994. évi választások után, amikor a jelentős kontinuitást mutató titkosszolgálatok ismét visszakerültek az egykori állampárttal ugyancsak tagadhatatlanul bizonyos kontinuitásban lévő MSZP-hez, ezek a kérdések még izgalmasabbak, megválaszolásuk azonban még kevésbé lehetséges.

A PÁRTOSODÁS SZAKASZAI, FŐ TÖRÉSVONALAK

A magyar pártosodás folyamatában az alábbi fejlődési szakaszokat lehet elkülöníteni.

1. *Az előpártosodás időszaka, 1985-től 1988 őszéig. A pártállami hatalom nyomása alatt féllégális, látens politikai mozgások a pártosodás korábban felsorolt színterein.* Az egyes ellenzéki kezdemények a félig illegális tanácskozásoktól a békés, csak közvetve a hatalom ellen irányuló utcai demonstrációkig és a tagtoborzásig jutnak el.

2. *A pártosodás legalizálása, 1988 őszétől 1990 elejéig. Nyílt, de még mindig parlamenten kívüli folyamat.* Tárgyalások és megegyezés a rendszerváltozásról az MSZMP-vel. A sarkalatos törvények megszületése. Az ellenzéki pártok összefogását a pártállam meghátrálása után felváltja a kemény rivalizálás.

3. *A kampány és az első szabad választás 1990 tavaszán.* A választójogi törvény (a jelöltállításához szükséges 750 ajánlócédula, a területi listához előírt minimum egynegyed arányú jelöltállítás, az országos lista feltételéül szabott 7 területi lista és a parlamentbe jutás elé emelt 4%-os küszöb), ill. maguk a választók alaposan megrostálták a versenyzőket. A 65 bejegyzett pártból 28 tudott jelöltet állítani, ebből csak 20 jutott el a területi, s csupán 12 az országos listaállítás lehetőségéig, a parlamentbe kerüléshez szükséges minimumot pedig végül mindössze 6 teljesítette. (A négy évvel később megtartott második választás eredményeképpen ugyanez a hat párt jutott mandátumhoz, ami kétségtávol a pártrendszer stabilizálódását jelzi.)

4. *Hárompólusú parlamenti rendszer, 1990-94.* Dominánsnak tűnt a nyugati ideológiai megoszlást leképező szocialista-liberális-konzervatív tömbösödés, ami a választásokig kitartani látszott, ott és azt követően azonban fölbomlott.

5. *Kétpólusú parlamenti rendszer, 1994-től.* E pillanatban a bal és jobboldali elkülönülés határozza meg a pártstruktúrát, amit a kormányzat-ellenzék felosztás erősít.

Ha ezt a rajzot kiegészítjük a pártok között meghúzódó politikai-ideológiai törésvonalak színeváltozásaival, valóságosabb képet kapunk.

1. – 1989 őszéig, a Nemzeti Kerekasztal megállapodásainak alá(ill. alá nem)írásáig vitán fölüli az állampárt-ellenzék szembenállás volt a meghatározó. E fő törésvonalat két, egymást is keresztező, kevésbé szembeötlő repedés metszette: az egyik új és a történelmi (vagy az elkülönülés tényét az előbbiekről verbális-ironikusan jelző „nosztalgia”) pártok, a másik az MDF és az SZDSZ között húzódot.

2. – Az SZDSZ és a Fidesz által kezdeményezett népszavazási kampány indulásától kezdve ez utóbbi vált a meghatározóvá. Ezen mit sem változtatott, hogy a nyilvánosságot egészen a választásokig az antikommunista retorika (azaz látszólag még az állampárt-ellenzék szembenállás) uralta. A változás háttérében a következő áll. A '89 augusztusában lezajlott négy érvényes parlamenti pótválasztás mindegyikét megnyerte az MDF. Ez két dolgot tett nyilvánvalóvá: először, hogy az MSZMP (vagy utóda) el fogja veszíteni a választásokat; másodsor, hogy ha ezekre a közeljövőben kerül sor, az MDF óriási győzelmet arat. (Az SZDSZ jelöltállításra is csupán egy helyen — Kecskeméten — volt képes, s ott is mindössze 6,2%-ot ért el.) A médiában mindvégig döntő befolyással rendelkező szabaddemokraták az alá nem írással és a népszavazási kezdeményezéssel óriási antikommunista — valójában MDF-ellenes — offenzívát indítottak, azt bizonyítandó, hogy az állampárttal paktumot kötő, vele koalícióra készülő, harmadikutas, „langyos”, félellenzéki Fórummal szemben ők testesítik meg a valódi rendszerváltó, igazi, kemény és következetes ellenzéki pártot.

3. – A választások után egyszerre vége szakadt ennek az antikommunista licitálásban megnyilvánuló küzdelemnek, s az új parlamenti szereposztásnak megfelelően a kormány-ellenzék törés-

vonalt vált az MDF–SZDSZ-szembenállás hivatalos formájává. Az MDF mellé állt a KDNP és az FKgP, s továbbra is (bár nagyobb távolságot fölvéve) az SZDSZ-szel tartott a Fidesz. Ezzel létrejött egy tartósnak látszó tömbösödés. Az MSZP mint utódpart — bár a rá nehezedő politikai nyomás a nyilvánosságot domináló SZDSZ magatartásának megváltozásával jelentősen enyhült — továbbra is politikai karanténban maradt. A közvélemény formálói ebben az időben kezdik az MDF–SZDSZ ellentétet ideológiai szinten — mint konzervatív–liberális szembenállást — tudatosítani, ami a kampány idején még teljesen ismeretlen volt. Tudatosan kihasználva a közvélemény felületes tájékozottságát e kérdésekben, a konzervatív–liberális megosztottság mint a maradiság, a reakció, az avított és antidemokratikus keresztény-nemzeti törekvések, illetve a progresszió, a modernség, a korszerűség ellentéte jelenik meg a médiában.

Az ideológiai küzdelmek egyik jellegzetes vonása, hogy az egyes pártok önmagukról deklarált képe, s a dokumentumaikban és nyilatkozataikban megmutatkozó arculat között kisebb-nagyobb eltérések láthatók. Egyes nyilvánvalóan szélsőséges pártok például következetesen demokratának, realistának és mérsékeltnek hirdetik magukat. E jelenség a politikai balkanizáció egyik halvány, de látható jele. Szembeötlő az a másik különbség is, ami bizonyos pártok tényleges ideológiai karaktere és a sajtóban róluk kialakított kép között figyelhető meg. Itt épp ellentétes tendenciát láthatunk: a jobbközepi pártokat rendre szélsőséges színben tüntetik föl.

4. 1991-92-től erőteljesen kezdtek változni a politikai-ideológiai törésvonalak. A szocialistákat fokozatosan kiengedték a karanténból, s megindult az SZDSZ képviselte liberalizmussal való mind szorosabb együttműködésük is. Ez utóbbi nem pártszinten, intézményesen, hanem a háttérben, a pártok értelmiségi holdudvarában ment végbe (Demokratikus Charta). A Fidesz kezdeményezésére ugyanakkor megalakult a Liberális Szövetség (Fidesz–SZDSZ–Agrárszövetség–Vállalkozók Pártja), ami egy MSZP-től elkülönülő alternatívát volt hivatva megjeleníteni. A háttérben és a médiában azonban gőzerővel folyt a majdani szocialista-szabaddemokrata szövetség erősítése, ami a választások után a kormánykoalíció formájában meg is született. Közben megtörtént a szélsőséges erők leválása a jobbközépről.

A MAGYAR PÁRTRENDSZER az ideológiai törésvonalak mentén sajátosan kettős osztatú. Részben leírható a nyugati pártstruktúrát jellemző kategóriákkal, azaz megkülönböztethető a bal- és a jobboldal, illetve látszik a szociáldemokrata–liberális–konzervatív hármasság is. Ezt a nyugatias struktúrát azonban keresztbe metszi a térség sajátos helyzetéből adódó két törésvonal: a nemzeti problematika és a modernizáció kérdése.

A nemzeti kérdés nem a függetlenség, hanem a kisebbségi sorban élő magyarság kérdéseként jelentkezik, illetve a nemzeti érzés és identitástudat négy évtizedes elnyomása, háttérbe szorítása utáni reneszánszként. Mindez sajátosan fonódik össze a modernizá-

ció problémájával. A tiszta nyugati minták gyors átvételét szorgalmazó ideológiától (SZDSZ) a nemzeti sajátosságok erősebb figyelembevételén alapuló *adaptáción* át (MDF) a nyugatias fejlődés radikális elutasításáig (MIÉP) terjed a skála. E két törésvonal nemcsak pártok között, de egyes pártokon belül is megosztottságot teremt. Különösen szembeötlő ez az MSZP esetében (szociálliberálisok–nemzetiek). Az MDF-ből is e törésvonal mentén szakadtak ki a csurkisták, de ma is megtalálható ez a megosztottság a pártban. A Fidesz a Fodor-szárny kiválásával túljutott a problémán. A kisgazdáknál mindez nem értelmezhető, illetve a nyilvánvaló modernizáció-ellenesség feloldódik a „torgyánizmus” sajátos elegyében.

A PÁRTOK: ERÉNYEK ÉS FOGYATÉKOSSÁGOK

HA EZEK UTÁN SZEMÜGYRE VESSZÜK A MAGYAR PÁRTOKAT, s szembesítjük őket a modern politikai pártok előtt álló feladatokkal és szerepkörökkel, változatos képet kapunk. Természetesen nem kérhető számon valamennyi, a régóta olajozott gépezetként működő nyugati demokráciákban megfigyelhető funkció, amit a százéves tradíciókkal rendelkező nagy pártok ellátanak. Mindössze öt területet vizsgálok: 1. rendelkezik-e az illető párt komplex, kormányképes programmal; 2. kormányképes elittel, illetve egységes vezetéssel; 3. mennyire kiépített az országos szervezete; 4. képes-e széles érdekek artikulációjára és képviselésére, és végül: 5. mennyire integrálódott a nemzetközi szervezetekbe?

1. *A program.* Annak a pártnak, amelyik kormányzati szerepre készül, a gazdasági élet különféle területeitől, a környezetvédelem és a honvédelem ügyén át a kultúra és az egyházak helyzetéig a társadalmi lét valamennyi fontosabb szférájáról átfogó ismeretekkel kell bírnia. Tudnia kell a súlyosabb problémákról, reális elképzelésekkel kell rendelkeznie kezelésüket, megoldásukat illetően, hosszú távú stratégiai elgondolásokat kell kidolgoznia stb. Mindez nem állhat egymásnak ellentmondó, megalapozatlan ígéretekkel és vágyképekből, reálisnak, szakmailag hitelesnek és koherensnek kell lennie.

Ebben az értelemben 1990-re bizonyosan kormányképesnek tekinthetjük az MDF-et és az SZDSZ-t, amelyek rendelkeztek ilyen részletes programmal. Többé-kevésbé idesorolható a Fidesz is. Az MSZP bizonytalan jövőképe és meghasonlottsága miatt kevésbé. Még '94-ben is kételyeket okozott, hogy egy szociáldemokrata karakterű párt alkalmas lehet-e egy szükségképpen liberális gazdaságpolitika megvalósítására, vagy sarkítva: csinálhatnak-e kapitalizmust a szocialisták. (Az azóta eltelt idő igazolta, e kételyek nem voltak teljesen alaptalanok.) A KDNP '90-ben nem tudott valódi, komplex kormányprogramot fölmutatni, négy évvel később — bizonyos kormányzati tapasztalatok birtokában — már inkább. (Bizonyos, hogy e tekintetben, a kormányzati tapasztalatok terén az MDF halmozta föl a legnagyobb tőkét az elmúlt időszak során.) A kisgazda párt tipikusan egyponyos programot produkált '90-ben. Az azóta kétségkívül végbement tematikai

bővülés eredménye: irreális, egymásnak ellentmondó, a legtöbb esetben kifejezetten demagóg ígéretek halmaza. A MIÉP elképzelései föltétlenül koherensebbek, de annál riasztóbban antidemokratikusak.

2. *Kormányképes elit.* Az MDF előző négy éves stabil kormányzása — mindenekelőtt ANTALL József személye által — igazolta a párt ilyen értelemű alkalmasságát. A KDNP a kiegészítő koalíciós partner szerepére volt képes (ez alighanem ma is igaz), az FKgP-ről, ismerve miniszterei teljesítményét — a munkaügyi tárcát leszámítva — még ennyi sem mondható el. Mára a pártnak nincs elitje, az egy személyi vezetőkön kívül minden karakteres politikus eltűnt a színről. A Fidesz vezérkara elsősorban figyelemre méltó parlamenti munkájával igazolta kormányképességét. Ma az ellenzéki pártok közül csak ők rendelkeznek egységes vezetéssel. Ennek hiánya viszont rontja az MDF és a KDNP kormányképességét. A jelenleg kormányzó pártok elitjeit nem könnyű direkt politikai értékítéletek nélkül minősíteni, az előző koalíció stabilitás terén mutatott teljesítményével való összehasonlítás adhat bizonyos támpontokat.

3. *Országos szervezet.* Itt korántsem az amúgy is kétséges adatokon nyugvó taglétszámról van szó. Hanem arról, mennyire fedi le az ország területét a szervezettség, vannak-e legalább aktivistái, vagy egyáltalán „emberei” az adott pártnak, az egyes választókeretekben. Ezt jól mutatja az a tény, hogy tudtak-e mindenütt jelöltet, vagy legalább területi listát állítani a pártok. A szervezettség terén — a pártállami múlt előnyeitől bizonyosan nem függetlenül — az MSZP vezet. Többé-kevésbé országos hálózata van az MDF-nek, ennél gyérebb (sok helyütt inkább aktivisták) az SZDSZ-nek. (Ez utóbbi a jelöltállításnál komoly előny is lehet: ambíciózus, ám alkalmatlan helyi pártvezérek hiányában alkalmas külső jelöltet kell keresni.) Az FKgP-nek néhány városban és vidéken vannak „fehér foltjai”, a Fidesznek inkább a falvakban. '90-ben a KDNP szervezettsége volt a leggyengébb: 5 megyében területi listát sem tudtak állítani. '94-re ezeket a réseket sikerült betömniük. A parlamenten kívüli pártok közül az MSZMP — érthető okokból — sokkal jobban áll a MIÉP-nél, utóbbinak kilenc megyében nem volt listája.

4. *A széles érdekmegjelenítési képesség kérdése* így is megfogalmazható: megközelíti-e az illető párt a néppárti, vagy gyűjtőpárti jelleget, vagy inkább rétegpárt? Az MSZP, az MDF és az SZDSZ egyértelműen az előző kategóriába sorolható, s időközben ide nőtt föl az eredetileg generációs politikai szervezatként, tehát rétegpártként alakult Fidesz is. A kisgazdapárt is tipikus rétegpártként indult, egy pontos politikai programja miatt sokáig az is maradt. Mára ez — a széleskörű ígéretes politika miatt — kiegészült a politikailag iskolázatlanok konjunktúra-szerűen párttól pártig vándorló tömegeivel.

5. *Nemzetközi integráció.* Az egyre globalizálódó nemzetközi politikai térben — s hazánk számára különösen az európai integráció ügye miatt — mind nagyobb szerepe van. Az MDF e tekintetben — főként Antall József tudatosságának és kapcsolatainak köszönhetően — messze megelőzte riválisait, elnöke komoly nemzetközi

funkciókat töltött be (az Európai Demokratikus Unió alelnöksége). ORBÁN Viktor hasonló pozíciót birtokol a Liberális Internacionáléban. A KDNP nemzetközi integrációja (részint az MDF oldalvívén hajózva, részint szerencsés, jól fordítható nevének köszönhetően) gyors és zavarmentes volt. Az SZDSZ-t — eklektikus politikája, gyakori irányváltásai miatt — kissé nehezen, de mindenképp a Fidesz után fogadták be. Az MSZP-nek kommunista utódpartí mivoltából fakadóan még nagyobb gondjai voltak, a TORGYÁN József vezette kisgazdapárt pedig a mai napig szalonképtelennek minősül Nyugaton.

A MAI MAGYAR PÁRTSTRUKTÚRA

A politológiai irodalom a demokratikus pártrendszerek három modelljét különbözteti meg:

1. *Kétpárti váltógazdaság.* Jellemzője a nagyfokú stabilitás, az egypárti többségre alapozott szilárd kormányzás. A szélső pártok és a kétoldali ellenzék hiánya miatt a politikai verseny középre húzó, a centrumban (a két párt között) lévő szavazók megnyeréséért folyik. Emiatt és a lehetséges kormányzati szerep miatt a pártok intenzív, de mérsékelt, felelőtlen ígéretek nélküli kampányt folytatnak. A politikai konfliktusokat pragmatikusan kezelik, az ideológia szerepe csekély (pl. Nagy-Britannia, USA).

2. *Mérsékelt többpártrendszer.* A releváns pártok száma három és öt között van, a megoszlás balközép–centrum–jobb-közép. Koalíciók váltógazdasága működik, a mérleg nyelve (és a koalíciós partner) szerepét a centrum tölti be. Kétoldali ellenzék, valamint szélsőséges, rendszerellenes párt nincs, a verseny itt is centripetális, pragmatikus és mérsékelt (pl. Dánia, NSZK, Svédország).

3. *Polarizált sokpártrendszer.* Széttöredezett politikai mező, éles, ideologikus konfliktusok. Bizonytalan koalíciók, kétoldali ellenzék, rendszerellenes pártok. Túllicitálás, kiélezett, centripetális verseny, a jobb- és balközép pártok kénytelenek a szélén lévők szavazatelszívó hatását ellensúlyozva „kifelé” politizálni (pl. weimari Németország, Olaszország).

MINDENEK ELŐTT A VÁLASZTÓJOG korábban már jelzett, többszörös szűrő szerepének, továbbá az állami pártfinanszírozás hasonló hatásának következtében a magyar pártrendszer — a pártok számát tekintve — a mérsékelt többpártrendszer és a polarizált sokpártrendszer határán helyezkedik el. (Költségvetési támogatást csak azok a pártok kaphatnak, amelyek minimum 1%-ot elértek a választásokon, komolyabb összegben azonban csak a mandátumhoz jutottak részesülnek, képviselői helyeik arányában.) A parlamenti szereplés biztosította nyilvánosság is olyan előny, amit a kívülrekedtek nem kompenzálhatnak.

A magyar pártrendszer egyéb vonatkozásokban is átmeneti jelenség a mérsékelt és a polarizált modell között. Balra zárt, jobbra nyitott. A baloldalon elvileg egy párt van a parlamentben: az MSZP, a jobboldalon viszont — a Fideszt is ideszámítva — négy. ('94 nyará-

ig úgy tűnt, az SZDSZ és a Fidesz alkothatná a centrumot, ám erről egyre kevésbé lehet szó: az előbbi balra, az utóbbi jobbra zárkózott, a köztük lévő ellentétek szakadékká mélyültek.) A baloldalon az MSZP lehetséges riválisa, a szociáldemokrata párt eltűnt a süllyesztőben. Az MSZMP a parlamenten kívül van. Helyzete tipikusan a felelőtlen ellenzék szerepét kínálná, hisz választást nyerni semmi esélyük sincs, parlamentbe jutásukhoz viszont ez ideális volna. A kormányzó szocialisták liberális gazdaságpolitikája óriási teret adna számukra a széles társadalmi elégedetlenség meglovagolására. Mindezek ellenére a THÜRMER Gyula vezette párt igen visszafogott, tartózkodik a szociális demagógiától, akárcsak valami svéd antimilitarista mozgalom, gyűjtögeti az aláírásokat a NATO-tagság ügyében tartandó népszavazáshoz. Úgy tűnik, az MSZMP szerepe ma is az, hogy a lehető legkevesebbet ártson az MSZP-nek, illetve, hogy minél többet használjon neki, hisz mint „hivatalos utódpárt” (aki csak a nevet és a kellemetlen múltat örökölte az állampárttól, a vagyont nem), pusztá létével továbbra is folyamatosan legitimálja amazt. A kormánynak mindenesetre nem kell baloldali ellenzékkel birkóznia.

A jobboldalon viszont háromféle opponense is van. *Volna* először is egy kormányképes, alternatívát nyújtani tudó, felelős parlamenti ellenzék (Fidesz, MDF, KDNP). Van másodsor egy felelőtlen, ígéretgő-licitáló, még mindig a parlamenten belül (Torgyán József kigazdapártja), és végül egy rendszerellenes, parlamenten kívüli (CSURKA István és a MIÉP). A felelőtlen kormányellenes, illetve a rendszerellenes jobboldali párt folyamatosan növekvő szívó hatást gyakorol a jobbközépre. A KDNP szélre húzása mutatja, mennyire eredményes mindez. A mérsékelt ellenzék valamennyire kénytelen beszállni a versenybe, keményebb hangot kell megütnie, s nem maradhat le túlságosan az ígéretésben sem, hisz fönnáll a veszély, hogy a szélső pártok túl sok szavazót visznek el tőle. Ha viszont ezt teszi, akkor előbb-utóbb a centrumot adja föl, s nem csupán szavazókat veszít, de a felelős kormányzati alternatíva szerepkörét is.

Összegezve tehát: a magyar pártrendszer e pillanatban balról a mérsékelt többpártrendszer képét mutatja mind a pártok számát, mind a politikai küzdelem visszafogottságát, mind pedig annak centripetális jellegét tekintve. Jobbról ellenben polarizált sokpártrendszerként működik, népes mezőnnyel, köztük felelőtlen és szélsőséges pártokkal, éles, ideologikus rivalizálással, centrifugális tendenciákkal.

AZ IDEOLÓGIAI HARC SZEREPE

A MAGYAR PÁRTPOLITIKA EGÉSZÉRE JELLEMZŐ az erős ideologikus töltés, a pragmatizmus hiánya. A közvéleményben legalábbis ez az uralkodó fölfogás. Valóban, majd mindegyik pártnak van ún. „kemény mag”-ja. Kifelé sűrűn hangzanak el a politikai ellenfelek nemzetből, demokráciából való kiátkozását megfogalmazó, illetve kiszorítását célul kitűző militáns nyilatkozatok, befelé pedig folyik az „árulózás” az „ügynöközés”. Az úgynevezett „népi-urbá-

nus"-szembenállás, „törzsi ellentétek” mérgezik a politikai légkört, akadályozzák nemhogy a konszenzus, de egyáltalán a vita lehetőségét is. A magyar pártrendszer szűk, belterjes értelmiségi csoportok műve, nem alulról szerveződött, hanem fölülről oktrojált, nincs beágyazódva a társadalomba, nem a valóságosan létező érdekcsoportok szerint tagozódik, lebeg a semmiben stb.

Mindez jórészt igaz. De szükségképpen van így, aligha lehetne másképp.

ELŐSZÖR IS NEM HELYTÁLLÓ AZ A TÉTEL, hogy a párt-Tagoltságnak a *társadalmi tagoltságot* kellene leképeznie. Nem, mert ez legföljebb a század első felében, a nagy tömegpártok korában volt részben igaz, akkor is inkább csak a munkáspártokra. A modern gyűjtőpártok korában a pártstruktúra a társadalom *politikai tagoltságát* fejezi ki, vagy legalább annyira: hozza létre. Nagymértékben a pártok tevékenysége, az általuk megfogalmazott politikai programok, alternatívák, ideológiák, a választási harc osztja politikai táborokra a társadalmat, s teszi alkalmassá a legfontosabb demokratikus aktusra: a választásra.

Másodszor: a magyar társadalomnak az állampárti rendszer bukásakor egyszerűen nem volt politikai tagoltsága, szociális is alig. Az eltelt negyven év hihetetlenül fölforgatta ezt a társadalmat. Teljesen, vagy jelentős mértékben megfosztotta tulajdonától, polgári értékeitől, politikai kötődéseitől, szokásaitól, erkölcsseitől és vallásától. Atomizálta és homogenizálta. Az új pártoknak néhány hónap, néhány év alatt kellett végrehajtaniuk ennek a társadalomnak a politikai tagolását. Úgy, ahogy. A folyamat természetesen nem fejeződött be, inkább csak elkezdődött. Ami Nyugaton a polgárosodás bázisán, szerves kölcsönhatások eredményeképpen évszázados időintervallumban fejlődött ki, annak nálunk egy történelmi szemvillanás alatt, felülről, polgári középosztályosodás hiányában, politikusnak természetsszerűleg amatőr, szűk értelmiségi csoportok sokszor *ad hoc* erőfeszítései nyomán kellett szinte a semmiből megteremtődnie. Ha így nézzük a dolgot — már pedig, ha realisták vagyunk, aligha nézhetjük másként —, nincs mit csodálkoznunk az éles csetepatékon, az ideologikus politizáláson. Az ideológia valóban megosztó szerepű: a „mi” és az „ők” kategóriákban gondolkodik. Dehát erre szükség van: igenis el kellett, és el kell végezni a posztkádárista magyar társadalom politikai megosztását, valamelyest alkalmassá kellett és kell tenni a politikai alternatívák közötti választásokra. Hogy ne sodródjon tehetetlenül a népesség fele egyik párttól a másikig, állandó politikai instabilitást okozva, vagy még rosszabb esetben: egyik demagógtól a másikig vetődvén, aláásva az egész rendszer stabilitását.

Mindez természetesen nem igazolhatja a militáns politikát és politikusokat. Az elmúlt esztendőkből nem is volt az övék a főszerep. A pártok eddig — minden hibájuk és tökéletlenségük ellenére — jól vizsgáztak. A politikai rendszerváltozás erőszak nélkül, tárgyalásokon született kompromisszumok révén ment végbe. Az első választás után az MDF és az SZDSZ, a két fő rivális meg tudta kötni

az ország kormányozhatóságát biztosító paktumot. Az első szabadon választott kormány — egyedül a térségben — kitöltötte mandátumát, az általános válság és a hatalmas méretű átalakulás rendkívüli nehézségei közepette stabil és biztos kormányzást folytatott. A szélsőséges erők nem jutottak szerephez, a demokratikus jogállam működött.

Mindez nem csupán a „nép végtelen bölcsességét” dicséri, ahogy azt oly gyakran hallhattuk: legalább annyira a sokat szidott pártok érdeme.

NYITOTT KÉRDÉSEK ÉS VESZÉLYEK

A MAGYAR DEMOKRATIKUS PÁRTSTRUKTÚRA mindezzel együtt szükségképpen igen képlékeny, és sok tekintetben ideiglenes képződmény. Viszonylagos stabilitását nagymértékben bölcs és előrelátó módon megalkotott intézményes kereteinek (választójogi törvény, párttörvény stb.) köszönheti. Az építmény korántsem befejezett, nem is szilárd, kedvezőtlen fejlemények esetén összeomolhat.

A rá leselkedő veszélyek egyike a hegemónisztikus vagy domináns pártrendszer és hatalomgyakorlás kialakulásának lehetősége. Ilyen volt a dualizmus, vagy a Horthy-korszak politikai rendszere is. Lényege: több párt létezik, de szerteágazó előnyei folytán az egyik (esetleg váltakozó, kis koalíciós partnerekkel) folyamatosan birtokolja a kormányhatalmat. Az ellenzék indulhat a választásokon, a kormányra kerülés esélye nélkül. E veszély realitását az adja, hogy legutóbb olyan párt aratott elsőprő győzelmet, amelyik az előző diktatorikus rendszerben uralkodó politikai erő utódaként ma a legkülönbözőbb közvetett hatalmi pozíciókkal rendelkezik a gazdaság, a társadalom és a politika különböző szféráiban. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a pár év alatt hevenyészve kiépült pluralista pártstruktúra az évtizedek alatt szisztematikusan kiépített, monolitikus társadalmi struktúrán billeg. Egyetlen példa: az állampárt szétesett — a pártállami szakszervezet szinte sértetlen maradt. A kormánnyal szembeni mostani konfrontációk jórészt eldöntik: kiszabadulnak-e az érdekképviseltek a régi szerepből, valóban önállóvá tudnak-e válni, vagy megmaradnak feszültséglevezető szelepként, a hatalom segédcsapataként.

A kérdés: tovább zajlik-e a társadalom szintjén a pártstruktúrában már létrejött pluralizálódás, vagy ott is visszaépül, ha nem is a monolit-, de a domináns rendszer?

A kormányhatalom az SZDSZ-szel kötött koalíció révén kétharmados, nyomasztó többséghez jutott a törvényhozásban is. Még nem dőlt el: ennek birtokában hozzájárulnak-e a politikai rendszer intézményeihez, saját hatalmi érdekeiknek megfelelően. Az önkormányzati választások előtt megtették. Bár a népszerűségvesztés a végsőkig élezte az ellentéteket a koalíción belül, a mégis fönntartott együttműködés jelzi az érdekösszefonódás erejét. A kormányzat pozíciójának romlása, a kilátástalanná váló helyzet nem csak a szövetség fölbomlását idézheti elő: össze is forraszthatja a feleket, a közösen birtokolt hatalmi potenciál gátátalan fölhasználására is ösztönözhet.

APÁRTOK ANYAGI HELYZETÉT TEKINTVE sem megnyugtató a helyzet. Az ellenzéki pártok döntő bevételi forrása az állami támogatás. A tagdíjból, az adományokból és az esetleges gazdasági tevékenységből befolyó jövedelmek eltörpülnek mellette. Az annak idején kapott egyszeri vagyonyjuttatásokból — székházak — mára csak az erkölcsi kár és az adósság maradt, a székházak nem. Az utódpárt viszont jelentős részben megőrizte, illetve átmentette vagyonát. Bevételeinek tetemes hányada a hivatalos kimutatások szerint is gazdasági tevékenységből származó jövedelem, anyagi gondja nincs. Az SZDSZ pedig az a párt, amely az eddigiek tanúsága szerint is a leginkább számíthat — hazai és nemzetközi — adományokra. A kormánykoalíció tagjai tehát nincsenek az állami támogatás köldökszinójára kötve. Viszont — kétharmados többségük birtokában — azt bármikor elvághatják.

A demokratikus pártstruktúrát és politikai rendszert azonban nem csupán a túlzott hatalom-koncentráció, hanem a másik véglet, az anarchia felől is veszély fenyegetheti a jövőben. Ha a mostani trendek folytatódnak, s a növekvő elégedetlenség a felelőtlen és szélsőséges pártok felé hajtja a tömegeket, azok esetleges választási (vagy utcai) győzelme a kormányozhatatlanság állapotát hozná magával.

Az pedig — némi kerülővel — ugyancsak valamilyen hatalom-koncentrációhoz vezetne.

DEBRECZENI JÓZSEF

Irodalom

In: Bihari Mihály (szerk.): *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon*. Kossuth, Budapest, 1992. Bihari Mihály: *Divergáló pártrendszer és polarizált pluralizmus* (302-317. o.); Fritz Tamás: *Pártideológiák és tagoltság* (105-146. o.); Kiss József: *Többpártrendszer Magyarországon 1985-1991* (190-215. o.); Stumpf István: *Pártosodás és választások Magyarországon* (40-54. o.).

In: Bihari Mihály (szerk.): *A többpártrendszerek kialakulása Kelet-Közép-Európában*. Kossuth, Budapest, 1993. Bihari: *Az állampárti diktatúrától a versengő többpártrendszerekig* (9-29. o.); Demény Lajos: *Pártosodás és pártok Romániában* (277-333. o.); Görög Tibor: *Lettország: pártosodás és demokrácia* (203-217. o.); Görög: *Pártosodás Litvániában: korszerűség és tradicionalizmus* (218-230. o.); Kárpáti János: *Cseh és Szlovák pártstruktúra: eltérő koordináták* (334-355. o.); Tálás Péter: *Rendszerváltás és többpártrendszer Lengyelországban 1989-1992* (231-276. o.).

Bihari Mihály–Pokol Béla: *Politológia*. Universitas, Budapest, 1992.

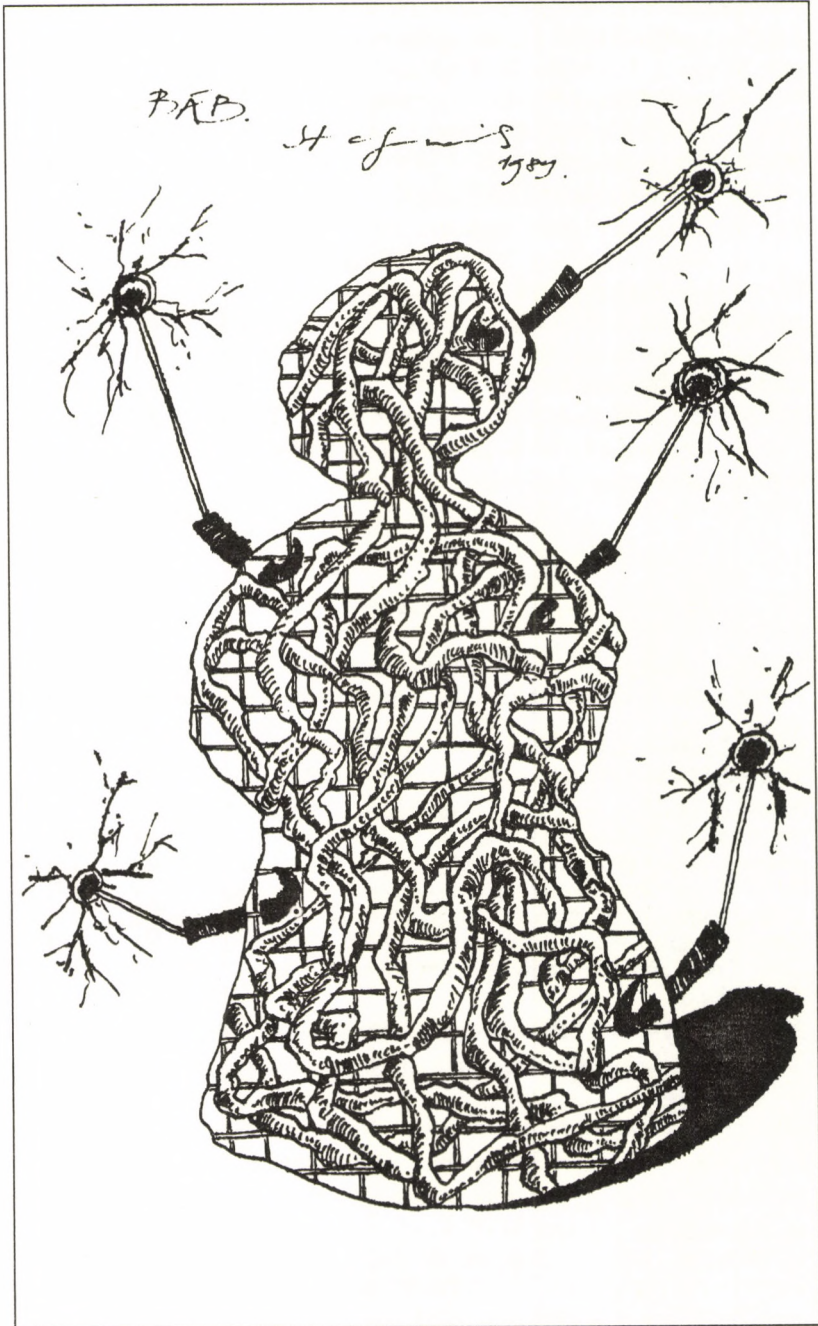
Gyurgyák János: *Politikai ideológiák*. In: *Mi a politika?* Századvég, Budapest, 1994. 262-321. o.

Körösényi András: *Pártok és pártrendszerek*. Századvég, Budapest, 1993.

Pokol Béla: *A magyar parlamentarizmus*. Cserépfalvi, Budapest, 1994.

Pokol Béla: *Pénz és politika*. Aula, Budapest, 1993.

In: Schlett István: *Színháték vagy háború? A magyar politika négy éve*. Cserépfalvi, Budapest, 1995. *Tradíciók, modellek, körülmények* (26-39. o.); *Stabilizálódás vagy elbizonytalanodás* (53-67. o.); *Pártok, választói táborok* (79-91.o.).

EGY ÉV A MÉDIAPOLITIKÁBAN

A fenti cím variációs lehetőségeket rejt magában. Nehéz megállni, hogy a névelő áthelyezésével ne *egy év médiáról* essék szó a *politikában*. A kettő manapság szimbiózisban tenyészik kis magyar glóbuszunkon.

HA IGAZ AZ ÁLLÍTÁS, HOGY A MÉDIA A NEGYEDIK HATALMI ÁG, úgy az nálunk az elmúlt évben igazán megvalósulni látszott. Az új kormányzat első dolga volt, hogy az őt támogató sajtó nyomásának eleget téve kinevezze a rádió és tévé új, valójában két fázissal régebből reaktivált elnökeiket. Az államelnök föltűnő sietséggel erősítette meg a jelöléseket, az új elnökök pedig sürgősen munkához láttak. Megsemmisítették az előző kormány erőtlen próbálkozásait egy új arculat kialakítására, visszahozták, vagy a naftalinból elővették azokat, akik még egyáltalán hajlandóak voltak a pártállami szolgálat újrafelvételére. Velük együtt visszatért a hajdani hangvétel, amely csak rövid időre és csekély mértékben módosult. Ugyanakkor több százan tűntek el a képernyőről, mikrofonközelből a *takarékosság* által megkívánt és esedékes létszámcsökkentés alanyaként.

Pártállamiság, vagy közszolgálatosság? — tehetjük fel a kérdést.

A magyar sajtó történetében e két fogalom hosszú időn át ugyanazt jelentette. Valószínűleg ebből a helyzetből erednek azok a tisztázatlanságok, amelyek mindmáig lehetetlenné tették, hogy a médiatörvény megszülessék.

A klasszikus pártállam idején a média a politikai propagandista szerepét töltötte be, és ez a művészetre vagy a tudományra is minden médiaszerepléskor kötelező volt. A keretek szüntelen tágítása végül oda vezetett, hogy a média privilegizált munkatársai közpénzen hirdethették odamondagatos magánvéleményüket. Ennél kívánatosabb állapot aligha képzelhető el! Érthető, hogy ezt az 1990-es rendszerváltozás után is minden erővel fenn kívánták tartani, illetve az első adandó alkalommal megszilárdították veszélyeztetett kiváltságait. Az elmúlt évnek ez volt egyik fő jellegzetessége.

Továbbra is kérdés azonban, hogy meddig és milyen mértékben tartható fenn ez a helyzet. A világ médiájában ugyanis egészen más folyamatok zajlanak.

1992 nyarán — számos nyugati és keleti médiaszakértő részvételével — a Hans Seidel Alapítvány konferenciát rendezett Budapesten, amelynek fő témája a közszolgálatosság volt. Az előadásokból felsejlett, hogy a tőke és az információk szabad áramlásának korában egyre nehezebb fenntartani, sőt értelmezni is a *közszolgálatosság* fogalmát. Többen még a hír és a kommentár elhatárolhatóságát is meg-

kérdőjelezték. Egyre erősödik ugyanis az információk árujellege, ez esetben azonban a hamis hírnek, a dezinformációnak is van értéke, ha pénzt adnak érte. Noha a közszolgálati média szerepe az lenne, hogy közpénzen, befolyásolástól mentes szolgáltatást nyújtson. Mivel azonban a piacgazdaságban nincs elegendő közpénz, ami versenyképes ellensúlyt képezne a kereskedelmi médiával szemben, meg kell találni a középutat a gazdaságosság és a közszolgálatosság között, ill. meg kell találni a közszolgálatosság biztosítékait.

Ez tulajdonképpen a médiatörvény körül dúló küzdelmek magyarázata. A másik persze a benne forgó pénz és befolyás.

Az 1992-es konferencián már sok szó esett a világban tapasztalható, azóta felgyorsult folyamatokról, a média-mamutbirodalmak létrejöttéről és ezek egyre nagyobb politikai befolyásáról. E birodalmak gazdasági alapját nem az újságok, a rádió- és tévéadók, a műsorsugárzás adják, hanem a háttéripár: a film-, a video-, a magnó- és lemezgyártás, forgalmazásuk, és természetesen a készülékgyártás, általában a komputeripar, valamint a reklámpar. Mindez akkora tökélet koncentrált, amellyel politikusok, pártok, akár kormányok is megnyerhetők, és általuk a hatalom.

SZÉPEN KIFEJLETT PÉLDÁNYA az *újfajta hatalmi koncentrációnak* Olaszország, BERLUSCONI miniszterelnöksége idején. Miután az Olaszok megelégteltek a gazdasági és a politikai hatalom összefonódását, gondoltak egy nagyot, és Berlusconi minden értékes elgondolást nélkülöző pártjával hónapok alatt egy csoport kezében koncentrált a törvényhozó-, a végrehajtó- és a nyíltan színrelépő gazdasági médiahatalmat. Ennél több eddig csak a modern diktatúráknak sikerült, amelyek még a bírói hatalmat is megkaparintották. Számunkra tehát az ilyesmi nem újság, de nem is kívánatos. Berlusconi azonban bebizonyította, hogy demokratikus úton is létrehozható hasonló koncentráció.

Ennek kivédésére a nyugati demokráciák különböző tiltásokat iparkodnak beépíteni médiatörvényeikbe, amikor szabályozzák, hogy egy — általában multinacionális — konszerthez hány rádió, tévé, napilap, magazin, és mekkora háttéripár tartozhat. Azonban éppen az elmúlt hetekben, hónapokban lehattunk tanúi az USA-ban olyan eddig elképzelhetetlen méretű felvásárlásoknak és összeolvadásoknak, amelyek révén új, egyenként 20 milliárd dollár körüli tőkével rendelkező médiabirodalmak jöttek létre.

Mindezeket a tényeket, természetesen, számításba veszik a magyar médiatörvény-változatok is, amelyek ma már oldalszámra is felbecsülhetetlenek. Jelenleg két tervezet fekszik a parlament asztalán, az elsőt dr. GICZY György országgyűlési képviselő nyújtotta be önálló indítványként, 1994 decemberében. Ezek után a parlament — ház- és illemszabályokat félretéve — a kormány idén májusban benyújtott javaslatát tűzte napirendre, a nyári ülésszak végén, hogy aztán azonnal fátylat is borítson rá. A történethez hozzátartozik — még az előző négyéves parlamenti ciklus idejéből —, hogy elvileg mindenki egyetértett a hatpárti megállapodás szükségességében, ez

azonban sohasem tartott ki a döntés időpontjáig. Ma már világos, hogy az SZDSZ saját akaratát próbálja ráerőszakolni tárgyalópartnerre.

A törvény 140-150 paragrafusának és számtalan bekezdésének minden csínját-bínját lehetetlen sorra venni, még csak érzékeltetni is a kívülállóval, hiszen azok tartalma a frekvencia-elosztás, a műsorperc-kimérés és pénzbeszedés kérdéseitől a felügyelő testületek összetételéig szinte mindenre kiterjed — a közszolgálatosság keretein belül. Tehát semmi olyannal nem foglalkozik, ami nálunk ma még csak lehetőség, fejünk felett azonban, a múholdak révén már valóság.

Vagyis médiatörvényt szokás ugyan emlegetni, de a tervezet valójában csak a bebetonozott tv-rádió-múlttal foglalkozik, míg a médiumok egy jelentős része, közöttük az írott-nyomatott sajtó továbbra is szabályozatlanul burjánzik, nincs ugyanis egyetemes sajtótörvényünk. De legalább olyan, amely megfelelne megváltozott viszonyainknak. Nincsenek megbízható adatok, s mindaz, ami a mai sajtóhelyezetről tudható, bevalláson, vagy médiakutatók becslésein alapszik.

HA FÁZISKÉESÉSBEN VAGYUNK IS A NYUGATHOZ KÉPEST — amelyhez igyekszünk felzárkózni —, mégis a média megjelenési formáinak rendkívül széles skáláját érzékeljük. Az áttekintés legalább olyan nehéz, mintha napról napra követni akarnók például a közszolgálati tévéről folyó vita fordulatait. Vannak országos és megyei napilapjaink, megszámlálhatatlan hetilap, időszaki kiadvány — közismert és teljesen ismeretlen kiadói vállalkozások termékei. Vannak közszolgálati rádióink és sok helyi rádió is, valamint az országos közszolgálati tv-adók, és vannak kereskedelmi tv-adások; egyre több a kábel-tv, amelyekben benne rejlik az országos hálózat kiépülésének lehetősége.

Erre az egész beltenyészetre jótékonyan borul rá a reklámpar védőernyője. A Magyar Reklámszövetségnek a *Magyar Nemzet* május 4-i számában ismertetett adatai szerint az éves reklámkiadások elérhetik a 42 milliárd forintot is, ebből a nyomtatott sajtó 35-, a televíziók 32-, a rádiók 5%-kal részesednek. Ha hinni lehet másféle adatoknak, a sajtónak jutó reklámkiadások közel egyötöde a *Népszabadság* kasszájába kerül, további több mint egytized a *Magyar Hírlap*éba. Hogy miért és hogyan, erről szokás vitatkozni, bőséges politikai kommentárok kíséretében. A *Magyar Nemzet* már csak a sajtónak jutó összeg nem egészen 3-, az összes reklámköltség alig 1%-ában részesül, de még ez is jóval több, mint a lap által állítólag évente felhalmozott 300 milliónyi ráfizetés. Vitattott, hogy a lapok ismertségük arányában részesülnek-e a reklámköltségekből. Nos, a nyereséges *Szabad Föld*, amely több mint félmillió példányban jelenik meg hetente, nyolcadannyi hirdetést kap, mint a *Magyar Hírlap*, amelynek heti összes példányszáma alig haladja meg az előbbi heti példányszámának felét. Vagyis hát az olvasottság nem minden, és az sem mindig, hogy egy lapot kik olvasnak.

A miéltre némi magyarázatot adhat, hogy a *Magyar Nemzet* idézett adatai szerint a hetilapok csak hatodik helyen állnak a reklámok fontossági sorrendjében. Igaz, a napilapok is csak a negyedik, és a legfontosabb a tv, a második a rádió (amely alig részesül a reklám-költségekből).

HA MÁR SZÓBA KERÜLT EGYES LAPOK OLVASOTTSÁGA, említjük meg, hogy vagy tizenöt lap tart fenn jogot az országos napilap büszke címére, és ezek nagy többsége bizony a bulvárlap kevésbé megtisztelő kategóriájába sorolható, némelyikre még ez is túl előkelő... A köztudat szerint a *Népszabadság* napi 300 ezer példány körül fogy, a *Népszava* ennek egyharmada, a *Magyar Nemzet* és a *Magyar Hírlap* ötven-ötvenezer, az *Új Magyarország* ennél is jóval alacsonyabb számban jelenik meg — utóbbi olvasottsága mostanában emelkedik. A bulvárlapok némelyike felülmúlja a 100 ezer példányt, de az összes országos lapok napi megjelenése egymillió körül lehet. Ugyanennyit tesz ki a huszonöt megyei lap összes példányszáma. Van megye, ahol két lapot is kiadnak, van, ahol egyet sem. Ez utóbbi Pest megye, számos városával, és százezernyi, a fővárosban naponta megforduló lakójával, akik úgyszólván sohasem értesülnek arról, ami közvetlen szomszédságukban történik, vagy ami a helyi érdeklődésre igényt tarthat.

A nyomtatott sajtóra komoly hatással van a *lapterjesztés* — mai napig rendezetlen — állapota. A költségeket jelentősen befolyásolják az állandóan emelkedő postai díjak, ráadásul a struktúra nem sokat változott a vaskosan pártállami múlthoz és bázishoz képest. A terjesztés szubjektív cenzúrát gyakorolhat és átlátszó módszerekkel lapokat juttathat csődbe. A saját terjesztéshez viszont komoly tőke és kiépített szervezet kívánatik.

Míg a napilapok a háztartásoknak esetleg csak a felébe jutnak el, ugyanott csaknem százszázalékában van televíziókészülék, háromnegyed részükben színes, és 50%-nál fogható műholdas, illetve kábel-adás — állapíthatjuk meg a *Magyar Nemzet* szeptember 27-i számában közölt adatokból. A nézők kb. heti 10-11 órát a TV1 műsorai, további ötöt a TV2 előtt töltenek. A Duna TV-re aránytalanul kevesebb idő jut, az is főműsoridőn kívül. Ez az adás az említett egy évben előbb a politikai, majd ennek múltán a költségvetés, az állandó létbizonytalanság rémével küzdött, noha talán a legszínvonalasabb és legközzszolgálatibb a mai szellemi csepürágás sivatagos tájain. Ehhez még csak annyit, hogy legnézettebb itthoni műsorunk a *Friderikusz-show* volt.

A fentiek azonban statikus adatok. Dinamikus viszont az elektronikus média iránti, csillapíthatatlan üzleti érdeklődés. Naponta röppennek fel hírek frekvencia-ügyekről, egy harmadik, kereskedelmi tv-adás indulásáról, a szovjeteknek egykor fenntartott frekvencia-sáv értékesítéséről, a TV2 privatizálásáról, vagy koncesszióba adásáról, különböző regionális adásokról, és a kábeltévék országos hálózatként való felvásárlásáról. Az utóbbival foglalkozó 2002 KFT, amelyet Mark PALMER volt USA nagykövet és BALÓ György szervez,

állítólag már komoly részesedéshez jutott. Az MTM Holding, amelyről azt terjesztették, hogy a TV2-re pályázik, ezt cáfolta. TOLVALY Ferenc, az MTM Kommunikáció elnöke a műsorszállításban érdekelte. Az *Új Magyarország* augusztus 1-i száma szerint az MTM ma már a két tévécsatorna, a Duna TV és a kábeltévék legnagyobb műsorszállítója. Hangoztatja a kultúra értékei iránti elkötelezettségét, de ez ma még legfeljebb csak a Duna TV-ben érzékelhető. A *Magyar Hírlap* (szeptember 27.) az MTM-et a legaktívabb kiváronak nevezi, célozva az egyik országos frekvencia lehetséges privatizálására. Az MTM, havi harminchat órányi műsor gyártója és további huszonöt órányi film szállítója; tulajdonképpen ahhoz a háttérhez számítható, amely megteremti a média-nagyhatalmak gazdasági bázisát. Igen aktív a több lábbon álló, videokölcsönzéssel is foglalkozó VICO. Ma már a készülékek egyharmadához video-lejátszó is tartozik. Mekkora piac!

E csoportba sorolható, ha majd megvalósul az 1997-re ígért Alfa TV; ez magyarországi székhellyel, műholdon keresztül huszonöt közép- és kelet-európai országba szándékozik műsorokat sugározni.

Érdekes, hogy az elmúlt egy év alatt aránylag kevés szó esett a rádiózásról. Nagy vihart kavart a Kossuth Rádió adásidejének és -erősségének csökkentése, amely a határon túli magyarokat tragikusan érintette volna. Az ügy végül rendeződött. Időközben mintha a kormány — részben ennek kapcsán, de részben az ellenzékkel a Duna TV-ről folytatott megbeszélések hatására is — ráébredt volna, hogy nemcsak költségvetési, nemcsak üzleti, hanem nemzeti érdekek is szerepet játszhatnak egy ország, egy nép gondolkodásában, érzésvilágában.

Technikailag a távközlés, tartalmát illetően inkább a média világába tartozik a már nálunk sem egészen új *Internet*, amelynek végső célja, hogy a hálózatára rákapcsolódott megrendelő gyakorlatilag a világ minden létező és komputerben tárolt, nyilvános információjához hozzáférjen. „A világ leggazdagabb embere”, Bill GATES budapesti látogatásán elhangzott az is, hogy a napjainkban kezdődő információs korszakban a kapitalizmus működése magasabb korszakba lép. Világtörténelmi pillanat kortársai vagyunk tehát, egy földhözragadt, ósdi szocializmus-tudattal megvert országban.

Az *Interneten* túl pedig már felrajzolták a multimédia és az interaktív média közeli eljövételét. Ami a multimédiát illeti, elég kézbe venni egy kiadósabb német-osztrák tévéműsört, amelyben máris negyven-ötven adóállomás napi műsorát közlik. A ránkzúduló kacat, bővli, idiotizmus és civilizációs mocsok csak a kezdet ahhoz képest, ami utódainkra vár, ha a jelenlegi tendencia tovább erősödik, s amint ezt az említett műsorfüzetek sejtetik.

KILÁTÁSAINK FELVETIK A MÉDIA MUNKATÁRSAINAK FELELŐSÉGÉT. Az elmúlt év *médiapolitikája* és *politikus médiája* semmi változást nem mutat az előzményekhez képest. A médiában közreműködő értelmiség rendkívül összetett, és nyilvánvaló, hogy szakmailag számosan magas színvonalú tevékenységet folytatnak. Mégis a felszínen egy olyan réteg lebeg — és ennek alapján ítélik meg

legtöbbsen a médiumokat —, amellyel szemben sokan joggal élnek fenntartásokkal.

Még az első világháború utáni években írta egy igen jelentős költő-író-újságírónk egyik vitathatalanul legnagyobb költőnkéről, hogy tájékozottsága kávéházi, műveltsége újságíró. Feltehetően egyik megállapítását sem bóknak szánta. Ez az újságíró műveltség és kávéházi (kocsmai, szerkesztőségi, pagodai, vározsobai, sajtótájékoztatói) tájékozottság azóta sem vált a média javára. Az ehhez társult fölényeskedés, bizalmaskodás pedig még tovább rontja a tájékoztatás hitelességét. A műsorokban, írásokban szinte kötelező ordinaritás, valódi és ál-primitívség nemcsak a választott téma, hanem az interpretáló lealacsonyításához is vezet. E téren is súlyos károkat okoz a sajtótörvény hiánya. És akkor tartalmi kérdésekről még nem is beszéltünk. Ma nincs rá mód, hogy a média hatalmával és tekintélyével visszaélőket a szakmai tisztesség, a mértéktartó környezet megregulázza. Tehát mégis törvényben kellene szabályozni, hogy meddig, és ne tovább. A félrevezetés, a rágalmazás, a sértegetés és a megbotránkoztatás szabadsága nem azonos a sajtó szabadságával, ahogyan az emberi szabadságjogok közé sem vehető fel az erőszak, vagy a szándékos kártettek szabadsága.

SAJNOS, HA EGY ÁLTALÁNOSAN ELFOGADOTT ÉRTÉKRENDSZER nem szab belső gátakat a média munkatársainak, ha nem érzik át a társadalom minden rétegével szemben fennálló felelősségüket, ha nem képesek vélt, vagy valódi ellenfeikkel szemben mértéket tartani, akkor az írott paragrafus sem érhet sokat. Tanulságosak ezért a médiatörvény tiltó paragrafusai, amelyeket a mai közszellem játszva relativizálhat. Hol kezdődik az erőszak, a pornográfia, a fiatalság testi, lelki és erkölcsi ártalma?

Nyilvánvalóan a média érdekvédelmi szövetségeinek kellene saját soraiban rendet tartani. Konkrét példa bőven akad annak illusztrálására, hogy mi a megengedhetetlen; és ha nem is fegyelmezőssel, de a figyelem felkeltésével mérsékelni lehetne a szélsőséges magatartásokat, akár a humanista, akár a hagyományos polgári tisztesség javára.

Ezt a kérdéskört feszegette — nem kifejezetten sajtóetikai, hanem általában az egyházak és a vallás megjelenítésének kérdéskörében — a magyarországi történelmi egyházak közös állásfoglalása a készülő médiatörvényről. Megállapítják, hogy a közszolgálati szférába bele kell érteni a pozitív értékekre való törekvést. A semlegesség nem lehet egyúttal értékközömbös is.

Az elmúlt évben történtek kísérletek a médiaproblémák megvitatására, a leginkább érintettek — médiamunkatársak — bevonásával. A Magyar Katolikus Újságírók Szövetsége rendszeresen meghívja tanulmányi napjaira a MÚK, a MÚOSZ és a Sajtószakszervezet tisztségviselőit, és egy asztalhoz ültette már a MÚOSZ és a MÚK elnökét is. Hallat olykor magáról a Magyar Lapkiadók Egyesülete is...

MINDEDDIG A LEGNAGYOBB HATÁSÚ ilyen szervezés lehetett volna a *Magyar Nemzet*, az Adenauer- és Naumann Alapítványok által rendezett januári konferencia, ahol kül- és belöldi vezető publicisták, politikusok, politológusok, jogászok, történészek fejtették ki álláspontjukat a magyar médiaállapotokról, és az abban támadt feszültségek levezetésének módjáról. A vélemények azonban nagyrészt megmaradtak a politikum szintjén, szinte nem is szálltak alá mélyebb rétegekbe, az újságírókat évtizedek óta megosztó törzsi háborúságok bugyraiba. Pedig dúltak ezek a sajtó mélyvizében is, a papírforma szerint ideológiailag egységes pártállami évtizedekben — pozícióharc, húsfazék-irigység, tehetség-tehetségtelenség örök ellentéteiként, és a távoli időkből átszármazott, népi-urbánus érzelmek képében. Ez az örökség alakult át a rendszerváltás idején politikai harccá, amely idővel egyre ideológikusabbá vált.

A „csónak-vita” sem oldott meg semmit, a birkózás folytatódik. Az 1994-ben győztes koalíciót támogató média éppúgy túlgőzölte magát, mint pártjaik. Nem hitték volna, hogy e pártok vitái végül a médiát is újra állásfoglalásra kényszeríthetik, és átmeneti lesz a közös győzelem fölötti diadalmálmor.

A liberális és szocialista politikát támogató média sokáig iparkodott azt a látszatot kelteni, hogy nem politizál, hogy tárgyilagos és közszolgálati, hogy politizálni kizárólag a jobboldali koalíciót, illetve később az ellenzékét támogató sajtó politizált, amíg volt ilyen. Amint a csónak-konferencián a nyugati sajtót képviselő előadók is általában elutasították a pártpolitizálás látszatát saját lapjaikat, országuk sajtóját illetően.

Érdekes módon egy felszólalás — talán sorban a legutolsó — mai napig nem került teljes terjedelmében nyilvánosságra. Kis János, az SZDSZ egykori elnöke körülbelül a következőket mondta: *pártsajtó* mindig volt és mindig lesz. Éppen ezért a feszültség levezetésének az lenne a módja, ha a pártok a költségvetésből, a működési támogatáshoz hasonlóan támogatást kapnának sajtócélra. Akkor világosan meglátszana, hogy melyik párt mit képvisel.

Valóban, aki ismeri a magyar sajtó történetét, korszakokra visszamenően meg tudja mondani, hogy melyik lap melyik pártnak volt az orgánuma. Éppen ezért értelmetlen kitartani amellet, hogy a mai média nem politizál. Tiszta helyzetet az teremtene, ha a lapok, és esetleg a többi, nem közszolgálati médium is színt vallana ebben a kérdésben. És így a közszolgálati médiumok semlegességét is megfelelően szabályozhatnák.

Visszakanyarodva a „csónak-vitá”-hoz: feltűnő, hogy a résztvevők még ma is a nyomtatott sajtó hívei, éllovasai. Szinte mindenki szeme előtt, aki csak részt vett a vitában, szép, hosszú, mély politikai bölcsességeket tartalmazó tanulmányok lebegtek, amikor a sajtóról beszélt. Aminthogy a vitában is szinte kizárólag olyanok vettek részt, akik általában írásban fejezik ki magukat.

Ha tehát végezetül még egyszer visszatekintünk az elmúlt egy év médiapolitikájára, akkor fel kell vetnünk, hogy ennek az idő-

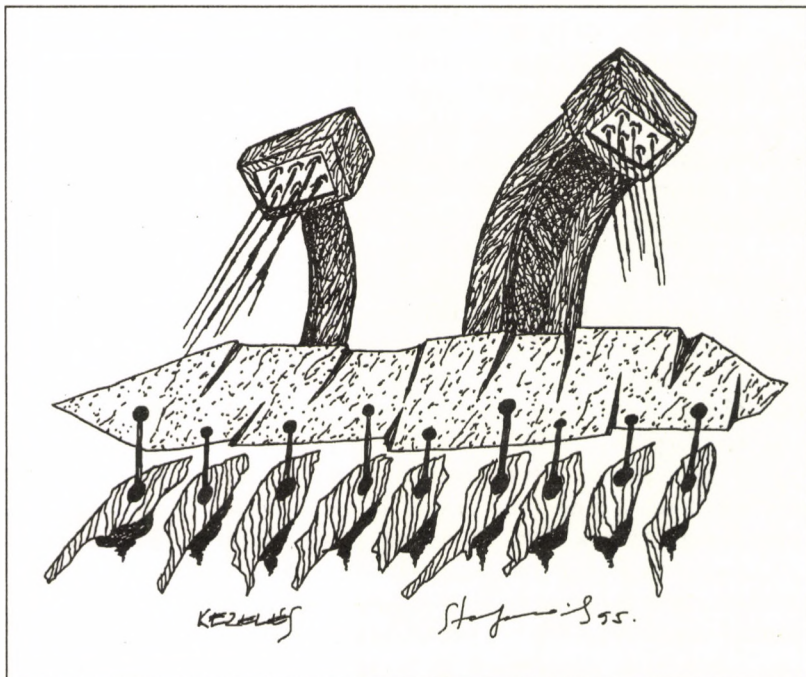
szaknak — és a megelőzőnek, a következőnek — nyitott kérdése: a közszolgálati médiatörvény megold-e majd egyáltalán valamit, és orvosolja-e média-gondjainkat?

Úgy látszik, a közszolgálati médiumok, még akkor is, ha a mai nézők, hallgatók idejének, figyelmének és pénzének java részét lekötik, kiszorulóban vannak, és jelentőségük a technikai-gazdasági előrehaladással fokozatosan csökken. Az a szemlélet, amellyel a mai törvényhozók szabályozni akarják a médiát, tipikusan pártállami, és arra törekszik, hogy a pártállami monopóliumot, és egyben hatalmi tényezőt politikai eszközökkel megtartsa egy csoportnak akkor is, ha az a politikai hatalmat elveszítené. Ez a törekvés magában rejtja a veszélyt, hogy az ellenérdekelt felek — lehet, hogy nem is egy, hanem több ilyen van — adott esetben hasonló módszereket alkalmazzanak. Akkor pedig a médiaháború sohasem ér véget.

Most volna tehát szükség józan önmérsékletre, ami az elmúlt évben a hatalom-visszaszerzés, illetve megszerzés mámorának első időszakában teljességgel hiányzott.

Amennyiben az amúgy is visszazoruló közszolgálati média ügyében nem sikerül tisztességes megállapodásra jutni, ez erkölcsileg megalapozza egy reváns jogosságát, mivel a jelenlegi birtokonbelüliek egyáltalán nem közszolgálati, hanem pártszolgálati módon élnek a szabályozatlanságából eredő lehetőségeikkel.

DESSEWFFY LÁSZLÓ

KEZELÉS

MAGYARORSZÁG 2114-BEN

Németh Géza emlékének

A magyarság jövőjét, esélyeit, felemelkedésének lehetőségeit megvitató párbeszédsorozat zajlott július végén Székesfehérvárott, a hazai és a határokon túl élő kisebbséget képviselő neves politikusok, történészek, informatikusok és egyházi személyiségek részvételével.

A temesvári Interconfessio Társaság, a zürichi székhelyű Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, valamint a székesfehérvári Vörösmarty Társaság által összehívott konferencia jelentőségét jelzi, hogy CSÓRI Sándor, a Magyarok Világszövetségének elnöke vállalta a védnökséget, s köszöntötte a résztvevőket NAGY István, Székesfehérvár polgármestere, TAKÁCS Nándor római katolikus megyéspüspök és HEGEDŰS Lóránt református püspök. A határokon túli magyarságot FODÓ Sándor, a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetségének elnöke, DURAY Miklós, a szlovákiai Együttélés Mozgalom elnöke képviselte. B. SZABÓ Péter, a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör elnöke megnyitó beszédében kifejtette: a székesfehérvári tanácskozás a tavaly, Kolozsvárott Magyar paradigma és posztmodern jövőkép címmel megrendezett eszmecsere folytatása, és célja az ott felvetődött elképzelések elmélyítése. BORBÉLY Imre, az Interconfessio Társaság elnöke meggyőző, reális célnak a tudásközpontú — a jelenlegi „hatalmi elit” által nem az államprioritás szintjére emelt — nemzetfejlesztésben látja a magyarság felemelkedésének lehetőségét.

1996-ban Nyugat-Európában, Szlovákiában, ill. Vajdaságban tartanak majd a magyar paradigmákkal kapcsolatos kérdéseket megvitató tanácskozásokat, amelyek nagyon hasznosan szolgálják a magyarok IV. világkongresszusának előkészítését is, ill. segíthetnek abban, hogy a készülő magyar alkotmány az egész magyarság érdekeit szolgálhassa. (MTI-hír)

A székesfehérvári találkozón SZŐCS Géza is részt vett. Az alábbiakban előadásának szerkesztett szövegét közöljük.

*

A CÍM BECSAPÁS. E szöveg ugyanis nem azzal foglalkozik, hogy milyen lesz Magyarország hatszáz évvel DÓZSA György után. Hanem azzal, hogy lesz-e.

E pillanatban, az ezredvégen, első számú nemzetstratégiai feladatnak a szétszóródott magyar részek közötti szerves és állandó telekommunikációs áramkör létrehozása tűnik föl. A külső-belső határokat átlépő-megszüntető, tehát globális és határtalan magyar világfalué.

Nem az ördög ügyvédjeként kívánok megszólalni, mikor két olyan körülményre hívom föl a figyelmet, amelyekről mostanig ebben az összefüggésben, e téma tárgyalásánál nem esett szó.

Egyik az, hogy az idült és szimptomatikus magyar tudatzavarok, eddigi tapasztalataink szerint olyankor is megmutatkoznak, mikor a nemzeten belüli kommunikáció történetesen kifogástalanul működik. Föl kell tehát készülnünk arra, hogy a planetáris magyar telekommunikációs rendszer adott pillanatban esetleg már csak szitkokat és gyűlölséget fog hordozni, de működése legalábbis magán viseli majd a belső meghasonlásra és törésvonalakra utaló jegyeket.

Ez persze nem ok rá, hogy e rendszer ne jöjjön létre. Sőt, bízunk benne, hogy a megsokszorozódó szempontok, a keringési rendszerbe került információk egy olyan intenzív és hatalmas dialógust, a magyar nemzet által napról napra vezetett olyan óriási Naplót tesznek majd lehetővé, amely a szintézist és az integrálódást erősíti majd, nem pedig a divergenciák túlbujánzását.

A másik megjegyzésem komorabb, és röviden így hangzik: ha ez így megy tovább, százötven év múlva ki fogja lakni a planetáris, elektronikus, digitális, *szuperhájvőjes*, *internetes*, *E-mailés*, holografikus-képernyős globális magyar világfalut?

A kérdéshez, több szempont alapján szükséges közelíteni. A válasz körvonalazása éppúgy megköveteli majd a nemzeti azonosság koordinátáinak meghatározását, mint a hipotetikus szociokulturális és gazdasági következmény-láncolatok részletes modellezését.

ISMERETES, HOGY A MAGYAR NEMZET demográfiai katasztrófájával mint fenyegetéssel nem kell már többet foglalkoznunk. Ez ugyanis már jelen idejű tény, amely *nem fenyeget*, hanem *van*. Ami fenyeget, az néhány évtized múltán fog bekövetkezni, amikor is a túlöregedett magyar társadalom eltartásának terhei elviselhetetlenné válnak az akkor aktív korosztályok számára.

Az ön- és utódfenntartó képesség negatív spirál mentén gyorsuló romlása, a gazdaság kollapszusa minden fontosabb társadalmi folyamat- és viszonyrendszer egyensúlyának elkerülhetetlen megbombolásához fog vezetni. A legpesszimistább prognózisok szerint ez már a jövő században elhozhatja számunkra a nemzethalált, mikor is az utolsó magyarok szájukon átokkal fognak átköltözni a vepszék, vótok, lívek és mohikánok társaságába. A megátkozottak pedig mi leszünk, általában a fölmenők, akik elherdáltuk-eltékozoltuk a nemzet jövőjét, mármint az ő jelenüket.

Maga a prognózis is sokféle lehetséges kérdést fölvet, kezdve ezek legdurvább formájával, mely így hangzik: *kell-e magyar?*, vagy *van-e szükség magyarokra?*, egészen azokig a spekulációkig, melyek megkísérlik 2-6 millió közt meghatározni a magyarság optimális létszámát, s amelyek mintha megfeledekeznének arról, hogy a demográfiai lavínákat nem lehet egy völgyemenet közepén megállítani és stabilizálni. Jelen írásnak ezekkel a kérdésekkel sem célja foglalkozni.

Aminek nyílt kimondására e szöveg vállalkozik, az a következő. Ha történetesen nem kívánjuk elfogadni a magyar nemzet gyors pusztulásának gondolatát, azzal vigasztalódva, hogy előbb-utóbb minden nemzetnek amúgy is ez lesz a sorsa, akkor — a jelenlegi viszonyokban gondolkodva — matematikailag csak *két megoldás* lehetséges.

Egyik a népesedési mutatók megfordulása egy olyan változás eredményeképp, melynek a mai magyar társadalom mentalitásában kell végbemennie. E fordulat lényege a sokgyermekes családmódel elfogadása lenne, vagy ha úgy tetszik: visszatérés ehhez a családmódelhez.

NÓHA MINDANNYIAN TUDJUK, hogy az ideális megoldás ez lenne, induljunk ki abból a pesszimista feltételezésből, hogy esetleg ez mégsem fog megtörténni. Legalábbis nem annyi idő alatt, amilyen gyorsan be kellene következnie. Az idő szerepe itt az, hogy a majdani vészes fogyás megelőzéséhez ma elég volna a 3-4 gyermekes családmódel általánossá válása. Ám ha ez nem így alakul, akkor egy emberöltő elteltével talán már 5-7 gyermekes családokra lesz szükség a pusztulás elkerüléséhez; és így tovább: 90-100 év múlva lehet, hogy már csak a huszonöt gyermekes családmódel tudná megmenteni a kihalástól a magyar társadalmat.

Az esetben tehát, ha a demográfiai mutatók nem fognak viszalendülni a vörös vonalon túlról, a másik megoldás: nagyszámú *telepes* befogadása Magyarországra.

Kik jöhetnek szóba, és milyen elvek alapján szervezhető meg a letelepülésük? A válasz nagyfokú bölcsességet és körültekintést igényel; hiszen a *kik* fogalma feltételezi a *kik nem* kategóriáját is, s ezzel már a diszkriminációs problémakör határvidékén járunk.

Személy szerint egyébként annak a gondolatnak vagyok a híve, hogy — amíg nem kell túlnépesedési gondokkal küzdenünk — mindenkinek meg kell adni az esélyt arra, hogy a magyar állam polgára és a magyar nemzet tagja lehessen. Mindenkinek? Mindenkinek, aki ezt akarja. Bűnözőknek is? Így van. Avagy a modern Ausztrália alapjait nem fegyencek vetették-e meg? Akkor hát: tudóvészes, menekült tamil öreganyóknak is? Így van. Országépítő, nemzetgyarapító elemek ezek? Igen. Befogadásuk ténye, vagyis pusztán már az, hogy Magyarország otthont ad nekik: olyan történet, mely morális kisugárzásánál fogva igenis jótékony hatással lehet eldurvult közérkölcseinkre, de akár megingott emberi-nemzeti önbecsülésünkre is.

De ne kergessük a kétségbeesésbe az idegenrendészeket. Maradjunk meg mint fix támpontnál annál az ismeretnél, hogy a legcivilizáltabb nyugati demokráciák világos követelményrendszert állítottak föl, és ennek alapján pontozzák az illető államokban letelepedni szándékozók bevándorlási kérvényét. (Valójában: a *személyét*). Talán átvehető egy az egyben is ez a már hosszú ideje működő kritérium- és pontozási rendszer; nem árt azonban, ha — pragmatikus megközelítésben — megpróbáljuk összefoglalni, hogy (ha eljutunk valaha odáig) mit célszerű tekintetbe venni a letelepítés megtervezésénél és lebonyolításánál.

1. A demográfiai egyensúly helyreállítása vagy azonnali javulása olyan családok befogadásával lehetséges, ahol egy vagy két munkaképes, maximálisan negyven év körüli szülő települne ide, legalább négy kiskorú-iskoláskorú gyermekkel.

Nyilvánvaló előny — bár nem kizárólagos feltétel — a szülők képzettségének minél magasabb foka. De előny, természetesen, *bármifajta* tudás és hozzáértés, meg a munkabírás. (Hadd jelezzük itt: a demográfiai tendenciák logikája kialakít egy olyan társadalmi-gazdasági viszonyrendszert, amelyben bármilyen váratlan népességnövekedés komoly gondokat okoz. De azt hiszem, rövidesen eljutunk oda, hogy ezekről így beszéljünk: „bárcsak az lenne a legnagyobb gondunk, hogy hogyan iskoláztassunk ennyi gyereket?!” Azt egyébként nyilván senki nem képzeli, én sem, hogy százezrek egynéhány hónap alatt letelepíthetők. Itt csak évekre-évtizedekre előre történő tervezéssel és felkészüléssel kerülhető el a káosz. De elkerülhető.)

2. A betelepültek kötődésének és beilleszkedésének kérdése összefügg a *kik* és *honnan* kérdésre adott válaszokkal.

KÍVÁNATOS LENNE, PERSZE, ha meghívottaink — nevezzük őket *hospeseknek?*, vagy egyszerűen *vendégeknek?*, *vendégmagyaroknak?* — nem hódító becsvággal, s nem valami fenomenális biznissz reményében érkeznének Magyarországra, egyszóval nem csak a gyors meggazdagodás vágya hajtaná őket. Kívánatos lenne, ha ittmaradási szándékuk véglegesnek volna mondható, és egyáltalán: ha a magyar állam és a magyar nemzet iránti lojalitásuk megkérdőjelezhetetlen lenne, és meg lenne bennük az akarat (ahogyan például 1848-49 nem magyar főtisztjeiben és katonáiban) a magyar történelmi paradigmák elfogadására és hordozására. Erre persze semmilyen garanciát nem lehet megkövetelni, de még elképzelni sem. A magyar állampolgárság megadásának svájci mintára történő végtelen lelassítása (ami önmagában is kétélű eszköz) a rövid távon *nagyot kaszálni akarók* elkedvtelenítésére alkalmas lehet ugyan, kérdés azonban, hogy erősíti-e a magyarság iránti érzelmi kötelékeket. Azt is legfőbb csak valószínűsíteni lehet, hogy a krízis-övezetekből érkező befogadott menekültek magyar állam iránti lojalitása egyértelműbb lesz, mint — mondjuk — az itt letelepült drog- és embercsempészeké, meg lánykereskedőké.

3. Ezzel elérkeztünk az integrálódás (csúnya szóval: asszimilálódás) problémaköréhez. Ezt így is fölvehetjük: a letelepülők magyar társadalmi viszonyokban való járatlansága mikortól teszi lehetségessé számukra a magyar paradigma-rendszerben való elhelyezkedést (ami a PETROVICS István-HRÚZ Mária házaspár esetében már első generációban emlékezetes eredménnyel járt), és meddig jelent majd — és milyen erősségű — feszültségforrást?

De figyelmeztető példa a Volga-németségből az anyaországba települők soraiban a depresszió, öngyilkosság, bűnözés hihetetlenül magas számaránya; de nem problémamentes például még az erdélyi magyar magyarországi beilleszkedése sem — arról nem is szólva, hogy a bukovinai székelyek Bácskában való letelepítése milyen gondokat és feszültséget eredményezett nem is olyan régen. És ha ez így van, akkor milyen következményei lennének — önmagukra és környezetükre — mondjuk, például tíz- meg tízezernyi bosnyák, vagy csecsen, vagy tamil, vagy kurd letelepítésének? (Itt lesz

érdemes feldolgozni az egyetlen újkori szervezett népesség-beköltözéssel, a most már közel félszázada Magyarországon otthonra lett görög letelepültekkel kapcsolatos tapasztalatokat.)

Azóta persze sok minden változott az országban; de ami biztosra vehető: nem tűnik lehetségesnek (igen sok oknál fogva) bármely beköltöző népesség tömbben és közösségként történő letelepítése. (Már csak azért sem, mert százezres nagyságrendben nyilvánvalóan nem képzelhető el az áttelepülés egyetlen meghatározott országból vagy régióból.) Ez a körülmény az integrálódást egyértelműen meggyorsíthatja.

NO ÉS HA MÉGSEM ÍGY LESZ? Mi történik például akkor, ha a magyar társadalomnak egyszer csak szembe kell néznie egy rövid időn belül nagyságrendű, szervezett, dinamikus reprodukálódó, ázsiai nyelvet beszélő, iszlám vallást követő kisebbséggel?

Megítélésem szerint még ez is kisebb tehertétel lenne Magyarország számára, mint az elöregedés–népességfogyás okozta államcsőd fenyegetése. Alapjában arról van szó: a népesség-deficit folytán előálló vákuumot ígyis-úgyis be fogják tölteni valakik. Sokkal kevesebb konfliktussal fog járni, ha ez a népesség-feltöltés viszonylag szabályozott és megtervezhető formák között történik meg, mintha egy kiürülő, elöregedett-elgyengült társadalom által lakott térbe próbálnak majd betörni egyes népesség-fölösleggel rendelkező szomszédok. (Még egy idetartozó megjegyzés: egy szervezett betelepítés megfelelően befolyásolhatná a Magyarországon sajnos normálisnak már régen nem nevezhető főváros–vidék-népességarányt, egyes régiók fejlesztését stb., egyszóval egy ésszerűbb településfejlesztési és lakosságelosztási modell kialakítását.)

Lezárva az integráció témáját: első megközelítésben nyilvánvalóan mindenekelőtt azok a népességek jöhetnek számításba, amelyek az elmúlt több mint ezer év során már hozzájárultak a mai magyar lakosság összetételének kialakulásához. Ez azonban hosszabb távon aligha bizonyulhat kielégítőnek.

Bárhogyan lesz is azonban, bárkik legyenek is a vendégmagyarok, kétségtelenül vonzó és integráló tényező lesz számukra az, hogy nemcsak a magyar állam polgáraivá válnak, hanem egyben a „magyar világfalu” lakóivá is.

Szembe kell néznünk a ténnyel, hogy Magyarország nem a világ civilizáltabb és gazdagabb feléről, nem az első, hanem inkább csak a harmadik világból képes vonzani a telepesek száz-, de akár csak tízezreit. Ki ne gondolkodott volna el azon, hogy a szabaddá lett Magyarország nem volt képes hazavonzani a nyugati magyarságnak talán még egy tízezrelékét sem. Vajon ezek után hány angol-szász vagy skandináv telepesre számíthatunk? Ki kell viszont mondanunk, hogy a telepesek felkutatása nem állítana különösebb nehézségek elé bennünket: a keleti térségből Magyarország felé — Magyarország felé is — nagyon is számottevő nyomás nehezedik, a menekülni és új hazát keresni akaróké.

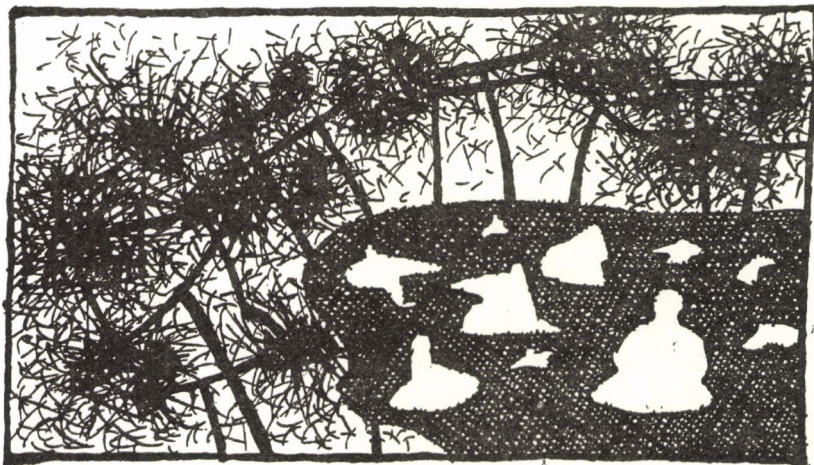
Néhány júliusi (HVG-beli) adat az elmondottak reálisabb megítéléséhez. Ma a külföldi lakosság aránya Magyarországon 1% körül van. Ugyanez Svájcban megközelíti a 19%-ot, Németországban meghaladja a 8%-ot, de még az idegengyűlölőnek mondott Franciaországban is közel jár a 7%-hoz.

A teuton lovagoktól és a kunoktól egészen Beloianisz község görögjeiig ezer év alatt számos telepés érkezett Magyarországra. Befogadásuk, letelepítésük nagyjából háromféle megfontolásból történt: katonai-védelmi; civilizáló; és végül: munkaerőt és lakosságot gyarapító kormányzati szándék alapján. Mai helyzetünkben — ha hasonlóságot keresve tekintjük át a történelmi előzményeket — a Magyarországra telepített népesség példájára hivatkozhatnánk.

Ámde: a török hódoltság után érkezők egy akkor jelen idejű pusztát népesítettek be, mi pedig az országos magyar pusztaságot szeretnők megelőzni, lakottá tenni. A legfőbb különbség ez: akkor egy-egy üres tartomány sorsáról volt szó — itt pedig egy jövődó üres országról.

RÖVIDEN ÖSSZEFOGLALVA: az-e a javaslatom a népességfogyás megállítására, hogy hozzunk be telepéseket? Nem. Az a javaslatom, hogy a magyarság térjen vissza a többgyermekes családmodellhez, különben kénytelen lesz telepéseket behívni. Más-ként fogalmazva, s egy parafrázissal élve: ha nem nyerte meg az olvasó rokonszenvét e gondolatmenet — és itt az egész magyar nemzetet szólítom meg — akkor tetszene több gyermeket nemzeni, szülni és felnevelni.

SZŐCS GÉZA

GYŰLÉS KELETEN

ILLYÉS GYULA LEVELEZÉSE FELESÉGÉVEL, KOZMUTZA FLÓRÁVAL

(1946. november 23. — 1947. február 17.)

II.

11. Kedves Flórikám,

[Brissago,] 1946. dec. 15.

A tél ide is utánunk jött, hideg van, de itt már védett helyen vagyok. Szilasiék¹ igen kedvesek. A férfinak igen szép könyvtára van, — egy-egy hónaljnyi könyvvel felvonulok a szobámba, s mivel kedveségük odáig terjed, hogy azt tehetem, amit akarok, az egész napot olvasással töltöm. Tegnap délelőtt bebicikliztünk Locarnóba, ami ide 13 kilométer, de tegnap ki sem léptem a házból. Úgy élek, mintha Tihanyban élnék, a felső szobában. A tó — a Lago Maggiore — túlsó oldala ködben van, és így a zamárdi hegyeket képzelhetem oda, amelyek mellesleg sokkal szebbek, mint az itteniek. Túláságosan magasak ezek, a tó így olyan, mint valami csésze alján a maradék tea, s mivel mi a víz partján vagyunk, nyomaszt egy kicsit az egész.

Tegnap különben itt volt Kerényiné.² Sokat beszélünk megint rólad. (A háziak különben már azzal külön is megnyerték szívemet, hogy Ikától el voltak ragadtatva. Vilmos, a férfi legalább tíz percig gyönyörködött a fényképében, s nem győzte ismételtetni, mennyire „arisztoteleszi” homloka van. Kerényiné szavai után nem tudtam kitérni, hogy ne mutassam meg a te fényképedet is — ugyanilyen eredménnyel.)

A terv, ahogy írtam, az, hogy innen lemegyünk Rómába. A comitétól napi 15 frankot kapunk. Ebből Olaszországban ötszörte olcsóbban lehet élni; a vasút pedig mindössze 6-8 svájci frank. Egy hetet szándékozunk lent tölteni. Azután vissza Genfbe. Akkor még kapunk 10 napra való pénzt. Ha közben megjön a francia vízum, átmegyünk Párisba. Ha nem, indulunk haza.

Most, hogy a római út is bizonyos, külön sajnálom, hogy nem lehetsz velem. Én valahogy megtelítődtem már a külföldi „lát-nivalókkal” — szinte unszólásra megyek be csak egy-egy templomba, vagy múzeumba, a kirakatokból is elegendem van, de elgondolom, hogy tudnál te nézelődni! Hát adósságban is érzem magam irányodban, s nem nyugszom, amíg nem pótolhatod, amiben most részednek kellene lenni.

Komolyan, olyan ez, mintha csak fél szemmel, fél lélekkel látnék mindent. Egyedül vagyok s most érzem, veled vagyok én már csak egész. Áldom a sorsot, s ha nem félnék kísérteni az eget, düllesztelném a mellem, hogy megvagy nekem. Legszívesebben szerelmes levelet írnék minden alkalommal, mert az igazi mondandóm innen is csak ez a számodra. Vigyázz magadra nagyon, Kedvesem, s külön Ikusra. Ne szaladgálj olyan sokat a városban. Legalább pihend ki magad, amíg én nem terhellek. A könyvtárrendezés ráér — úgyis ki akarom dobni a könyvek felét.

Szerettem volna tanácsolni: menj le Ikával Ozorára vagy Sarkadra. De féltelek az utazástól. Ha lemész is, vidd magaddal Maricit.

Levelet eddig csak egyet kaptam tőled, noha Genfből utánam küldik a postát. A *Választ* megkaptam. Írjál most Rómába: Accademia d'Ungheria, Via Guilia 1. sz. alá. A posta idejére 6-7 napot kell számítani. 20-án indulunk le, körülbelül elsejéig maradunk (vagy addig sem); azután ismét a genfi címre írjál.

Mindenkit szeretettel üdvözlök. Téged, Flórikám, Ikával együtt végtelen szeretettel csókollak,

GYULA.

- (1) Szilasi Vilmos 1889-ben született Budapesten, 1947-től tanított a freiburgi egyetemen.
- (2) Kerényi Károly klasszika-filológus felesége.

*

Kedves Flórikám,

[Brissago, 1946. XII. 16.]

még ma, 16-án is ehhez a levélhez írok, mert a postát csak egyszer naponta, este viszik el, tegnap pedig már elkéstem a levél feladásával. Semmi újság, csak az, hogy megjött a hó is, reggel óta szüntelenül esik. Az ablakom előtt, az emeletig felnyúló mimózafán, amelyen már halvány zölden a virág is bimbózik, tenyérvnyi vastag a hó. Tegnap még jártunk egy órát, felmentünk a legközelebbi hegyi faluba, Piodinóba, de ma megint itt benn töltöm az egész napot, csak este megyek el majd, feladni ezt a levelet, remélve, hátha jön még a délutáni kihordással valami hír tőled. Az egyetlen baj, hogy eddig mindössze egy leveled jutott el hozzám.

Ma is egész nap olvasok, legalább ehhez visszajött a kedvem. Itt, mint Franciaországban is, mindenki az existentializmussal van tele. Szilasi a Freiburgi egyetemen tanártársa volt Heideggernek, ma is ő a legjobb barátja, s így eléggé első kézből ismerhetem meg az egész rendszert, amelynek — mint Szilasi állítja — tudtomon kívül én is mindig követője voltam. Rengeteg folyóirat is van a háznál, így eléggé megvan a mód a tájékozódásra.

Egy napig még itt együtt voltam Déryvel; felutazott a hegyekbe. Pátzay Baselbe ment; rövidesen hazamegy, ha felhívod telefonon, élőszóval is mondhat egyet s mást.

Cs. Szabó itt a közelben lakik egy pensióban, de naponta kétszer is átjön.

Mégegyszer sok szeretettel csókollak,

GYULA.

12. Kedvesem,

[Budapest, 1946. dec. 11.]

már régóta készülök neked hosszú beszámoló levelet írni, a kezem már jól van, attól már tudnék, de az elfoglaltságom most még sokkal több, mint mikor itt voltál. A parasztpárti nők most karácsonyi vásárt rendeznek a tanoncotthoni és a pártbeli szegények javára; az előkészülettel rengeteg munka van (ebben ugyan csak félig vagyok). Azonkívül a Szlovákiából kiüldözött, teljesen egyedülálló középiskolás gyermekeket kell elhelyezni; szeretném, ha egynek a neveltetését mi is vállalnánk. Azonkívül a négy éve húzódó adó és kisajátítási ügyek is végre talán most rendeződnek. És azonkívül a gyógypedagógia és a sok minden még, amit felsorolni is hosszú volna. A címre jött levelek közül, amit lehetett, elintéztem (meghívás előadás tartására és hasonlókat), a többi rád vár, velem együtt. N. L.¹ írt egy kicsit érzékeny hangú levelet és F. Lajos² egy kicsit sértődöttet, hogy nem válaszoltál és nem küldtél gesztenyének ládát. Én most küldök.

A *Válasz* elment már egy hete, címre.³ A következő csütörtökre meglesz az összeállított szám listája, azt rögtön elküldöm neked. A te részedről a *Rangrejtve*-sorozatot adjam nyomdába, azzal a kikötéssel, hogy esetleg az utolsó percben küldesz még hozzá valamit? Légipostán, ajánlva még idejében ideérhet, 18-20-ára, én azonnal vinném a nyomdába.⁴ Támadásról csak egyről tudok, a *Szabadságban* (H-í) aláírással kifogásolják Sinkát, mint „jobboldali”-t, „fasisztá”-t és „népe elárulójá”-t és Weörest, mint „földjét sirató dzsentrifíú”-t, utóbbinak a versét is rosszul értik. Persze, végül téged tesznek felelőssé, hogy miért hoztad őket a *Válaszban*.⁵ Weöres egyébként nem lakik már nálunk, csak egyszer-kétszer jön fel, Ikával igen összebarátkoztak. Dobrovolszky Gyulát, Kereszttest és még néhányat a Bankból a gazdasági rendőrség letartóztatott valami liszt-ügy miatt, de kiderült, hogy teljesen ártatlanok, s így 10 nap után áttették őket az ügyészségre, ahonnan állítólag néhány nap múlva kiengedik őket. Ennyi újság van itthon, ami papírra fér. A többit legközelebb. Írj sokat magadról. Nagy szeretettel:

F.

Vajat, zsírt, sajtot nem érdemes küldeni, az itt is kapható, lekvárunk is van. Tejpor nincs itt, abból, ha lehetne többet. Egyébként az a kérdés, 28 frank hány forint? 1 kg vaj itt 24 Ft, 1 kg zsír kb. u.annyi, 1 kg sajt 12 Ft, 1 kg tejpor (ha volna) 25 Ft.

(1) Németh László

(2) Fülep Lajos

- (3) A *Válasz* 1946 decemberi számáról van szó
 (4) A *Rangrejtve*-sorozat megjelent: *Válasz*. 1947. I. 205. o.
 (5) *Két költő. Szabadság*. 1946. december 6. (H.-i.)

13. Kedves Flórikám,

[Brissago,] Csütörtök, 1946. XII. 19.

Holnap indulunk Rómába. Nyolc-tíz napig maradunk lent, mert mindegy, hol töltjük az időt. A komité tíz naponként adja ki a költséget. Akkorra térünk vissza Genfbe, amikor a következő kifizetés esedékes. Dec. 30-a után vehetjük fel az utolsó részletet, azzal azután átmegyünk Párisba; tegnap telefonáltak, hogy a francia vízumot megkapjuk, szintén Genfben.

Tegnap kaptam második leveledet,¹ köszönöm, igen örültem neki, bár igen rövid volt az én hosszú várakozásomra. Ha repülőpostán írsz, még Rómában is elér a leveled; de utánam is küldik. A mostani számítás szerint január 1 körül leszek Párisban. Ott már csak a pusztá elvégezni való szabja meg, hogy meddig maradok. Egy-két emberrel szeretnék találkozni. Az eddigi tartózkodásból is ez volt a tanulságos. Legtöbbet tán itt, Brissagóban tanultam, Szilasi-tól, aki kitűnő filozófus; Husserl tanítványa volt Freiburgban, Heideggerrel, aztán Heidegger tanártársa. Igen sokat gondoltam rád a vele való beszélgetések alatt is. Naponta szinte formális előadást tart a filozófia mai kérdéseiről — az existentializmusról — s ezekhez te értesz igazán kettőnk közül. Azt hiszem te is kapnál többet, azokra a kérdésekre némi választ, amelyekről esténként néha beszélni szoktunk. Párisban megveszem majd azokat a könyveket, amelyeket itt épp csak átlapozok és majd együtt olvassuk őket. A kint tartózkodás első eredménye az az elhatározás, hogy otthon megpróbálok komolyabb, elmélyülőbb életet élni, s nagyon örülök, hogy ezt veled csinálhatom. Egész tervrendszert képzeltem el, hogy téged is kivonjalak a rengeteg napi teendő alól, hogy több időd jusson olvasásra, pihenésre.

Nem tudom, kaptál-e már valamit az útnak indított csomagokból? Ruhaneműt nem érdemes itt venni, ahogy mondják. Vettem gyapot alsónadrágot: 12 frank, trikót: 9 frank. Ennyiért Pesten is lehet kapni. S emellett mindehhez kiviteli engedély kellene. Ennivalót legfeljebb 2 kg-t szabad kivinni és a vizsgálat elég szigorú. Viszont az hírlik, hogy Olaszországban minden nagyon olcsó. Arra gondoltam, hogy ha lehet, veszek egy espresso-gépet, persze egész picit. Tegnap innen is feladattam 2 és 1/2 kiló tejpport. De félek, hogy ezeket a levegő-égbe küldjük, sose érkeznek meg haza.

Most küldték utánam Genfből 11-én feladott leveledet.² Köszönöm ezt is. Örülök, hogy annyit foglalkozol más dolgával, de szeretném, ha már magadra is gondolnál — épp azért, hogy később is tudj foglalkozni másokkal. Azt hiszem, el tudunk vállalni mi is egy menekült diákot. Te vagy a háziasszony, te ismered a jövedelmünket. Ha megy, csak örülök neki. Némethnek, Fülepnek majd

írok. A *Választ* megkaptam. Újabb cikket nem tudok írni (itt útközben egyáltalában nem tudok írni), s azt, amit küldtem, azt is igen rossznak tartom. Az otthon hagyott versek értékét sem tudom megbírálni. Mutasd meg másoknak is, amelyekben a zsidók szenvedéséről van szó. Márta lenne tán a legjobb bíró.

Most, közben hozták tegnap feladott táviratodat, hogy már két levelet küldtél Genfbe s ide. Összesen hármat kaptam meg; a többit utánam küldik innen Rómába. Holnap délelőtt indulunk Belinzonán át Chiassóba, ahol közvetlen kocsiba szállunk Róma felé. Ott, amint írtam, az Accademia d'Ungheriában fogunk lakni (I via Guilia), már szobánk is van, ahogy Cs. Szabónak írták.

Egyre kérlek még. Emlékszel, hogy 4000 frankot szinte erőszakkal kiutaltak utazásomra. Ezt én nem vettem fel, de mivel már nem volt idő visszakönyveltetni, addig is letétbe helyeztettem. A nyugtát róla az íróasztal jobboldali fiókjának első rekeszébe dobtam. Légy szíves, keresd meg, s tedd el valami jobb helyre.³

Háromszor is megszakítottam ennek a levélnek az írását. Ma Szilasival fent voltunk a hegyen, a régi római útig, ahonnan az egész környéket belátni. Esztendőök óta, amint mondják, most fagy itt először. Szóval hideg volt, de fölmenet sütött még a nap. Megint csak az volt az érzésem, mit ér ez a sok szép hegy, a látvány, ha egyedül látom. Szilasiék ismét nagy szeretettel hívtak, hogy a nyáron vagy a tavasszal hármásban is kijöjjünk.

Köszönöm leveleidet s táviratodat, Kedvesem. Nagyon szeretlek. Ikával együtt sok szeretettel csókollak,

GYULA.

(1) A december 2-it.

(2) A 12-es számút.

(3) Ezt az összeget végül visszaküldte.

14. Kedvesem,

[Budapest, 1946, XII. 17.]

legutóbbi két leveledet csaknem egyidőben kaptam. A kéziratot legépeltem, azonnal nyomdába küldtem. Egy mondatot kihagytam belőle, ha ragaszkodsz hozzá, értesíts; azt, hogy: „Haladó osztályszemléletükre vagy világnézetükre a marxista értékmegállapításnak csak egy jegye lehetett volna: nulla.” Akikre céloz, halálos sértésnek vennék. A *Választ* amúgy is eléggé támadják, nemcsak szemben, nyíltan — épp Farkas Ferenc mondta — és ez az újévi cikked e nélkül is nagyon merész, de nagyon szép.¹ Némethnek nem tudtam megmutatni, még vidéken van, Weöres volt éppen itt, neki mutattam, ő is helyeselte. Azonkívül még egy szót javítottam rajta, az „oxigénjé–hidrogénjé” kifejezésből, ami a víz képlete, a hidrogén helyett nitrogént, mert ez a levegő képlete. Egyébként ennek pontosan utánanéztam. (Nyilván elírás lehetett nálad.)

Az újévi számba eddig a következő cikkek, versek vannak tervezve: Kovács Imre: politika, Bibó: tanulmány, Adorján: tanulmány, Kárász: tanulmány, Tamási: novella, Németh: regényrészlet vagy pedagógia, Keresztury: Eötvös Kollégium, Jékely: versek, Sőtér: novella, Szentiványi: versek, Bernáth Aurél: tanulmány, Móricz Virág: novella, Berczelli: versek, Sarkadi: szociográfia, Újvári Béla: képzőművészet, Járdányi: Kodály, Szabolcsi: Bartók, Sőtér: jegyzet, Szentkuthy: Műveltség és irodalom, Fazekas: Angol költők, Márkus: Kelet-európai kis államok (Bibó), Grandpierre: kritika, Illyés: Barabás, Kovács E.: Gelléri, Makay: Bóka, Kéry: Cs. Szabó, Vargyas: Magyar pásztor-művészet, Keresztury: színház.

És, természetesen a te cikked. A sorrendet a következő csütörtökön állítják össze. Nagyon jó volna, ha a következő, a februári számba küldenél már most cikket, verset. Lehetőleg svájci, francia vonatkozásút. Mindenki nagyon várja. Kérj a többiektől, Cs. Szabótól, Máraitól is.

A szeretetsomagot előre köszönjük, még nem kaptuk meg. Csak olyasmit hozz magaddal, amit szabadon lehet. Ha flanelt nem lehet, ne hozz, lehet majd itt is kapni. De nagyon jó volna, ha hozhatnál 1 méter kerek kalapgumit, fehérét, jó erőset, Ika babájának a lábába, karjába, megint elszakadt, és itt nem lehet kapni. Azonkívül 10-12 méter keskeny, fehér, fehérműbe való gumit.

Egyébbel ne fáradj.

Ezt a levelet légipostán küldöm, ugyancsak most feladok egy másikat Rómába, poste restante, poste principale. Nagyon örülök annak, amit a távollétünkkel kapcsolatban írtál. Így, ha így gondolsz rám, szívesen vagyok még távol is tőled. Mert különben elszomorodom nélküled. Vigyázz magadra, igen sokat gondolunk rád, sok szeretettel

F.
Csókol Ika

- (1) Megjelent *Újévi köszöntő* címmel. *Válasz*, 1947. I. 1. — A cikk a lap ellen folytatott támadások egyik további célpontja lett. L. Nagy László: *A Válasz útja. Valóság*, 1947. 6. 456. (Nem a költő Nagy László a cikk szerzője.)

15. Kedves Flórikám

Róma, 1946. dec. 21.

körülbelül másfél órája megérkeztünk, este 5 óra után, csaknem két-annyi idő alatt, mint számítottuk. Arra már Svájcban figyelmeztettek bennünket, hogy az olasz vasutakon rengeteg az utas (még a tetőn is utaznak, akár nálunk), s így tanácsos a határon közvetlen római kocsiba szállni. Brissagóból reggel 9-kor indultunk. Chiassóba érve délelben megtudtuk, hogy az akkor induló vonaton nincs római kocsi, este Milanóban át kell szállni — ha lesz hova. Ellenben lesz este 6-kor egy nemzetközi vonat, annak egyik kocsija tán lemegy Rómáig. Ez a vonat azonban este 9-kor indult, az igen szigorú s így igen

sokáig tartó útlevel vizsgálat miatt. Éjfél tájban értünk Milanóba. Azt mondták, csak három óra múlva indul tovább. Sokan le is szálltak vacsorázni. A vonat azonban egyszerre csak szépen elindult (egy fiatalember a mi kupénkból is lemaradt), de nem Firenze felé, hanem — később derült ki — Genova irányába. Ez jóval hosszabb út; hajnal tájt értünk oda, de valamit tudtunk aludni, mert másodosztályt váltottunk, s egy igen jó belga kocsiba kerültünk. Onnan ezt a kocsit valami személyvonathoz csatolták. Így végigdöcögtek Livorno felé az egész olasz tengerpartot. Így vergődünk el csak ma estére ide. Egyáltalában nem sajnáltuk, mert így csaknem a fél országot láthatuk. Milánóban még havazott, a kocsiban is igen hideg volt, mert a vonatokat egyáltalában nem fűtik, de Pisa után már fölmelegedett az idő, déltől fogva pedig olyan napsütésbe kerültünk, hogy kinyitottuk az ablakot, s a vasrúdnak támaszkodva néztük a vidéket. Erre igen sok a rombolás, csaknem budai méretekben. Pisa is egy rom; a sínek mellett a szokásos gránáttölcsérek; egyetlen épen maradt híd. De mindenütt igen sokan s már igen sok eredménnyel dolgoznak. Az egész ország, amerre jöttünk, egy óriási, nyüzsgő hangyaboly, illetve hangyavándorlás. Közben a mezőkön is mindenütt folyik a munka, ökrökkel, traktorokkal. Egyszóval szorgalmas, rokonszenves nép ez. A kupé persze többször is kiürült, újratelt köröttünk; a beszédük után is igen szeretetreméltóan tárgyilagosak és törekvők. Kínáltak bennünket is (nem csak egymást) ennivalóval, kávéval. Nem fogadtuk el, mert hisz nekik sincs sok, meg mert nekünk volt: most bontottam ki a csomagot, amelyet még a svájci útra készítettél. Minden nagyon jó volt, épp csak a kenyér penészedett meg. De kenyeret még Szilasiék is adtak. Róma körül, a külvárosokban is sok a gránátnyommal teleköpdösött ház, de maga a város érintetlen. Óriási a forgalom. A pályaudvar, a Termini, most is olyan félben van, mint amikor ketten láttuk. A vonat messze kint állt meg. De a téren találunk egy fiákert, azzal jöttünk ide, az Akadémiára, ahol most udvariasabban fogadtak, mint annak idején, amikor kidobtak bennünket — emlékszel? Nagyon kedvesen fogadtak. Kardos Tibor az igazgató, Pécssett egyszer találkoztam vele. Mindenikünknek külön szobája van, mert most van bőven szoba, tekintve, hogy ösztöndíjas még nemigen jöhetett ki. Még a fűtőtest is meleg a szobában. Még a fürdőszobát is befűtötték. Épp most fürödtem meg — rögtön neki ülni —, ennyi ami velem történt Svájc óta.

Épp vacsorázni hívtak — pirított máj volt, hogy mindenről beszámoljak. Egy pillantra még lemegyünk a városba, egy feketekávára — s aztán kialusszuk végre a két napra valót.

Itt — ahogy Kardos magyarázza — valami hivatalos teendő is vár ránk, az Akadémia ünnepélyes megnyitása, január első napjaiban. De én legkésőbb 3-án tovább szeretnék menni, hogy 8-10-e táján Párisban, s a hónap végén lehetőleg már otthon lehessenek*.

Nagyon vigyázz magadra, Kedvesem. Az ujjad már egészen meggyógyult? Én Brissagóban kihevertem a meghűlést. Genfben még fáj kicsit a fülem, de az is csaknem teljesen elmúlt.

Sok szeretettel csókolunk, kedvesem, igen sokat gondolok rád,
GYULA.

Ha ide már nem tudsz írni (a levél vétele után kiszámíthatod), írd meg Genfben. Cs. Szabó leveleivel, vagyis:

M. L. Szabó (pour J. Illyés)

Genève

9, rue Ferdinand Hodler

Pension Florinetti

* De ha valami miatt azt szeretnéd, hogy előbb menjek haza, írd meg; még ezt az időt is megrövidítem. Párisban tulajdonképpen csak egy-két íróval kell beszélnem.

KEDVES KIS IKÁM,
MOST ITT VAGYOK OLASZORSZÁGBAN, RÓMA NEVŰ VÁROS-
BAN. ITT NAGYON SOK TEMPLOM VAN. ITT LAKIK A PÁPA. ITT
MOST IS ZÖLDEK A FÁK ÉS SÜT A NAP. LÁTTAM A TENGERT IS.
BOLDOG ÚJ ÉVET.
SOKSZOR CSÓKOL

ÉDESAPÁD

[Róma,] 1946. december 21, este 9 óra

16. Kedvesem,

[Budapest, 1946. XII. 23.]

brissgói lapodat megkaptam, köszönöm. Én már előzőleg írtam oda is levelet és Rómába is, poste restante, poste centrale. Az újévi *Válasz*-szám körülbelül ilyen lesz:

Illyés: Újévre, Bibó: A koalíció jövője, Grandipierre: novella, Jékely: versek, Adorján: tanulmány, Sőtér: novella, Kárász: tanulmány, Keresztury: cikk, Bernáth: tanulmány, Sarkadi: Paraszttársadalmunk fejlődése, Jegyzet: Németh: Kultúra és lustaság, Németh: Szentgyörgyi-cikkre reflexió, Figyelő: Szentkuthy: tanulmány, Fazekas, Illyés, Kovács E., Makay, Keresztury: kritikák.

Lesz még benne néhány vers, ahol éppen hely van. Berczelli két verse, Weörestől két epigramma. A februári számba már most küldjétek, múltkori levelemben is kértem!

Egyébként jól vagyunk, csak a szokott elfoglaltsághoz még a karácsonyra készülődés is hozzáadódik. Ikának vettem télkabátra valót, most szeretném megvarrni, mert télkabát nélkül sehova nem vihetem, olyan hideg van, -12 fok körül. Babát is varrtam neki, Pötyinek is, Cicának is¹; kis bölcsőt is kap, abba ágyneműt kellett varrnom. Szaloncukrot is itthon csinállok, mert az olcsó rossz, a jó meg nagyon drága. Ika érdeklődik, hogy a Jézuska haza hoz-e téged is? Nagyon fogsz nekünk hiányozni, előre tudom, mert még a közönséges, túlzásúfolt napokon is nagyon hiányzol. Sokat gondolunk rád, sok szeretettel,

F.

Vigyázz magadra!

Boldog karácsonyi ünnepeket és új évet kívánok és sokszor csókollak

IKA.

(1) A házban lakó gyerekek

17. Kedves Flórikám,

Róma, 1946. XII. 24.

két nap óta abban a reményben voltam, hogy ma beszélni fogok veled telefonon. Cs. Szabó táviratozott Geccsónének¹, hogy ma hívjon fel veled együtt bennünket a római főpostán. Ott is voltunk háromtól hatig, de hiába vártunk. Megadtuk, hogy hova közvetítsék az esetleges későbbi jelentkezést, de már erre is hiába várunk, rögtön éjjél lesz.

A karácsony estét itt töltöttük, a Magyar Intézetben, volt egy kis házi ünnepély, azután vacsora. Kilenckor feljöttem a szobámba, már a pihenés végett is, mert a mai nap is járkálással telt.

Elmegyünk éjféli misére, nem a Szent Péter-templomba, mert ott rengetegen vannak, hanem az Aventino egyik templomába, a Szent Anselmusba, ahol gregorián énekeket fognak énekelni.

Közben már meg is jártuk; másnap folytatom az írást, mert épp értem is jöttek. A mise, az énekkel együtt elég monoton volt. De a felmenet a sötét hegyi utcákon annál meghatóbb, az állandó hangzúgásban. S a lejövet a vaksötétben, mert — mint igen sokszor — most is rövidzárlat volt az utcai világításban.

A napok a szokásos múzeumlátogatással telnek. Voltunk az etruszk múzeumban, a Villa Borghesében, ahol annak idején együtt jártunk, a Capitolium múzeumban. Ma megyünk délelőtt a Szt. Péterbe. Az idő igen szép, állandóan süt a nap; tegnap este az emberek kiskabátban jártak az utcán.

Ti hogy töltöttétek a karácsonyt? Gondolhatod, egész idő alatt azon járt az eszem, hogy viselkedett Ikus a karácsonyfa alatt? Érkezett már valami a csomagokból?

Tegnap dőlt el, hogy innen 4-én megyünk tovább, mert csak akkorra kaptunk jegyet. 6-án leszünk Genfben, 8-án indulunk Párisba. Az ottani címünk: 8, rue Pierre Curie, Institut Hongrois. Örülnék, ha ott már leveled várna.

Holnapután mi próbálunk innen telefonálni. Igen boldog lennék, ha sikerülne.

Sok szeretettel csókollak Ikával együtt, Kedvesem,

GYULA.

(1) Geccsóné : Cs. Szabó László második felesége.

18. Kedves Flórikám,

[Róma,] 1946. XII. 27.

Brissagóból utánam küldték leveledet, amelyben a *Válaszról* írtál (dátum nem volt rajta; máskor ne hagyd ki, hogy tudjam, mikorról kapok hírt tőled). Nem hiszem, hogy amíg kint vagyok, képes leszek

akármit is írni. Ha a januári számban a cikk jön, a februárba ott vannak a versek. Anyag, amint látom, amúgy is van s nyilván lesz még több is. (Kodolányi novelláját nem is láttam a felsorolásban.)

Ma kapott különben Cs. Szabó táviratot Gecsónétól. Ebből azt veszem ki, hogy te is ott voltál, amikor hívni próbáltatok bennünket. Nagyon sajnáltam, hogy nem kaptunk összeköttetést. Az ő táviratából következtettem, hogy karácsonyra egy csomag hozzád is megérkezett. Mi volt benne? Illetve: mi jutott el végül is hozzátok? Próbálok majd innen is küldeni valamit, mert — ahogy hírlík — személyesen igen bajos bármit is hazavinni olyan valakinek, aki — mint én — a vámröröknek sem tud hazudni megfelelően.

Sajnálom, hogy magadról nem tudtál semmit sem írni, már válaszul arra, amit én „elválásunkkal kapcsolatban” írtam. Igen egyedül érzem változatlanul magam, s nagyon jól esett volna.

Egész nap a várost járjuk, járom már egyedül is. Tegnap délelőtt a Szent Péterben voltunk; utána a téren elüldögéltünk egy kávéház előtt, a teraszon, olyan jó idő volt. Ma a Mózes-szobrot néztem meg. Legtöbb helyen először is azzal az emlékkel találkozom: hogy is volt, amikor veled voltam itt? Bámulom, hogy olyan rövid idő alatt akkor annyi mindent meg tudtunk nézni, olyan jól tudtál tájékozódni Rómában.¹

Ma délután az itteni magyar ügyvivőnél voltunk teán.

Délelőtt vettem Cs. Szabó s ismerősei társaságában 3 méter flanelt és 4 rövid harisnyát.

Holnap reggel (most lefekvés előtt írok) elmegyek a főpostára, hátha megérkezett már a poste restante-levél is. Ha igen — s van benne olyan, amire válaszolni kell, írok még ehhez a levélhez, ha nem, így küldöm már el, hogy mielőbb eljusson hozzád.

Nagyon szeretlek, kedvesem, s valóban úgy van: minél távolabb kerülök el tőled, belsőleg annál jobban közeledem hozzád.

Sok szeretettel csókollak,

GYULA.

(1) Az Illyés házaspár 1940-ben volt Rómában.

19. Kedves Flórikám

[Róma,] 1946. Dec. 30.

Innen írok, a főpostáról; már két órája várjuk az összeköttetést, nyilván már semmi remény rá, azt mondja a tisztviselő is. Nagyon sajnálom. Igen örültem volna, ha csak egy percre is hallom a hangod.

Sürgős közölni való ezúttal sem volt. Újság semmi. Naponta járjuk a várost. Ma az Aventinust néztük meg. Tegnap a Borghese múzeumot. Szombaton a Picino környékén jártunk. Este az itteni *Nouvelles Littéraires*, a *Fiera Letteraria* szerkesztősége egy kis összejevetelt rendezett, ittletünk alkalmára, vacsorával egybekötve. Egy vendéglőben voltunk, rajtunk kívül vagy 30-35 olasz író. Én Ungarettivel¹ ismerkedtem közelebről össze; néhány versét ismertem, francia fordí-

tásból. Ez volt a kiinduló alap, meg persze az ő magyar-gyanús neve. Igen közvetlen, idősebb ember, egész este mellette ültem, másik oldalamon egy gyermekeire roppant büszke anyával, a lap szerkesztőjének feleségével. Volt persze fölköszöntés, szavalat, de én nem beszéltem. Azután elmentünk a művészek itteni találkozóhelyére, egy lármás lokálfélebe, ahol a jazz miatt egy hangot sem lehetett váltani.

Másnap reggel — jan. 31-én — folytatom, Kedvesem. Ott hagytuk a postát, mert a tisztviselő szerint reménytelen lett a várakozás. Küldtünk egy táviratot közösen, Gecsóné címére, remélem azt megkaptátok.

A postáról Ceruttiékhoz mentünk, Paulay Erzsí férjéhez. Ott teáztunk, aztán a város másik végébe utaztunk, Cs. Szabó egy gyerekkori barátjához, Papp Gézához, aki itt jónevű fogorvos. Itt jellegzetes olasz vacsora várt bennünket; végre ezt is megismerhettük, mert különben mindig az Akadémia étkezdéjében eszünk s ott inkább magyarosan főznek. Pappné szíves volt zsákká varratni azt a flanelt, amelyet három nappal ezelőtt vettünk; a szennyest rakom majd bele. Vettem különben egy kis espresso-kávéfőzőt is, amelyenről te mindig beszéltél. De a kérdés megint csak az: haza tudom-e majd vinni. 1100 líra volt.

Ma reggel megint nyakunkba vesszük a várost. Pénteken a Magyar Akadémián lesz egy kis megnyitó ünnepség, amelyen nekem is fel kell olvasnom (egy verset). Szombat este indulunk vissza Genfbe. Baszelben kiszállunk egy napra, úgyhogy Párisba 10-én érkezünk.

Ottani címünk: 8, rue Pierre Curie, Centre d'études hongrois. Igen örülnék, ha ott már leveled várna.

Hogy vagytok, kedvesem? S elsősorban te? Magadról egy sort sem írsz, már az érzéseidről, hogy hogyan vagy külön nélkül-lem? Így aztán szinte belém is belémfajtodik a szó. Szinte resteltem újra és újra megírni — így visszhang nélkül — mennyire te vagy mindenem. Mennyire érzem ezt épp most, hogy távol vagyok tőled.

Boldog új évet! Sok szeretettel csókollak Ikával együtt,

GYULA.

RÓMA, 1946. DECEMBER. 31.

KEDVES IKÁM,
EL TUDOD MAGAD OLVASNI AMIT ÍROK NEKED? BOLDOG ÚJ
ÉVET! NŐJJ NAGYRA, DE LÉGY MINDIG JÓ KISLEÁNY. SOK-
SZOR CSÓKOL

ÉDESAPÁD.

(1) Giuseppe Ungarettivel később több alkalommal találkozott még, Rómában és Budapesten is.

20. Kedvesem,

[Budapest, 1946. XII. 29.]

csak néhány sort írok most, mert nem tudom, hol, és utolér-e a levelem. Nagyon sajnáltam, hogy nem sikerült a telefon-összeköttetés, az

igazán ünneppé tette volna a karácsonyt, így nagyon hiányoztál, s nekem, bármennyire örültem Ika ujjongásainak, szomorú volt az ünnepem. A csomagod, amit Nagy Ferenc kislányával küldtél, karácsonyra megérkezett, nagyon köszönjük, nagyon örültünk neki. Ika egész magánkívül volt, mikor a sok csokoládét meglátta. Nagyon sok mindent kapott karácsonyra, nem tölünk, hanem az ismerősöktől. Neked is hozott ám egyet-mást a Jézuska! Egyéb csomag még nem jött Svájcból; tejkonzervet kaptunk, azt te küldted? Két brissagói leveledet kaptam most meg, ami 15-re és 16-ra van keltezve. A *Hunokról* megjelent néhány kritika, igen dicsérő. Én a *Szabad Szóban*, az *Új Szóban*, a *Világban* és a *Reggelben* megjelenőt olvastam.¹ Illés Bélának rendkívül tetszik a könyv, a *Puszták népével* egy szintre helyezi. A lelkekre kötötte, írjam ezt meg neked. Sőtér üzeni, a vízum megvan, Keviczky üzeni², hogy a pénzt átutalták Genfbe, a mondott címre. Kállay Miklós kérdezte, az újjászervezett Petőfi Társaság elnökségét vállalnád-e? Igen sokan kívántak boldog új évet. Nagyon vigyázz magadra! Épp tíz éve ismerjük egymást! Sok szeretettel

F.

Csókol Ika

(1) Az említett cikkek: *Szabad Szó*, 1946. dec. 22. *Illyés Gyula: Hunok Párisban* (k. l.). *Új Szó*, 1946, dec. 29. Sándor Kálmán: *Illyés Gyula: Hunok Párisban*. *A Reggel*, 1946. dec. 9. *Illyés Gyula: Hunok Párisban*.

(2) Keviczky Loránd: Illyés kollégája és barátja a Nemzeti Bankból.

21. Kedvesem,

Budapest, 1947. jan. 4.

tegnap kaptam meg Rómából dec. 21-ére keltezett leveledet, ma a karácsonykor írtat. Én Rómába nemcsak a Főpostára, hanem az Ac. d'Ungheriába is címeztem levelet, és legutóbb újra Genfbe, a Bibl. Hongroise-ba. Gondolhatod, mennyire sajnálom én is, hogy a telefon nem sikerült. Két délután Gecsőné is nálunk várta a telefont, 30-án és 31-én. Az itteni interurbán még éjszakai 3/4 12-kor is biztatott, hogy jön Róma, de nem jött. Ika is igen készült, hogy beszél Édesapával. Nagy csalódás volt. Szerettem volna a *Rangrejtve*-sorozat kérdéses verseit is megbeszélni; így most megírom, mit gondolok. Jó volna, ha elküldenéd a többi hasonló témájú versedet is. Emlékszel, hogy együttérettünk velük, az elhurcoltakkal, az üldözöttekkel? Sose voltak még talán úgy egybeolvasztva a magyarok jobbjaival. Ezeket a verseket most már alkalmas volna kiadni, akkor nem lehetett. Látom ismerőseim, barátaim között, hogy lelkileg mennyit szenvednek ma is, bármennyi segítséget és együttérzést kapnak is. A közönyt sem könnyű elfeledni, a csalódást.

Írj sokat magadról. Nagyon jót tesznek nekem a leveleid. Nekem nem kellett a távol, hogy tudjam, mennyire szeretlek. De arra mégis most jöttem rá, elég ijedtséggel, hogy nagyon hiányzol nekem és

nélküled hamar visszaesem a régi, tíz év előtti szomorúságomba. Vigyázz magadra, kedvesem és szeress engem, ahogyan én is téged, sok szeretettel

F.

22. Kedves Flórikám

Genf, 1947. I. 7.,

ma kaptam meg karácsonyi leveledet. Idejövet nem várt semmi s bizony elszomorodtam. Annál jobban megörültem hát ennek, egész nap jókedvűen jártam-keltem (a francia vízum, a svájci visszautazási vízum ügyében; mindkettő megvan). Jókedvűen készülök a holnapi útra is. Mint írtam, Baselba s onnan 10-ére Párisba megyünk. Február első napjaiban gondoljuk a hazatérést.

A római útnak elég sok értelme volt, már a közügy szempontjából is. Annak ígérkezik a párisi is, bár én ezt szkeptikusabban nézem. Az átutalás itt várt, Svájcban: 3600 svájci frank. Ebből csak 1000-et vettem fel. A többit visszairányítottam Pestre, bár a bankban azt mondták, hogy Zürich valószínűleg csak az én pesti rendelkezésemre fogja visszaküldeni a pénzt.

Örültem, hogy legalább egy csomagot megkaptatok. Összesen 12-öt indítottam útnak, beleszámítva a tejkonzerveket is. Többel nem hiszem, hogy lesz módom kísérletezni. Amint mondják, Franciaországban minden méregdrága, de érdemes dolgot — ami nálunk nincs — nem is lehet kapni. Svájcban viszont nem lehet kivinni még kakaót sem. Így valószínűleg üres kézzel érkezem. Meg is kérek, hogy te vásárolj otthon egypár apróságot, amit külföldi ajándékképpen adhatok oda azoknak, akiknek mégis illik valamit adnom, vagy akik várnak tőlem valamit. Így vegyél Ika számára valami babát és játékot. Édesanyádnak, Maricinek valami szövetet, Édesapádnak tán likórt vagy bort. És magadnak, Flórikám, ami tetszene! De ne feledd el!

A telefonok elmaradása engem is nagyon bántott. égy készültem rá, hogy legalább a hangodat hallhatom. Mindig butaságnak tartottam az effajta szavakat: csak egy percre láthatnám, — mert mit ér csak a látás, mit egy perc, ami úgysis elmúlik? Most egy napot adnék, ha fél percre csak némán is nézhetnék. Tíz éve ismertük meg egymást. Mennyivel több vagy nekem, mint tíz éve. Bennem is van szemérem és tartózkodás, hogy érzéseimet papírra írjam. De ha csak gondolok is rád, úgy elönt a szeretet, hogy szinte fizikaliag is belemelegszen. Milyen puszta szó az is: mindenem vagy. De valóban te vagy a mindenem, mint holmi üvegbúrában érzem magam itt is abban a tudatban, hogy összetartozunk, s végtelen boldogság hinni, hogy örökre összetartozunk. De még hogy írok róla, még ez is kiforgat a rendes kerékvágásból. Nagyon szeretlek, Flórácskám.

Gondolkodj, mégis mit vihetnék neked Párisból? Azt mindenképpen megkísérlem, még ha elveszik is a határon.

Megkérek, tedd el a kritikákat, amik kezvedbe kerülnek. De külön ne vedd meg őket, főleg pénzért ne.

Sok szeretettel csókollak, kedvesem, vigyázz nagyon magatokra,
GYULA.

Csókolatom Jancsit¹. Hogy megy a tanulása? Telefonáld meg Kállaynak, hogy a Petőfi Társaság elnökségét nem vállalom el.

(1) Illyés János, Illyés bátyjának a fia, aki ekkor náluk élt.

23. Kedvesem,

Budapest, 1947 jan. 9.

most kaptam meg Rómából 31-én írt leveledet, köszönöm. Mivel Sárközi Mártának valami rokona megy Párisba, nem teszem postára leveleimet, hanem őt kérem meg, vigye magával a *Válással* együtt és juttassa el hozzád, talán hamarabb elér, még a légipostánál is. Nem tudom, megkaptad-e minden leveleimet? Arról már többször beszámoltam, hogy csak a Nagy Juliska hozta csomagot kaptuk meg és a brissagói levélben küldött csokoládét. Egyszer kaptunk tejkonzervet is, nem tudom, azt te küldtetted-e. Legbiztonságosabbnak látszik a levélpostai küldemény, ezt ugyan csak 1/2 kg-ig lehet. 3 ilyen csomagot kaptunk Londonból, M. Millertől (konzerv, Ikának ruha), ami elég hamar, baj nélkül ideért. (Megköszöntem neki, a te nevedben, most valami kis kézimunkát szeretnék küldeni neki, viszonzásul.) Nem tudom, mennyire értesülsz az itthoni hírekről? Új kultuszminiszter még mindig nincs. Ortutaytól Oltványiig mindenkit emlegettek (cserében honvédelmi miniszter lett volna Erdei), most Szabó Zoltánt ajánlotta a parasztpárt (két hete jött meg), de állítólag, a baloldal nem fogadta el. Hétfőn, 6-án ünnepelte a parasztpárt Veres Péter 50. születésnapját és 20 éves írói jubileumát délelőtt a Nemzeti Színházban (a te „Párt a népben” című versedet is szavalták, ugyan elég halkán), este a Gellért Szálló éttermében. Parasztok is jöttek vidékről, a MISZ népi dalokkal és táncokkal szerepelt, ott volt Péter fekete fejkendő s felesége és fekete fejkendő édesanyja és ez az egész családias és kedvessé tette. Ott voltam mind a két helyen, Farkasék hoztak-vittek.¹ Feri sokszor érdeklődik utánad, neki is nagyon hiányzol. Írtam már, hogy ellopták a pénztárcámat, kbelül 250 forinttal, valamelyik villamoson, a tolongásban? Éppen karácsony előtt. Nagyon bántott, nemcsak a pénz elvesztése, hanem az emberi aljasság. Mindenfelől sunyi markok leskelődnek, mit lehetne elragadni? Soha nem fogom megszokni, soha nem tudok beletörődni, hogy ilyenek az emberek. Végül magamat büntettem, nem vettem magamnak semmit karácsonyra, miért nem vigyáztam jobban. Te aztán küldtél és mégis lett karácsonyom. Még egyszer köszönöm.

Kedvesem, hogy vagy? Nagyon vigyázz magadra, gyomrodra, balesetekre, mindenre. Ott sok veszély fenyegethet. Maradj kint, ameddig szükséges, sőt ameddig csak lehet, de nagyon vigyázz magadra, mert te mindennél fontosabb vagy.

Sok szeretettel

F.
Csókol Ika

(1) Farkas Ferenc, parasztpárti politikus, Illyés egyik legközelebbi barátja.

24. Kedves Flórikám,

Páris, 1947. I. 11.

ahogy megtáviratoztam, ma reggel szerencsésen megérkeztünk. Csak a vámvizsgálat volt — még Baselban — megszégyenítően szigorú. Épp azért, mert pontosan akartam földézni, mennyi pénz is van nálam s így tétovázva feleltem, gyanúsnak találtak, bevittek egy külön helyiségbe, alaposan átkutattak, aztán épp oly alaposan a csomagokat is. Persze semmit sem találtak, ami még ingerültebbé tette őket. Így meglehetősen lehülve, kellő tárgyilagossággal értem be Párisba. Itt viszont mindenki igen kedvesen fogadott. Az állomáson a Magyar Intézet igazgatója, Lelkes István¹ várt — aki téged is ismer —, szobát szerzett. Itt lakom a rue des Beaux-Arts 4 bis szám alatt, a Hôtel de Nice-ben. Igen jó hely, csak egy kicsit drága: 500 fr naponta, reggelivel és egy étkezéssel. Reggel 7-re értünk ide, lefeküdtünk, elmentünk a Magyar Intézetbe, hátha jött levél tőled. Nagyon elkedvetlenedtem. Levél oda nem jött. Hanem a rue Pierre Curie 8 szám alá érkezett, de a házmester már vissza is küldte. Ennek én vagyok az oka, illetve a római intézet igazgatója, aki esküvel erősítgette, hogy az intézet a rue Pierre Curie-ben, a 8 szám alatt van és nem a 18 szám alatt, ahogy én emlékeztem. Ezt írtam meg neked. Ha nem olvashattam is a leveled, jól esett, hogy írtál. Kérlek, ha visszaérkezik a levél, küldd el még egyszer azon felbontatlanul, most már a 18 rue Pierre Curie (Institut Hongrois) alá. Ezt a címet azért adom meg, mert nem bizonyos, hogy itt maradok, ebben a szállodában.

Mindjárt egy sereg dolog adódott. A magyar hírnév itt igen rosszul áll, s tőlünk várják, hogy valamit javítsunk rajta — ez lesz a feladatunk. Az intézetbeliek rögtön telefonáltak egy pár embernek. Délben már egy kiadófélével ebédeltünk. Délután én egy francia tanárral voltam, aztán egy Ney² nevű magyar festővel, akit még 25 év előtről ismerek, aztán vacsorán — mert ott volt a szomszédban — Normaiéknál,³ aki szintén még gyerekkori ismerős. Most éjfél felé írom ezeket a sorokat, mert holnap reggel indul a pesti francia ügyvivő, s állítólag magával viszi ezt a levelet. Sajnálom, hogy nem tud délutánig várni, mert délelőtt megyek ki megkeresni Jancsi nagyanyját⁴ és Zsozsót.⁵ Amint beszélék velük, arról is rögtön írok.

Sokat gondolok rád, kedvesem. Vigyázz magadra. Ikával együtt nagy szeretettel csókollak,

GYULA.

- (1) Lelkes István irodalomtörténész, 1946–49 között a párizsi Magyar Intézet igazgatója. (*L'âge d'or de l'amitié franco-hongroise, 1879-1889. 1933.*)
- (2) Ney László festő, Illyés Gyula barátja a huszas évekből; néhány festményét a Szépművészeti Múzeum gyűjteménye őrzi.
- (3) Normai Ernő Illyés fiatalkori barátja. Levelezésüket közreadta Takács Mária. In: Wosinsky: *Mór Megyei Múzeum Évkönyve XVII. Szekszárd, 1992.*
- (4) Jancsi nagyanyja: Illyés bátyjának az anyósa.
- (5) Zsozso, vagy Geogeo: Illés Georges, Illyés bátyjának másik, Franciaországban élő fia. Részletesebben van szó róla a *Franciaországi változatokban* is.

25. Kedves Flórikám,

Páris, 1947. jan. 12.

mint Jancsinak írt levelemből is látod, ma az egész napot Geogeoval töltöttem, s igazán nagyon örültem, hogy olyanok találtam, amilyen. Címét keresve beszéltem néhány barátjával és volt felkelő-társával, mindnyájan a legjobbakat mondták róla. Egy jellegzetes kis francia szobában lakik, a Montmartre alatt, a rue Henri Monnier 14 szám alatt. Beszéde is annyira jellegzetesen francia, hogy először magam is nehezen értettem. A héten még többször találkoztam vele, de csak este, mert egész nap dolgozik.

Tegnap levelem bizonyára már megkaptad. A lényege, hogy címem 18 rue Pierre Curie, Institut Hongrois. Ide várom leveledet és Jancsiét is. Próbálj íratni vele néhány sort franciául is. Jól vagyok s mindnyájatokat sok szeretettel csókollak, a viszontlátásig is

GYULA.

26. Kedvesem,

1947. jan. 13.

megkaptuk Olaszországból írt lapodat és az azon jelzett csomagokból négyet (csokoládé, konzerv, kakaó, füge). Nagyon köszönjük, nagyon örültünk neki. Párisi sürgönyöd is megjött, de abban más házszámot írsz, mint a levélben, 8 helyett 18-at. Én két levelet küldtem a 8 rue Pierre Curie alá, egyet Márta nagybátyja vitt magával a *Válással* együtt. A *Hunokról* azóta több kritika jelent meg, igen dicsérő; Sándor Kálmántól, az *Új Szóban*.¹ Horváth Márton jan. 10-én a kompárt² akadémiáján tartott előadást József Attiláról és Rólad. Ellened főleg kifogásait mondta el, hogy a munkásságnak hátat fordítasz és a polgársággal kötsz kompromisszumot, elismerve, hogy a legnagyobb magyar író vagy. Előadása kivonata megjelent a *Szabad Népb*ben, a *Szabad Szó* válaszolt rá.³ A *Valóságban* 16 oldalas tanulmányt írt rólad Szabó Árpád, és ő is sok mindent félreért munkáidban.⁴ Mindent kivágtam és eltettem számodra. Válaszbeli újévi cikked mindenkinek nagyon tetszett, a *Szabad Szó* részleteket közölt belőle. Nagyon várom a *Rangrejtve* hiányzó versét, küldd mielőbb! A *Válasz* februári terve: Móricz Zs.: Napló (az a biz. választási cikk), Németh

L.: tanulmány, Farkas F: tanulmány, Járdányi: Kodály, Kodolányi: novella, Sőtér: Vissza Európába, I. Gy: Rangrejtve, Jékely, Áprily, Weöres, Fazekas: versek, Veres P.: jegyzet, és könyvkritikák. Csütörtökön megírom a pontosabb adatokat. Kedvesem, írj magadról sokat, részletesen, nagyon szeretlek és nagyon fontos nekem, hogy mi történik veled. Vigyázz magadra! Sok szeretettel

F.

Sokszor csókol Ika.

- (1) Kritikák a *Hunok Párizsban*ról. *Új Magyarország*, 1947. jan. 4. Bóka László: *Könyvek és remekművek. Magyarok*, 1947. I. 63-66. Rónay György: *Hunok Párisban. Új Szó* (Sándor Kálmán). 1946. dec. 29.
- (2) Kommunista Párt
- (3) *Szabad Nép*, 1947. jan. 10. Horváth Márton: *József Attila és Illyés*. A cikkre válaszol a *Szabad Szó*, 1947. jan. 14.
- (4) *Valóság*, 1947. I. Szabó Árpád: *Polgári költészet, népi költészet?*

27. Kedves Flórikám,

Páris, 1947. jan. 18-19.

tegnapelőtt küldtem Wanier-val, a francia kultúrattaséval levelet; rögtön azután kaptam meg, amit te Sárközi Márta rokonaival küldtél. Köszönöm, hogy részletesebben írtál. Magadról szerettem volna még több részletet.

Legelőször is megvigasztalni szeretnék, a pénz miatt, (amit elloptak tőled.) Engem nem csak az elveszett érték nem bánt, hanem lassanként az emberi hitványság sem. Hogy az emberek ilyen aljasak, amilyenek, azért mi is felelősek vagyunk. Affajta büntetés, ha bennünket is ér gyalázat, hogy miért nem tettük meg jobban a kötelességünket — mert azt sose tesszük meg eléggé. De ugyanakkor egy kis fölmentés is, megnyugtató a lelkiismeret-furdalásra, — a komisszóság közvetlenül is sújt bennünket, ezért nem tudunk talán eléggé megfelelni a kötelességnek. Egyszóval vedd még filozofikusabban a dolgot. Lopni elvégre azoktól lopnak, akiktől lehet; azoknak meg rendszerint úgyis ad a sors kárpótlást. Igyekezlek majd kárpótolni, nem anyagilag persze, hanem abban, amit hitedből veszítettél vele. Ne is gondolj rá, amíg nem találkozunk!

Én itt még mindig benne vagyok a forgatagban, illetve most kerülök csak igazán bele. A honmentés, azaz a hon hírének mentése egyre nehezebbnek látszik. Írtam, mit kellett Tzara¹ gyomrából kibüvölnöm. Tegnap délelőtt Aragonnál voltam — csaknem hasonló helyzetben.

Személy szerint, hozzám roppant kedves volt, már ahogy a franciák szokták. Épp azért volt bajos a lényegre tapintani, odáig elérni. Lapja — a *Lettres Françaises*, (afféle új *Nouvelles Littéraires*) — két cikkben is leszólta, vagy hátranyomta a magyarokat, a csehekről és jugoszlávokról beszélve. Szinte udvariatlanság volt erre terelni a szót, a kitörő s vissza-visszatérő ováció után. „Votre livre (már mint a *Puszták Népe*) a fait un effet formidable! C'est ce qui est important!”

stb. — noha valószínű, hogy nem is olvasta. „Mais votre littérature est la première en Europe-Centrale et c'est ce qui compte!” Aztán gyanakvó szemöldök-összevonás, amikor mégis csak belekezdtem a magyarok kiutasításába, a demokrácia Europe-Centrale-i veszélyeibe — szinte magam is restelltem. De végre — akár Tzara — ő is: „ah, je n'en avais pas idées! Alors, ça change!” stb.²

Különben holnap este az ő vezetése alatt álló, itteni Írószövetség, a Société Nationale des Écrivains fogadást rendez tiszteletünkre.

Tegnap délután a Magyar Intézetben volt egy kis előfogatás-féle. Itt Sauvageot-val³ beszélhettem hosszasan. Valamivel őt is megbánthatták, távolról sem olyan magyar-barát, mint azelőtt volt.

A fogadás végét meg sem vártam. Geogéoval volt ismét találkoztam. Kimentünk Neuillybe, ahhoz a svájci mérnökhöz és családjához, aki Geogéonak tulajdonképpen gondját viselte szellemi irányítás dolgában, s akikkel ő csütörtökönkint mindig kijár vacsorára. Ott vacsoráztunk, éjjel felé jöttünk haza. Itt a francia kispolgárok életébe kóstolhattam bele.

Ma délelőtt levelet akartam írni, a Deux Magots kávéházban. De odajött véletlenül Németh Andor,⁴ így vele beszélgettük el az időt, nem egészen haszontalanul, mert ő igen értelmes és jó szándékú ember. Odajött később egy Szekeres⁵ nevű újságíró is; ez megmutatta Horváth Mártonnak a *Szabad Népb*en és Bókának az *Új Magyarországn*ban megjelent bírálatát a *Hunokról*. (Egyiktől sem lettem okosabb.)

Délután meglátogattam a kisebbik Jani fiút⁶, aki akkortájt jött ki, amikor én útnak indultam. A Sorbonne titkárságán dolgozik.

Most, vacsora előtt, itt ülök a Dôme-ban, kegyeleti zarándokutam egyik állomásán. A terem kong, az egész környék — szemben a Rotonde — olyan, mint egy omladozó Babilon. A régi népességből egy lélek sem; megfontolt bennszülöttek kortyolnak valami hamisított rumot az ivópultnál.

Ilyen különben az egész város egy kicsit. Próbáltam harisnyát nézni; még közönséges sincs valamire való, nemhogy nylon. Cukrot a pincér a zsebéből ad, külön borra valóért.

Nem akartam elküldeni a levelet, mielőtt a francia írószövetség fogadásáról nem írhattam. Ma, szombaton, ez is lezajlott. (Délelőtt kádfürdőben voltam, mert így olcsóbb, mint a szállodában.) A fogadáson délután igen sokan voltak (a *Lettres Françaises* előre is közölt róla hírt). A régi ismerősök itt is a régi szeretettel fogadtak. Eluard⁷ a hajdani rokonszenvvel ölelt át s kérdezősködött. Valamennyi közt én is őt találtam a legrokonszenvesebbnek. Nagy darab, szőke, de már erősen öszülő francia; arcán is meglátni, hogy nem mindennapi lélek. Rokonszenves a mély szomorúsága is, amelynek most még külön oka is van. Nemrég halt meg hirtelen a felesége, édesanyja most haldoklik. Beszéltem hosszan vele is, aztán megint Aragonnal, Aragon feleségével Elsa Triolet-val,⁸ aki maga is kitűnő író, Queneau-val⁹ (aki a *Puszták népét* szinte felmondta, mint egy leckét), egy Marsenac nevű fiatal költővel, de legtöbbit Jean-Richard Bloch-kal (tán emlékszel, őt hallgattuk a háború alatt a munkácsi

rádióban).¹⁰ Most az egyik legnagyobb napilap, a *Le Soir* szerkesztője, most jött meg Jugoszláviából, Csehországból. Talán egy kicsit kéretlenül is, rögtön a magyar és a közép-európai bajokat kezdtem a fülébe muzsikálni, mint valami tolakodó cigány, de azért tán nem minden hatás nélkül. Aragon megígérte, hogy még ittlétünk alatt előadást tart a Magyar Intézetben. Utána valamennyien, magyarok elmentünk még egy magyar esküvőre, illetve lakodalomba, majd utána még moziba is, Cocteau egyik darabjához.

Vasárnap, holnap, Geogéoval leszek ismét együtt.

Vigyázz magatokra, kedvesem. Igen szeretlek s Ikával együtt sokszor csókollak,

GYULA.

- (1) Tristan Tzarával Illyés a 20-as évek óta kapcsolatban volt, első találkozásukat leírta a *Humok Párisban*. A levél, amelyre utal, nincs meg.
- (2) „A könyve csodálatos hatást tett! Ez a fontos!”, „De hisz irodalmuk vezet Középeurópában és ez számít!”, „Ó, nem is hittem! Nos, hát így már más!”
- (3) Aurélien Sauvageot finnugor nyelvész, 1923-33 között a budapesti Eötvös Kollégium tanára. Illyésről I. *Souvenirs de ma vie hongroise*, Budapest. 1988, 139. o.
- (4) Németh Andor irodalomkritikus, József Attila első életrajzírója.
- (5) Szekeres György újságíró, a *Szabad Nép* párizsi tudósítója.
- (6) Jani István, Illyés unokaöccse.
- (7) Paul Éluard-t Illyés szintén ifjúkorából ismerte.
- (8) Elsa Triolet Aragon felesége, Majakovszkij sógornője, és francia fordítója.
- (9) Raymond Queneau költő és regényíró.
- (10) Jean Richard Bloch író, a huszas években a *Clarté* munkatársa.

(folytatjuk)

DÉLI TÁJ

INTERJÚ A DUNA TV ESTI KÉRDÉS CÍMŰ MŰSORÁBÓL

Vendég: Horia PATAPIEVICI román író, filozófus.

Szerkesztő-riporter: GÁLFI Melinda.

Elhangzott: 1995. november 9-én.

Gálfi Melinda: *Ön író, filozófus, költő, és évek hosszú során át írta könyveit az íróasztal fiókjának úgy, hogy semmi reménye nem volt a kiadásukra. Milyen belső erőtartálékra volt szüüksége ehhez?*

Horia Patapievici: A válasz meglehetősen egyszerű. Gondoljon a szerzetesre, miből meríti az erőt ahhoz, hogy imádkozzék, óráról-órára, nap mint nap, évtizedeken keresztül, a halála megérkezésének pillanatáig, amikor is, hite szerint, a lelke elválik a testétől, és felemelkedik az Istenhez.

Mert — én így gondolom — pusztán a lélekbe vetett hit, az Istenhez vezető úton, egy szerzetes számára, aki órákon keresztül, naponta végtelenül imádkozik, nem változatos, bizarr, és nincs azonnali megváltás ebben. Ez nem csupán az Istenbe vetett hit, valami más is. Tehát, ha létezik válasz erre a kérdésre: honnan meríti az erőt a szerzetes, én is megmondhatnám Önnek, hogy miből merítettem erőt. Tény, hogy ahogyan Ön is mondta, nekem nem fordult meg a fejemben, hogy valaha kiadhatom az írásaimat. Akkor, amikor valaha verseket írtam, ezek vallásos versek voltak. A Ceausescu-típusú kommunizmusban, amelyben mi éltünk, elképzelhetetlen volt, hogy egy vallásos vers megjelenjen. Egyetlen vallásos költő létezett nálunk, akinek joga volt hozzá, hogy vallásos verseket kiadjon. De ez az ember ugyanakkor ízléstelen, kommunista propagandista volt. Amikor én megírtam filozófiai vagy történelmi esszéimet, ezek nem jelenhettek meg, mert én személy szerint erős ellenszenvet érzek a marxizmussal szemben.

Az apám közigazdász volt, és azt vallotta magáról, hogy marxista közigazdász. Az volt a szokás nálunk, hogy vasárnaponként az egész család együtt ebédelt. Nos, minden ebédet tönkretettünk azzal, hogy szüntelenül vitatkoztunk apámmal. Ő azt mondogatta, hogy tévesen közelíték a marxizmushoz, mert nem olvastam MARX írásait. Erre én fogtam magam, és elolvastam Marx műveit, eredetiben, és rossznak — egyesek jól megírtaknak, mások rosszul megírtaknak —, ellenszenvesnek tűntek. Marx XVIII. *Brumaire*-je nagyon jó. A *tőke* borzalmasan rossz. Szóval vitatkoztunk, és felidegesítet-

tünk magunkat. Csak éppen étkezésnek nem lehetett nevezni ezeket a vasárnapi ebédeket. Bizonyos, hogy ezeknek a vitáknak köszönhetően határozott ellenszenv ébredt bennem a marxizmussal szemben, és elképzelhetlenné vált számomra, hogy az írásaimat Marx-idézetekkel tűzdeljem.

Mégis, létezik valamilyen válasz arra, hogy honnan merítettem az erőt. Olyan barátok körében éltem, akiket szerettem, és akik szerettek engem. Ebben a szobában, ahol most ülünk, összegyűltünk havonta egyszer, és bizonyos témákról elbeszélgettünk — mint például HITLER hatalomra jutásáról. Valamelyikünk felkészült a kérdéskörből, és mi, többiek elolvastuk a hozzávaló bibliográfiát. Azután következett a vita, amelyet magnetofonszalagon rögzítettünk, később legépeltük a szöveget, és bekötöttük, úgy, ahogyan itt látja a könyveimet; odaadtuk egy könyvkötőnek a városban ezeket a gépírási lapokat, és ily módon — mi így mondtuk — könyveket adtunk ki. Természetesen, ezek egyedi példányok voltak, nyomdakész állapotban. Más országoktól eltérően — Románia szégyenére — ezt a tevékenységet nem lehetett kiterjeszteni. Lengyelországban létezett egy szabadegyetem, parkokban tartottak előadásokat. Nálunk nem működött ilyesmi. Oroszországban voltak szamizdat kiadványok. Nálunk nem. Magyarországon az értelmiségnek egy maroknyi, nagyon érdekes csapata intellektuális ellenzékbe tömörült. Nálunk, ha megjelent a színen egy olyan értelmiségi, akinek a vonzáskörében bármilyen mozgalom kialakulhatott volna, azt vagy félholtra verték, vagy meggyilkolták — ahogyan Gheorghe URŠUT, pontosan tíz éve, halálra verték. Őt a munkahelyi kollégái jelentették fel, hogy újságot ad ki. Képzeld el! A forradalom után „meginterjúvolták” a két személyt, akik feljelentették, hiszen pontosan lehetett tudni, hogy kik voltak. Semmilyen lelkiismeretfurdalást nem mutattak, csupán valamilyen ellenszenvet velem, az áldozattal, a meggyilkolttal szemben, hogy nehezzé tette az életüket, hogy a szekuritációs nyakukra jártak... Tehát vagy meggyilkolnak, vagy száműznek, bármilyen eszközt felhasználva, mint Paul GOMA esetében is.

Én hálát adok azért az Istennek, hogy nem volt közöttünk egyetlen besúgó sem.

G. M.: *1989 után sokan hitték, hogy megváltoznak a dolgok. Mégis, itt, Bukarestben ma is úgy tűnik, hogy az értelmiség egy részét erős fal választja el a politikusoktól, a politika hivatalos képviselőitől. Így van ez?*

H. P.: A helyzet bonyolult. Nem tudom, hogy így van-e más országokban. Mi örököltünk a liberális demokrácia és az alkotmányos monarchia korszakából, ami 1938-ig tartott, amikor is II. KÁROLY kvázi államcsínyt hajtott végre és monarchikus önkényuralmat vezetett be, egy olyan társadalmat, amely nem volt túlságosan egységes, modern, civil társadalom. Vagyis létezett egy nagyon erős, végletesen hagyománytisztelő parasztság. E fölött — nos inkább ugyanazon a szinten, hisz, ami az értéket illeti, nem fölötté — a parasztok minden tiszteletet megérdemelnek — létezett egy réteg, amely az állam működését biztosította: az értelmiségi réteg. Ezek az

emberek, ügyvédek, tanárok, a városokban laktak, és valóban fontos szerepet tölthettek be Romániában, de nem kommunikáltak azzal az igen fontos, alapvető réteggel, amelyet a parasztság képviselt.

Nos, ezt az állapotot fenntartotta a kommunizmus. Azt hiszem, Romániában nem volt igazi kommunikáció az értelmiség és a lakosság nagy tömege között. Ez olyan, mint amikor két különböző típusú közösség él egymással párhuzamosan, anélkül, hogy közölnének egymással bármit. Hát, lehet azzal érvelni, például, hogy voltak olyan írók, akiknek a könyveit nagy példányszámban vásárolták. Sok könyvet adtak el — egy párizsi, amikor erről hall, azt mondja, hogy valószínűtlen — CIORAN a Gallimard-nál, Párizsban, kétezer példányban jelent meg; ugyanakkor a barátja, Constantin NOICA Romániában százezerben. És HEIDEGGER — *A műalkotás eredete* — negyvenezer példányban jelent meg. Vitték, mint a forró kenyeret. A kérdés a következő: elolvasták-e Heideggert? Nekem komoly kéteyeim vannak ezzel kapcsolatban. Létezik Romániában olyan olvasóközönség, amely negyvenezer példányban „befogadja” Martin Heideggert? A regényírók egy részét valóban olvasták, de csupán egy társadalmilag nagyon is behatárolt réteg. Vagyis azokat a regényírókat olvasták, akiknek megengedtetett, hogy a borzalmas évekről — ahogyan Romániában nevezték — írjanak. Vagyis az 1948-1965 közötti iszonyatos genocídiumról, amikor is egymillió román letartóztattak, és ötszázezret megöltek. És mivel Nicolae CEAUSESCUNAK revansot kellett vennie elődjével szemben, megengedte, hogy beszéljenek — nem a gyilkosságokról, mert soha nem volt szabad ilyen súlyos dolgokról beszélni, csupán az itt-ott megtörtént „visszaélések”-ről szólhattak, amelyeket elkövettek, szovjet, és nem román felbujtás hatására.

Miért mondom el mindezt? Mert akkor is, amikor az igazság egy részét el lehetett mondani, azt is meghamisították. Mert ideológiailag manipulálták. Vagyis elmondhatták, hogy visszaélések történtek, de azt nem, hogy ötszázezren behaltak. Hogy egymillió román állampolgárt deportáltak, vagy letartóztattak. Hihetetlen! Vagyis tizennyolcból egyet börtönbe zártak. Ez mégiscsak olyasmi, aminek nagyon erős erkölcsi felháborodást kellene ébresztenie.

Nos, nálunk az erkölcsi érzék elkorcsosodott, mivel azok az igazságrészek, amelyeket megfogalmaztak, ideológiai csomagolást kaptak, és így minden hamissá vált. Ha csupán egyetlen igazság lett volna, amelyet torkunk szakadtából kiálthatunk, hogy: „Megölték az anyámat! Mit tegyek?!” — jó lett volna. De nem ez volt, hanem inkább ilyesmi: „Nos, tudják, az én anyámnak gondjai voltak, kulák volt, és tulajdonképpen visszaélés történt, végül is. És úgy esett, hogy meghalt...” Nos, a következmények. Mintha a lelked egy részében létezett volna valami, ami „figyeli” a hatalmat, és szeretné magát behízelegni, hogy a hatalom hagyjon békén, és ugyanakkor él egy másik része a lelkednek, amely pontosan tudja, hogy a bátyádat, az anyádat, apádat tönkretették, és szeretnél igazságot szolgáltatni. Nálunk a léleknek ezek a részei, csúnya módon, együtt működtek.

Mi mérhetetlenül megcsúnyultunk ezalatt az idő alatt. És csúnyán kerültünk a felszínre.

De visszatérve az Ön kérdésére. Voltak írók, tehát akik — idézőjelben — bátran viselkedtek, mert meg kell mondani: volt bátorságuk, felső engedéllyel. Azok, akik saját szakállukra voltak bátrak, és a teljes igazságot mondták — mondtam már —, a börtön pincéibe, vagy erőszakos emigrációba kerültek.

Az afféle igazság, amelyet ki lehetett mondani: csúnya, idétlen volt.

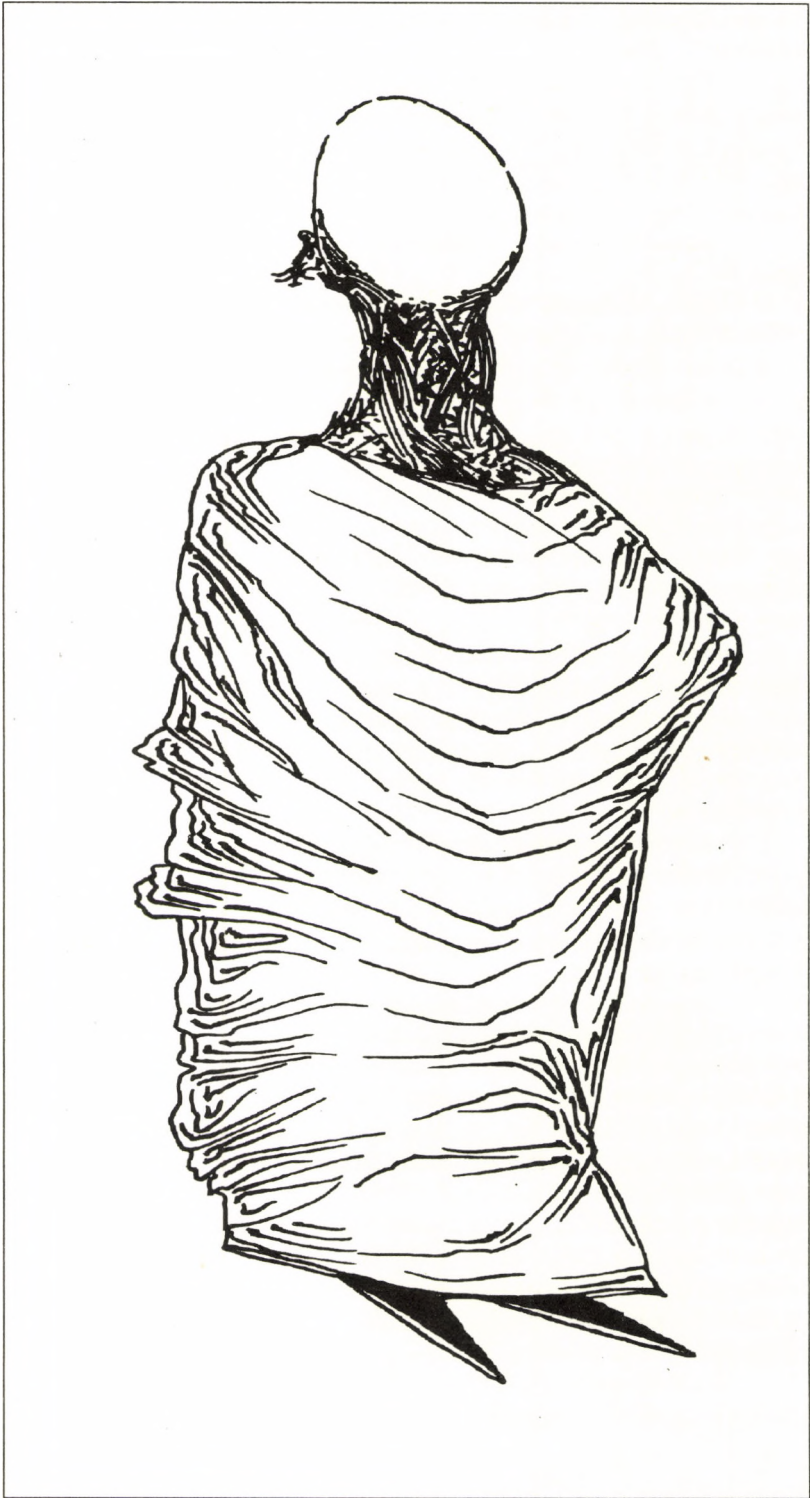
Ez a részleges, idétlen, félig manipulált üzenet eljuthatott a művelt rétegtől a lakosság más rétegeihez. Ilymódon a csatornák, amelyeken keresztül az értelmiség kommunikálhatott — rosszak voltak, hamisak, részlegesek. És mindezt fenntartották, csodálatos módon, még 1989 után is. Azok a döbbenetes manipulációk, amelyeket a jelenlegi hatalom '89 után elkövetett — például az 1990. január 29-i munkás-ellendemonstráció, amikor egy nagy, alapvető értelmiségi demonstrációt drámai módon azzal büntettek, hogy a munkásság tömegeit hozták be Bukarest külvárosaiból, az ipari zónából, akik azt kiabálták — na, mit gondol, mit? — hogy: „Mi dolgozunk, nem gondolkozunk!”, és azt, hogy: „Halál az értelmiségiekre!”

Ahogy UNAMUNO bírálatát hallva, 1936-ban FRANCO egyik őrült tábornoka kiabálta: „Éljen a halál! Pusztuljanak az értelmiségiek!” — így ordibáltak Bukarest utcáin is. Azután volt egy második munkás-ellendemonstráció, február 19-én, amikor először jöttek a bányászok. Majdnem fasiszta demonstráció volt, a tiltakozók lekasabolása volt a cél.

Azután a marosvásárhelyi manipuláció, amikor a magyarokat és a románokat egymás ellen uszították. Csúnya verekedések, halálesetek — olyan feszültséget teremtettek a magyarok és a románok között, ami nagyon nehezen csillapodott le. Bukarest manipulált — egészen biztosan.

És nem is kell mondanom, a július 13-15-i borzalom, amikor újra behozták Bukarestbe a bányászokat, hogy leteperjék az Egyetem téri diákokat. Hogy megvalósíthassák a kormányátalakítást. Nálunk a kormányátalakítást a bányászok hajtották végre, 1991 szeptemberében. Ahelyett, hogy törvényesen tették volna, parlamentáris úton, a bizalmatlanság megszavazásával. A megválasztott elnök úgy döntött: a bányászok bejövetelével változtatja meg a legális kormányt. Mindez bebizonyította, hogy a román lakosság rendkívül polarizált. És, hogy az értelmiségi üzenet csupán meghamisítva érkezik el oda, ahova címezték, vagyis a társadalom többi részéhez. Mi, értelmiségiek, tulajdonképpen egymással beszélgetünk, és a többiekről fogalmam sincs, mit tesznek.

Látjuk, amint jönnek szavazni, és elborzadunk, hogy a visszarendezésre szavaznak...

FILÓZÓFUS

A JÓZAN TÁRGYILAGOSSÁG ÉS A METAFIZIKA OLTÁRAI

Beszélgetés Stefanovits Péter grafikusművésszel

— A középnemzedék egyik jeles művészeként hogyan élted meg a művészet magyarországi perifériára szorulását, a likvidálási kísérleteket, s hogyan értékeled, hogy úgy tűnik föl: ezzel a folyamattal senki sem akar — vagy senki sem tud — szembeszegülni, szembefordulni?

— Természetesen, nagyon nehéz e tragikus helyzet átélése és feldolgozása. Csak ismételtetjük a dolgokat, és nem történik semmi. Nincsenek olyan szakmai formációk, amelyek a problémahalmaz feldolgozását, megoldását vállalhatnák, és nincs olyan szervezet sem, amelynek súlya, jelentősége lenne. Így hát nem is beszélhetünk arról, hogy a szakmát érintő — és tágabb körben a kultúrát éltető, visszavető — hatások kérdése fórumon lenne. Olyan fórumon, amelyre a társadalom — és az államszervezés, a kormányzat is — élénken figyelne. Erre ma nincs remény Magyarországon. Atomizálódott minden, szakmai képviselő tulajdonképpen nem létezik, itt az ember már pesszimista sem lehet, csak reménytelenül realista. Mindenki átéli ezt, és mindenki szeretne egyénileg átevicckélni a válságon. Ez a modell, ez a viselkedési mód, ezt képviseljük kénytelen-kelletlen. Letagadhatatlan, hogy vannak azért szakmai események is; vannak központi támogatás nélkül, pontosan nem is tudható, hogyan és miként létrejövő események, melyekkel jelezzük, hogy dolgozunk, hogy új munkákat csinálunk — bár nem tudjuk, miért és kinek. Ez tulajdonképpen csak szakmai zászlófeltartás és -lobogtatás, valami ijesztő, irracionális térben. A kultúra, a művészet nagyon érzékeny, összetett jelenség: olyan, mint egy erdei patak. Megfoghatatlan, bonyolult világból akkor emelkednek csak ki a lényeges jellemzők, ha elkezdjük rombolni, pusztítani, ha megbillentjük a rendszert. Akkor azonban már nem is patak a patak: tócsa, terjengő nedvesség. Ha megpróbáljuk lezárni, vagy ha utánpótlást pumpálunk bele, ha felelőtlenül eltüntetjük, és ha buzgón újra próbáljuk élesztetni, akkor sem lesz már az, ami volt. A kultúra szerves képződmény, millió hajszálgökökkel, áttétellel, kapcsolódással. Kiirtani roppant könnyű, mesterséges eszközzel viszont lehetetlen létrehozni. A képzőművészet, az irodalom egyébiránt is meglehetősen mostoha körülmények között vergődött az elmúlt évtizedekben: hatalmi-politikai befolyásosság alatt, pusztá eszközzé degradálták. Most valamelyest változott a helyzet, a nagy szabadság idejét, természetesen, más tényezők hat-

nak. Tulajdonos, tőkés mint mecénás alig létezik, létfontosságú polgári rétegről nem beszélhetünk. Azok, akik így vagy úgy mégis mecénásként lépnek fel, többnyire igencsak elszomorító, alacsony igényszintet képviselnek.

— *Milyen közezből, milyen indíttatásokkal érkezettél?*

— Egyik szépapám rézkarcokat csinált; tönkretett mellesleg valami csokoládégyárat is — inkább a grafika érdekelte, meg a galambtenyészet. De ezek ködbe vesző dolgok. Alapvetően valószínűleg csak a belső ösztönzés, az érdeklődés hajtott, ami később, a középiskolában érlelődött felismeréssé. Egy késő rákosista-kora kádárista technikumban, ahol a humán tárgyak csak jelképesen voltak jelen.

— *Vegyipari technikumba jártál...*

— Igen, a Than Károly Vegyipari Technikumban tanultam, ahol a papíripari gépészeti szakon, 1966-ban érettségiztem. A technikum évek alatt kezdtem olajjal festeni, és próbálkoztam a grafikával is — linóleum-metszeteket csináltam —, és persze érdekelt a kortárs művészet, figyeltem a kiállításokat, az eseményeket. Közrejátszott két közvetlen, inspiráló hatás. Nagyanyám nővére JAKOBY Gyula festőművész felesége volt. Kassán éltek — ahonnan apám is származott —, és több nyarat tölthettem náluk. Jakoby Gyula kiváló ember volt. Csináltam ott mozaikokat, mert a Gyula bácsi akkor éppen mozaikot rakott, és persze beleszagolhattam a művészvilágba. Gyula bácsi habitusa, alkotói módszere erősen hatott rám. Ekkor már szelektálta a képeit, inkább pusztított, mint alkotott. És ez számomra rendkívül szimpatikus volt. Sok-sok Jakoby-munka vált pillanatok alatt semmivé. A lekapart vászakra azután újabb kompozíciók kerültek, vagyis már-már konceptuális módszerekkel dolgozott az öreg. Így vált ő az én művészegyéniség-példaképemmé. A másik hatás is felvidéki festő-rokon, a Losoncon élt SZABÓ Gyula — apám unokahúgának férje — által ért. Ő ellenpólus volt, gondosan lajstromozta opusait. Talán ötezernél több pontosan nyilvántartott képe maradt fenn. A két szélsőséges alkotómódszer közül nekem a Jakoby-modell volt rokonszenvesebb. Az állandó kételkedés, a vélt rossz azonnali elpusztítása, a nehezebb út vállalása vonzott. Egyébiránt eljárógtam még MONOSTORI-MÖLLER Pál festőművészhez. Idős, kedves bácsi volt, és kései korszakából konstruktivista kompozíciókat mutatott. Amikor már a főiskolára jelentkezgettem, nagyon jó környezetben, a budapesti Operaházban dolgoztam.

— *Ez bizonyára az Operaház díszletfestőműhelye volt: innen sokan indultak művészpályára.*

— Kiváló mesterek dolgoztak ott, nem is beszélve a hajdaniakról. Jellemző epizód: nemrégiben egy műkereskedőnél egy olyan festményt láttam, amely mesterbravúr. A kereskedő osztrák mester elsőrangú műveként kínálta eladásra. Romantikus táj hajókkal, hegyekkel, nimfákkal. Percek alatt rájöttem, hogy ez a munka egy magyar díszletfestő keze alól került ki, és véletlenül, e kép kapcsán aztán azonosítottam az első, 19. századi díszletfestőműhely nyomait. Rátaláltam az alkotóira. Ez egy különleges műfaj, különálló jellege-

tességekkel, és nagy hagyományai voltak nálunk. Az Operaházban az én időmben is sok nagyszerű mester dolgozott — pl. HORVÁTH Lőrinc és VÖRÖS Tibor —, akik egy 16x10 méteres, háborgó tengert ábrázoló akvarellt egy délelőtt alatt könnyedén „feldobtak”. Együtt dolgoztam ORR Lajos szobrással és TÓTH Ernő festővel; hármunkat együtt, egyszerre vettek fel a képzőművészeti főiskolára. Az operaházi időszakot megelőző éveket is jól kihasználtam. Dolgoztam például egy évig SOÓ Rezső professzor úr kezei alatt. Érdekes világ volt: a Fűvészkertben, az egyik laborépületben kísérletezgettem nap-hosszat. A természettudomány azonban nem vonzott, a kémiai kísérleteket követően két esztendeig a kirakatrendező iskolába is jártam. Ezt követte egy kis kanyar, katonasággal, idegösszeomlással és gyomorsüllyedéssel, majd Operaház, főiskola.

— *A főiskolán, gondolom, rengeteg hatás ért.*

— *Érdekes volt: mindig elcsíptem az előző rendszer „farkát”, az utolsó percet. Így részem volt a Domanovszky-korszak utolsó évében: ekkor a főiskola még hermetikusan zárt intézmény volt, nagyon erős hierarchia jellemezte. Én SARKANTYÚ Simonhoz kerültem, és egy évig vergődtem nála. Zűrös szituáció volt: át akart küldeni a grafikára, de amikor elkezdtünk festeni, rájött, hogy van színérzésem. Feddően kérdezte: „Gondolja meg, nem akar inkább festő lenni?” Én meg úgy éreztem, hogy nincs mit meggondolni: ha az ember fest, akkor festő, ha meg mást csinál, akkor más. A következő évben SOMOGYI József lett a rektor, változott a tanári kar is, és én csak-csak átkerültem a grafikára. Azon utolsó évfolyam hallgatói közé tartoztam, akiket még BARCSAY Jenő tanított anatómiára. A grafikai tanszakon akkor RASZLER Károly és ROZANITS Tibor voltak a mesterek, de szerencsére, teljesen kötetlen munka folyt. Nagyon érdekelték az anyagok, a technikák, mindent kipróbálhattam. Szabadon élhattünk a lehetőségekkel.*

— *1978-ban fejezted be a főiskolát. Ezután hogy alakult a sorsod?*

— *A tanulmányokat követő évek a grafika jegyében teltek. Különösen a sokszorosító grafika ágazata érdekelt.*

— *A '60-as évtized volt a magyar grafika aranykorának nyitánya, és meghatározó volt KONDOR Béla munkássága. A '70-es éveket is áthatotta a magas színvonalú grafikai teljesítmények jelenléte? Ez természetes közeg volt számodra?*

— *Benne éltem. A főiskolai felvételtre például olyan munkákat adtam be — harminc rajzot —, amelyek már napvilágot láttak folyóiratokban, heti- és napilapokban: a Valóságban, az Élet és Irodalomban, a Népszabadságban. Rengeteg rajzom jelent meg ekkoriban. Bizonyítani akartam. Nagy dolog volt, hogy a grafikám Kondor Béla műve mellett kapott nyilvánosságot. Ez azt jelentette, hogy a „céh” tagja vagyok, hogy jelen vagyok. A főiskolai felvételin ez persze negatív hatást váltott ki: miért felvételizem, ha már rendszeresen megjelennek a rajzaim? Akkoriban ez rossz pontot jelentett, ma már szerencsére senki sem figyel ilyen jelenségekre... A grafika akkoriban valóban nagyon izgalmas, friss, filozofikus hangvétellű, ugyanakkor technikailag nagyon gazdag művészeti világot teremtett.*

— *Aztán jöttek a fanyalgással fogadott fontos Stúdió*-kiállítások.*

— 1979-ben szerepeltem először Stúdió-kiállításon. Mindig ügy volt, hogy mit, és hol állítunk ki. Emlékszem, egyszer VÉSZITS Ferenc, a Művészeti Alap akkori igazgatójának a szobájában — mint megtudtam később, RÉVAI elvtárs egykori, ma is golyóálló üveggel védett birodalmában — ültünk, és a következő évi Stúdió-kiállításról volt szó, merthogy az előző évi, a múcsarnoki bizonyos hivatalos körökben botrányokat indukált. Már akkor is zsűri nélkül szerettünk volna szerepelni, és hogy minden Stúdió-tag helyet kaphasson. Így megtelt a Múcsarnok különös, érdekes művekkel. Akkoriban volt „kint” egy nagy szovjet kiállítás is, ahol megjelent a kulturális vezetésünk, és hazajövéen ellátogattak a Múcsarnokba; kézenfekvő volt a párhuzam. TÓTH Dezső elvtárs a következőket mondta: én bemelegyek oda, mint egyszerű dolgozó, mint magánember, és kikérem magamnak, amivel ott találkozom, kikérem magamnak! Látni kell, hogy ennek a társaságnak semmi keresnivalója nincs a Múcsarnokban. A Zeneakadémia nagytermében sem a kísérletezgető fiatalok lépnek fel, az ország első hangversenytermében sem az Új Zenei Műhely koncertezik! És akkor megszólalt hátul valaki: de igen. Tóth Dezső elvtárs zavarba jött, és azt mondta, hogy ezentúl a Stúdió-kiállítás az Ernst Múzeumban lesz. Akkor rendezte SÓS László a BNV-pavilonban a Stúdió-kiállítást, ahová télvíz idején fehér ember el nem ment. Így alakultak ezek a birkózások akkoriban, de említhetek közelebbi, érdekes példát is. Meglepődve olvastam HAJDÚ István egyik tanulmányában, hogy a '70-es évek vége felé a hatalom kiengette a kezéből a gyepőt, már nem örködött olyan szigorúan, mint korábban, és a magyar művészet azóta tulajdonképpen szabadnak mondható. Ez súlyos tévedés! Itt az utolsó percig nagyon erősen és precízen működött a BM művészeti ügyosztálya. Történetesen az 1988-as, Dorottya utcai kiállításomon még keményen zsűrizték az anyagot, és egészen egyszerűen betiltották a tárlat PÓCS Péter tervezte plakátját. Vagyis a diktatúra az utolsó percig végezte a dolgát.

— *A Dorottya utcai bemutatkozás így, és ezért minősíthető pályád egyik fontos állomásaként?*

— Valószínűleg a kiállításokhoz kapcsolódnak a fontosabb dolgok, illetve a műfaj, a technika terén bekövetkezett változások; a kifejezés módosulásai csomópontokat jeleznek. Nekem a '80-as évek közepéig a grafika volt elsődlegesen fontos, illetve a nemzetközi kiállításokon való részvétel. Az egyedi, a festett munkákkal, berendezésekkel, installációkkal való megjelenés már a '80-as évek második felére jellemző.

— *Mi indított a határterületek, a vegyes technika, az objektetek, az installációk felé? Miért léptél ki a klasszikus műnemek és műfajok világából?*

— A grafika keretein belül is igyekeztem mindig megkeresni azokat a kifejezési lehetőségeket, amelyek technikai határokat feszegettek. Például barokkosan kezeltem az anyagot, vagy eszközeimet

* Fiatalok Képzőművészeti Stúdiója, alakult 1958-ban.

olyan kényszernek vettem alá, amelyek már-már teljesíthetetlenek voltak. Később inkább a grafikai eszközök gesztus-jellegű lenyomatait kerestem, egy időben a szeszlakkon való lazúros alkalmazás lehetősége érdekelt. Itt különleges maratás-nyomok jelentek meg a felületeken. Újszerű anyag, illetve eljárás volt a spray, a fújás, ami talán az autófényező-szakmából emelkedett át a művészetbe. Tehát sokat próbálkoztam, kísérleteztem, és érdekes hatásokat értem el. Ezek segíthettek továbblépni, meg a színházi díszletfestői tapasztalatok is. A plasztikus, a térbeli dolgokhoz való vonzalmak innen erednek. Az 1988-as kiállításon már tudatosan plasztikus, színes, térbeli színpadkép-hatást akartam elérni azzal a „beépítés”-sel, amit PILINSZKY írása ösztönzött bennem. De felrémlik az egyik Stúdió-kiállítás is, ahol csináltam egy boxot, amely tulajdonképpen ereklyetartó volt. Olyan látvány létrehozása volt a célom, amely a térben jelentkezik, tárgyiasult, konkretizálódott. Időközben, szerencsére, személyesen is eljutottam a bázeli Kunstmesse-re, a Documentára, Kasselba, és a Velencei Biennálére is: ezeken a fórumokon ez a műfaj már tömegesen jelentkezett. Akkoriban színházi díszlettervezőként is dolgoztam, de érdekes módon, én mindig valamifajta képet csináltam a színdarabhoz. Vagyis színpadkép, és nem díszlet készült a Várszínház Pilinszky-darabjához, és most, hosszú szünet után Veszprémben dolgozva is a kép érdekel, amely játékeretet teremt.

— *A grafikák, a képek viszonylagos állandóságával szemben a térberendezések általában ideiglenesek. Létrehozol valamit, és — az értékétől vagy értéktelenségétől függetlenül — semmivé foszlik.*

— A rögzítés szándéka — a fotók, a videofelvételek — jelzi, hogy valamiképpen megőrizhetők ezek a munkák is. Látni kell, hogy lassan tíz éve nincs se pénz, se szellemi igény, se eszmei készítés arra, hogy a kortárs művészetet begyűjtsék, és megőrizzék valahol.... Akkor, amikor nem vesznek fáradságot, hogy a műveket begyömöszöljék bár egy mappába — évente ötven grafikai lapot kellene megőrzésre átvenni, ami helyet alig foglal —; akkor a művek fennmaradása lényegtelen szempont. Vagyis hogy a mű ideiglenes, vagy állandó jellegű — mindegy.

— *Mik a Szívzűrök?*

— Ez a műsorozat egy képből született. Talán ennyire aktualizálódott sorozatom nincs is több. Az 1989-ben kirobbant, úgynevezett romániai eseményekhez kapcsolódik. Nekem akkor már húszéves erdélyi kapcsolataim, fantasztikusan erős érzelmi kötődéseim voltak. Így lett ez a műegyüttes — amelyet egy installációval kibővítve, többek között 1993-ban a Vigadó Galériában is bemutattam — a kor, a motor zűrös és nehéz működésének rezignált lenyomatává.

— *Műveidben, pályádon nemcsak ezért van hangsúlyos szerepe Erdélynek.*

— BODOR Ferivel, a tragikusan korán elhunyt, kiváló könyvtáros-építészettörténésszel, a '70-es évek elején kezdtünk Erdélybe járni. 1970-ben feleségemmel is körbejártuk a régi határokat: egyszerűen mágneses erővel vonzott a történelemmel átitatott táj. És aztán,

az évek során bejártam csaknem egész Erdélyt. Az alakuló kapcsolatok révén egyre erősödtek a kötődések, rendkívüli erővel hatott rám az erdélyi környezetben nagyon erős egyházi, lelki élet. És aztán adódott a siklódi* templomfestés, egy tulajdonképpen nagyon egyszerű dolog. Az eredetileg KÓS Károly által tervezett templom mennyezetére ELEKES Károllyal közösen készítettük el a kazettafestést, 1992-től 1994-ig. PAP Gábor instrukciói alapján, bibliai ábrázolás-sort festettünk. Református templomról lévén szó, különlegesnek tekinthető a témaválasztás. 1994 májusában avatták fel a templomot a harmincöt bibliai jelenetet felölelő képegyüttessel, amely azóta is nagyon sok látogatót vonz. Rendkívüli lehetőséget kaptunk, adomány, nagy találkozás volt ez a pályámon.

— *Elmondhatjuk, hogy közéleti művész vagy: azon túl, hogy rendszeresen jelentkezel műveiddel, tisztségeket is vállalasz, a művészeti életben is aktív vagy. Milyenek a cselekvési esélyek a politikai hullámverések közepette?*

— Természetesen, az lenne az ideális, ha minden alkotó a művészetével képviselhetne érdekeket. Ne legyen senki jogász, közigazda, államapparátusi képviselő, ne legyen senki a hatalom birtokosa. Az ideális művésznak minden művészeti kezdeményezést szeretettel, nyitottan kell fogadnia, és támogatnia kell. Ez az alapkritérium, hogy valaki ehhez a dologhoz valamiképpen hozzájáruljon. No persze, a gyakorlatban ez nem ilyen egyszerű, mert bizonyos érdekeket képviselni kell, és ebből ütközések keletkeznek. Az általános kilátástalanságban elég sok felkérést utasítottam el az utóbbi időben, leköszöntem posztokról. Egyetlen dolgot mégis továbbra is vállalom: tagja vagyok a Nemzeti Kulturális Alap képzőművészeti kollégiumának. Ez sem stabil hely, vagyis nem bízhatom el magam. Napjainkban egyébiránt olyanok a keretek és a viszonyok, hogy ha valaki csak egy kicsit is aktív, akkor előbb-utóbb valami pozícióba kényszerül. Engem a tisztségek hidegen hagynak; a grafikusok szövetségében, vagy a vízfestők társaságában nagyon szívesen vállalom konkrét feladatokat, örömmel veszek részt e társaságok kiállításain. De ez a maximum. Úgy érzem, az intézményes keretek között nagyon nagy gittrágás zajlik. Tisztázatlanok az érdekviszonyok, teljesen összezavarodtak a dolgok; például ijesztően kaotikusok a szövetségi ügyek. Tudomásul kell venni, hogy némely szakmai szervezet életképes, a másik nem. Az élet igazol. Sok a kiáltvány, köbméterszám vannak kidolgozott szerkezeti modellek, javaslatrendszer...

— *Milyenek a magyar művészet európai esélyei? Hogy látod ismertségét, elismertségét, rangját?*

— Az esélyek rosszak. A művészet pozíciói mögött elkötelezett és komoly anyagi-, reklám- és presztízs-erőnek kell lenni, és ilyen a magyar művészet háttérében nincs. Miért is lenne? Miért nyúlna át ide valaki Los Angelesből, Rómából, Londonból? Nem motiválja semmi. Ez nem az olcsó munkaerőpiac kérdése. A nyugati világ úgy tekint a kelet-európai régióra, mint egy rémálom-világra, ahol nem is oly rég még szörnyűségek történtek. A művészeti piacon

* Kis falu a Sóvidéken, Hargita megyében

kívül rekedve és felülemelkedve persze a magyar művészetnek minden esélye meglenne, hogy elismerést keltve megmutassa magát, de a piactól sajnos itt sem vonatkoztathatunk el. Lokalizált a világunk, magunkra vagyunk hagyatva. A belső energiák akkumulálásához pedig szükség van még néhány generációs váltásra. Addig meg marad a vergődés.

— *Milyen mesterekhez vonzódsz, kiket emelnél ki a kortárs művészek csapatából?*

— Inkább a műveket őrzőm az emlékezetemben, nem a mesterek nevét. Régen láttam egy filmet PICASSO alkotómódszeréről: kapott két percet egy mű elkészítésére. Háta mögül készült a felvétel, folyamatosan lehetett követni az alakuló munkát, közben bemondták a múltó másodperceket. Másfél perc alatt elkészült a színes Picasso-motívumokból a kép. De ekkor villámgyorsan letörölte az egész, és kis szünetet tartva néhány másodperc alatt, varázslatos könnyedséggel csinált valami egészen újat. No, hát az ilyen zsenialitásokat szeretem. És a kismesterek nagy műveit, az olyan találkozásokat, amelyek időutazásra indítanak. Ma már a gondolkozásmódokat és a megközelítéseket érzem fontosnak. Ha azt mondom, hogy filozófia, vagy világnézet, az kevés, túl steril. Hitre, vallásra feltétlenül szükség van, illetve ezen tényezők valamifajta esszenciájára, ami végül szellemiséget teremt. Az út, a vállalkozás a fontos, az elérhetőségtől független cél a lényeges, vagyis másodlagos szerepűvé válik maga a mű. Az utóbbi időben fogalmazódott meg bennem ez a felismerés. És ez tulajdonképpen fékező erőként működik munka közben, mert az ember szellemi síkon sokkal lassabban, nehezebben dolgozik. De hát a szellemiség az alapvetőbb jelentőségű, mint a kéz mechanizmusa. Picasso BRASSAINAK mondta egyszer, hogy kétféle művészegetyéniség van: az egyik a mézeskalácsgyártó, aki megfaragja a formáját és sokszorosít, míg a másik az örök kísérletező, aki minden újabb munkájával tévelyegni kezd. No, az utóbbi csapatba szeretnék sorolódni.

— *A társművészetek közül melyek állnak közel hozzád?*

— A színház számomra több, mint kirándulás, mert a munkámmal összefügg. Alaposan, a hátoldalról ismerve is tudom, hogy nagy varázslat. Gyermekként lelkesedem érte. A színházban a drámaíró gondolataira, szellemére figyelek elsősorban, nem lebecsülve a színpadi művészet sajátosságaiból eredő látványt, a közeget, a közvetítést, a játékot. A filmtől kissé idegenkedem. A fotó ezzel ellentétben alaposan kiismert eszköz, amit gyakran használok: nekem az emléktár szerepét tölti be. A zenéhez való kapcsolatomban rendkívül érdekes volt az operaházi évek sok, nagy zeneművének hatása, bár a műfajt, mint előadást, nehezen viselem. A zenét viszont szívesen hallgatom — a látvány, a szöveg, a drámai játék egyszerre, együtt sok. A próbateremmel egy szinten lévén a műhelyünk, munka közben nagyon sokféle zenét ismerhettem meg, főként 20. századi műveket. Emellett az instrumentális, klasszikus jazzt szeretem.

— *Mit fog kihámozni az utókor, mondjuk 2100-ban, egy Stefanovits Péter nevű, az ezredfordulón alkotó művészről?*

— Talán egy állandóan gyötrődő figura gondolat-lenyomatait — ha a sokszorosított grafikáról szólunk, a szó szoros értelmében véve lenyomatokat —, aki közeledvén ötvenedik életévéhez, megpróbált rendhagyó oltárképeket festeni, aki oltárokat próbált állítani.

— És ha azt mondom, hogy művészeted sajátos metszete a valóságnak, és a valóságon túli világnak? Itt gondolhatunk a figuráció és a nonfiguráció, a konkrét és az elvont, az organikus és a geometrikus együttes jelenlétére, a kapcsolódásokra, a materiális és a metafizikus találkozására, összeolvadási síkjaira, izgalmas csomópontjaira. Milyen jelentésköröket közelít, milyen jelentésvilágokat rögzít szándékaid szerint ez a világ?

— Azt hiszem, a munkám teljesen személyes világot tükröz. Nem akarok kódokat alkalmazva megfejtési lehetőségeket felkínálni. Az érthetőség, a megfejtés reménytelen ügy, majdnem teljesen reménytelen. Gondoljunk egy fekete térre, vagy síkra, amelyben teljesen egzakt, jelentéshordozó elemek jelennek meg — és ez is oly sokféleképpen olvasható. És ennek az ellenkezője is igaz lehet: a legelvontabb hatások, gesztusok, faktúrák, tér- és hanghatások is konkrét, nemegyszer azonos jelentést hordozhatnak sokak számára. Megdöbben, hogy egy teljesen egyértelmű, címmel alátámasztott kép milyen jelentéseket testesíthet meg a néző számára! Vagyis meggyőződése, hogy teljesen személyes gondolati lenyomatokat és stációkat kell megfogalmaznom, nem mérlegelvén, hogy ezt miként kell megjeleníteni a konvenciók, stílusok és divatok szerint. Úgy hiszem, hogy ez tiszta helyzet, és ez készlet arra, hogy teljesen szabadon, csak a saját szabályrendszerem szerint alkossak.

— Vagyis megállapítható, hogy mind az alkotói, mind a befogadói oldalon jelentős szerepe van az automatikus-asszociatív gondolkodásmódnak?

— Az asszociációknak működniük kell, de az irányultságuk szabad. Nincsenek hiú ábrándjaim, csak „terelgetni” lehet a befogadókat.

— Műveidben összecsap az organikus és a dezorganikus világ, megjelenik egy józan, tárgyilagos szemlélet, és egy metafizikus életérzés, atmoszféra. Művészetedben e pólusok elkeseredett küzdelme zajlana?

— Igen, itt súlyos kérdések, kételyek merülnek fel, amit adott esetben filozófiának, költészetnek, művészetnek nevezhetünk, de a hit is ide tartozik. Mindig a megmutatkozni vágyó szellem a domináns, alávetve egy kompozíciónak, egy képi ötletnek, amely nem kell, hogy a megmagyarázhatóság síkjára emelkedjen. Ezért is vallom, hogy az újkori képzőművészetnek, a 20. századi művészeti nyelvnek öntörvényű sajátosságai vannak.

— Mik a terveid, rövidebb és hosszabb távon?

— Érdemes lenne, jó lenne egy beszámoló jellegű kiállítást csinálni, és ennek tükré lehetne egy komoly katalógus, amely dokumentálná a lezajlott változásokat. Szeretnék eljutni nemzetközi szakmai fórumokra, tovább építeni a kapcsolatokat. És szeretnék igazi oltárokat építeni. Bár még nem látom a megvalósítás esélyeit, de bele fogok vágni. Oltárokat fogok emelni.

A BALKÁN TÖRTÉNETE ÉS HELYZETE JAPÁN SZEMMEL

ELŐSZÖR IS RÖVID TÖRTÉNETI ISMERTETÉST SZERETNÉK ADNI azok-ról a Balkánnal kapcsolatos tanulmányokról, amelyek a múlt század vége óta jelentek meg, és amelyek a témával kapcsolatos japán érdeklődést jelzik.

Az igazsághoz tartozik, hogy a japánok ismerete és általában érdeklődése a Balkánnal kapcsolatban csekély. A 19. század vége óta azonban nem kis figyelemmel kísérik a balkáni eseményeket, hiszen a balkáni helyzet szorosan összefüggött az oroszok közel-keleti stratégiájával.

Meglepődve tapasztaljuk, hogy a japán lapok milyen sok cikkben foglalkoztak a balkáni ügyekkel az orosz-török háború előtti és alatti időszakban. Egyfelől a japánok tartottak az orosz hatalomtól, mellyel Kelet-Szibériában, Mandzsúriában, sőt Koreában is szembesültek. Másfelől izgatta őket a Török Birodalom hanyatlása, hiszen nem szerettek volna hasonló sorsra jutni.

Valamivel később, az orosz-japán háború idején (1904-1905) jelentette ki egy éleslátású diplomata, Nobuaki MAKINO, aki az Osztrák-Magyar Monarchia japán nagykövete volt akkoriban, hogy az oroszországi politikai mozgásokat csak a balkáni események alapos elemzése után érthetjük meg igazán. Jó szemmel nézte a kereszténység védelmében tett orosz lépéseket a Balkánon, hiszen a fokozott orosz érdeklődés a Balkán irányában háttérbe szorította a Távol-Kelettel kapcsolatos terveket. Ez Japán befolyását növelte Koreában és Mandzsúriában is. Véleménye szerint a balkáni helyzet hasonlóan volt tekinthető a Koreai-félszigetéhez, lévén, hogy mindkettő valamiféle bajkeverőként jelentkezett saját kontinensén. Makinót elismerten kora nagy realista politikusaként tartják számon a nemzetközi ügyek megítélésében. Ezen erőpolitikai nézetei napjainkban is hatnak.

Azonban a Balkánnal kapcsolatban más nézetek is teret hódítottak. 1919-ben megjelent egy könyv, *Kelet-Európai álmok* címen egy, az első világháborút megelőzően Bécsbe kiküldött diplomata, Jumpei SHINOBU tollából. Elemzése meglehetősen akadémikus; nézzünk egy példát: tisztában volt az osztrákok Bosznia-Hercegovinával és a macedón problémával kapcsolatos terveivel. Ő maga ANDRÁSSY Gyula politikájának híve volt Bosznia-Hercegovina elfoglalását illetően, ugyanakkor azonban határozottan ellenezte, hogy a nyugati nagyhatalmak beavatkozzanak a macedón belügyekbe. A mai helyzet ismeretében hozzáállása eléggé ellentmondásos. Shino-

bu azonban Andrásst támogatta, Bosznia-Hercegovina bekebelezését nem akarta, ellentétben az osztrák császár és köre véleményével.

Ezzel kapcsolatban szeretném felhívni a figyelmet Shinobu 1921-ben megjelent kitűnő tanulmányára, mely a balkáni háborúk (1912-1913) diplomatikus összegzése. Egy másik kiváló liberális szellemű diplomata, Hitoshi ASHIDA 1939-ben kiadott, a Balkánnal foglalkozó könyvében hangsúlyozza, hogy az ott kialakult helyzetért nem kizárólag a balkáni népeket, hanem a beavatkozó nagyhatalmakat is felelősség terheli. Véleménye szerint noha a balkáni államok nyugati parlamenti demokrácia bevezetésével próbálkoztak az első világháború után, nem jártak sikerrel, a nemzetek „lokalizmusa”, a politika „privatizációja”, az erőszak térhódítása, az ifjúság és az értelmiség frusztráltsága, valamint a középosztály hiánya miatt. A Balkán parasztpártjainak és parasztmozgalmainak jelentőségét nem ismerte fel.

Ez persze nem jelenti azt Ashida szerint, hogy a nagyhatalmak beavatkozása indokolt. Viszont nagy figyelmet szentelt a balkáni népeket összefogó szervezeteknek, mint például a Balkán Konföderációnak. Azt a nézetet vallotta, hogy a régió valamennyi ott élő nép Balkánja kell, hogy legyen.

A második világháború előtt ez a vélemény koronázta a japán állásfoglalást. Így nem meglepő, hogy Ashida lemondott ragyogó diplomáciai pályafutásáról, amikor rájött: nem tudja lebeszélni a kormányt Mandzsúria elfoglalásának tervéről.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN a Balkánnal kapcsolatos tanulmányok holtpontra jutottak. Mindössze sztereotip információk láttak napvilágot. A japánokat kizárólag a jugoszláv vonal izgatta. Azonban a jugoszláv helyzet és a többi balkáni ország értékelésekor is csupán saját forrásaikra támaszkodtak. Közvetlen kapcsolatot balkáni viszonylatban kizárólag az irodalom terén élvezhettek, fordításoknak köszönhetően megismerkedhettek Ivo ANDRIC, Ivan VAZOV, Dimitar TAREV, Nikosz KAZANTZAKISZ stb. műveivel.

1980 óta Japánban ismét jelentek meg Balkánnal kapcsolatos tanulmányok. Ezek nagy figyelmet szentelnek a balkáni történelem folyamatosságának; a *zadrugákat**, a társadalom ellen elkövetett bűncselekmények tetteseit, a vándor népeket, a faluszerkezeteket, a helyi kormányzatokat, a kisebbség együttélését és az ottomán örökséget említeném meg, mint legfőbb témaköröket.

Összefoglalva, a japánokat a Balkán-félsziget a 19. században politikai szempontból kezdte érdekelni. Makino volt első képviselője ennek az elvnek. Ezt követte Shinobu némileg akadémikusabb megközelítése, a maga sokféle ellentmondásával. Ashida ellenezte ugyan a nagyhatalmi politikát, hangsúlyozva, hogy a Balkán valamennyi balkáni népé kell legyen, de nézete ugyanakkor a nyugati liberalizmusból merített.

Mi is egyetértünk Ashidával; viszont úgy gondoljuk, saját elveiknek és értékrendszerüknek megfelelően lehet és kell megszervezniük a balkáni népek régióját, és nem a nyugati értékrendszer alapján.

* Nagycsalád, házközösség a déli szlávoknál

Beszámolóim második felében a Japánban megjelent, Balkánnal foglalkozó elemzések új irányzatait szeretném bemutatni.

1980 óta két tervet készítettünk.

AZ EGYIK A ZADRUGÁKKAL FOGLALKOZOTT, az 1985-1987 közötti időszakban. Anyagi támogatást a Monbusho (Japán Oktatásügyi Minisztérium) nyújtott. Bár a balkáni országok még mindig a szocialista rezsimhez tartoztak, ahol a *zadrugát* mindig is múltbéli jelenségnek könyvelték el, mi mégis úgy véljük, az arra jellemző életmód és gondolkodásmód kihathat napjainkban is a balkáni népek életére. Sajnálatos módon helyi kutatásainkat nem tudtuk folytatni az érintett területeken éppen a fellángoló politikai mozgalmak miatt. Szerítettünk a *zadruga*-hagyományt nem szabad elavultnak, idejét múltnak tekinteni: azt az újonnan formálódó balkáni társadalom fontos alkotóelemének kell elfogadni.

Másik tervezetünk némileg kapcsolódik az előbbihez. 1989-ben, éppen a régi rendszer bukását követően fogtunk hozzá a közép- és kelet-európai társadalmak helyi közösségeinek elemzéséhez, beleértve a balkáni államokat is. A Matsushita Alapítvány, majd a Toyota Alapítvány pénzügyi támogatásának jóvoltából a balkáni államokban folytathattunk kutatásokat a különböző helyi közösségekben. Megvizsgáltuk Bulgáriát, ahol bolgárok, törökök és románok élnek; Romániát, ahol románok és magyarok élnek együtt; valamint Horvátországot, ahol a horvátok és a magyarok együttélését tanulmányoztuk. Jelenlegi témánkkal kapcsolatban mindössze néhány észrevétel:

1. Arra a megállapításra jutottunk, hogy a helyi autonómiát, a helyi önkormányzatokat a szó valódi értelmében sikerült helyreállítaniuk, bár nem kis nehézségek árán. Érdeklődéssel figyeljük, hogy a második világháború előtti, a balkáni népekre jellemző politikai-társadalmi viszonyok vajon megjelennek-e a jelenlegi helyi autonómiában. Például a főnök-beosztott viszonyban, melyet korábban a *csorbadzsi** képviselt, vagy a helyi kisebbségi csoportokban, a *mahálák*** szerepében.

2. Megfigyeltük, hogy a helyi kisebbségek gyakran próbálnak különböző típusú „társadalmi csoportok” életre hívásával, amelyek valahol a család és az állam között helyezkednek el. Némelyik közülük modern típusú, mint például az új parasztszövetségek, de nagyon sok csak a régiék újjáélesztett változata, ahogy a különféle hangszeres-, vagy táncegyüttesek, népművészeti hagyományörző körök stb. Mindezek etnikai kereszteződésből fakadó identitáshoz vezethetnek, mutat rá Peter PELINKA professzor.

3. A közösségek, szembesülve a piacgazdaság és a polgári társadalom okozta problémákkal, valamiféle társadalmi igazságosságra és társadalmi jólétre számítanak az újonnan kialakult helyi társadalmakban. Más szóval, az emberek meg akarják őrizni az

* Vagyonos birtokos, aki szimpatizált a törökökkel, és a törökök is elismerték őt.

** Kereskedőnegyedek

olyan szocialista eszméket, mint egyenlőség, társadalmi munka, kölcsönös segítségnyújtás stb., bár nem a régi rendszerben érvényes formában.

4. Meglepődve tapasztaltuk, hogy a különböző etnikai népcsoportok próbálnak békésen együtt élni egymással a helyi közösségekben. Korábban azt hittük, a helyi közösségeket a nacionalizmus ellenséges táborokra osztja. De tévedtünk. A kisemberek bölcsebbek nemzeti politikusaiknál. Óvatosak, és a túlfűtött nacionalizmus okozta nemzeti tragédiákból reális következtetéseket vonnak le.

Ezzel kapcsolatos az a munka, melyet kollégáink vezettek 1993-tól 1995-ig. A balkáni területek különböző kultúrái közötti kapcsolatokot vizsgálták, azaz a keresztény és az iszlám kultúrák viszonyát. Kutatásaik kiterjedtek Bulgária, Törökország és Görögország falvaira, és kiderült, hogy a keresztény és az iszlám kultúrák között a kapcsolat nem szükségszerűen ellenséges, sőt gyakran segítik is egymást, mégha a balkáni népesség ezt nem ismeri fel mindig egyértelműen.

5. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a helyi közösségek lakossága elvesztette egykori identitását, a szocialisták csakúgy, mint az antiszocialisták, és most más után néznek. Számukra a nemzeti és a vallási identitás tűnt a legkézenfekvőbbnek. Ezek azonban nem nyújtottak megfelelő identitástudatot. A helyi közösségek lakossága óvatosan bánik a nacionalizmussal a mindennapi életben. Az egyházak sem gyakorolnak döntő befolyást az emberekre.

TALÁLKOZTUNK VISZONT EGYFAJTA HELYI IDENTITÁSSAL, a faluhoz, a városhoz, a közvetlen környezethez való tartozás identitástudatával. A helyi önkormányzatok is igyekeznek a lakosságban ezt a fajta identitást erősíteni, a helyi történelem „összeollózásával”, helyi múzeumok felállításával és folklórfesztiválok szervezésével. Ez is etnikai kereszteződésből fakadó identitáshoz vezethet.

Legfrissebb kutatásaink alapján a következő megállapításokra jutottunk.

A mostani nehéz időkben, amikor túlfűtött, romantikus és fanatikus mozgalmak veszélyes válságba sodorják az embereket, okosan tenné a lakosság, ha módot találna arra, hogy megszervezze és továbbfejlessze a helyi közösségeket, mindennapjaik világát, de a lakosság érdekeinek figyelembevételével, mit sem törődve a nagypolitikával és annak küzdelmeivel. Ha ezeknek a harmonikus és jól szervezett helyi közösségeknek a száma növekszik Balkán-szerte, akkor talán eljön az a nap is, amikor a jelenlegi erőszakos etnikai konfliktusok megszűnnek.

A helyi közösségek megszervezésénél azonban nem muszáj kizárólag az olyan nyugati mintákat követni, mint a piacgazdaság és a polgári társadalom. Támaszkodni kell a hagyományos értékekre, módszerekre és gondolkodásmódokra is.

Ha a Balkánt különböző kultúrák kereszteződésének tekintettük a múltban, akkor nyilvánvalóan a jövőben is szükségszerűen az kell maradjon. De hogyan? Szerintünk, ha a Balkán a nyugati irányvonalat követi, megszűnik kereszteződési pontként létezni.

A modern Európa fejlődését véve alapul, a Balkán Európa alárendelt és fejletlen része marad, amennyiben a Nyugat által végigjárt utat követik. Nem hiszem, hogy a balkáni országok közös identitásukat az alárendeltség szerepében akarnák megtalálni.

Ehelyett nekik egy „másikutas” fejlődést kell találniuk, mely révén a Balkán továbbra is a kultúrák kereszteződése marad, megeléve a közös identitást ama bizonyos „másutas” fejlődés keresésében.

MI LEGYEN EZ A MÁS ÚT? Nehéz erre egy történésznek konkrét választ adni. De ha megértjük a történelem szavát, akkor ez a „másutasság” nem egyéb, mint három elv, illetve rendszer harmonikus elegye: ide értendők a nyugati polgári-, a szocialista- és a hagyományos endemikus elvek.

A polgári elvek közé soroljuk a liberalizmust, a parlamenti demokráciát, a kapitalizmust, bürokráciát, nacionalizmust stb. Hagyományos endemikus elvek alatt a vallási-, rituális-, családi-, paraszti életformákat, főnök-beosztott viszonyokat, települési rendszerhagyományokat értjük. A szocialista elvek pedig az egyenlőség, a társadalmi munka, a kölcsönös segítségnyújtás elveit foglalják magukban.

A három elv pontjait összekötő vonalak adta háromszög közepe táján áll ez a „másutasság”.

Történelmi szempontból vizsgálva a kérdést, ha a balkáni népek el akarják kerülni, hogy alárendelt státusba süllyedjenek, és meg akarják találni közös identitásukat, egyetlen lehetőség áll előttük: mégpedig a „másutasság”, mely múltjuk sokszínű kultúrájából merít. A sokszínűség nem gátló tényező, épp ellenkezőleg: erőt ad.

MINAMIZUKA SHINGO

Angolból fordította: KESZTHELYI KLÁRA

JAPÁN KERT

AZ ANYANYELVŰSÉG TÖRTÉNELMI IGÉNYE

ISKOLÁK SORSA NEMZETI ÜGY MA MINDENÜTT A VILÁGON. Minél magasabb szintű egy ország műszaki fejlettsége, annál fontosabb szerepet tölt be a társadalom életében az oktatás. A tanulás, a tanítás az egyéni érvényesülés és a közösségi haladás előfeltétele lett.

Az volt századokkal ezelőtt is. A nagy erdélyi magyar filozófus és pedagógus, APÁCZAI CSERE János (1625-1659) nyugati — hollandiai — tanulmányaiból hazatérve, az ottani tapasztalatokkal felvértezve, az egész népre kiterjedő oktatásban látta szülőföldje felemelkedésének lehetőségét. A jobbágyi világ mélyén mondotta:

„Mert az iskolákra olyan nagy szükség van, és olyan sokféle a haszon, mely az iskolából származik, hogy vannak, sőt érzéketlennek kell lennie annak, aki ezt magától föl nem fogja, be nem látja”.

Így érvelt az iskolák fölöttébb szükséges voltáról, Kolozsvár nemes és nemzeti polgármestere, mély belátású tanácsosok, tiszteletteljes lelkipásztorok, ékes szavú prédikátorok, igen jeles és tudós iskolamesterek, bölcs kurátorok és a kedves ifúság előtt, 1656. november 20-án, abból az alkalomból, hogy Erdély fenséges fejedelmének megbízásából átvette a nagy tűz után újjáépült kolozsvári kollégium vezetését.

Nem csak az előbbi tanulságot hozta haza Nyugatról. A *Magyar Encyclopaedia* című, alapvető művében meghirdette az anyanyelvű oktatás eszméjét és gyakorlatát. Ez a tankönyvnek szánt munka korának legfejlettebb tudásanyagát kívánta ismertté tenni az erdélyi magyar diákok számára, méghozzá anyanyelvünkön.

„Tudniillik sokkal rövidebb és könnyebb útjok vagyon a tudományra, mivelhogy azokat az anyjok tejével szoptott nyelven hallják, olvassák, közlik.”

Az anyanyelvűség igénye, a nemzeti nyelv felkarolása, az írásbeliséget uraló latin mellé emelése a korszak nyelvi forradalma volt Európa keleti felében. Ezt hirdette, szolgálta Apáczai kortársa, Jan Amos KOMENSKY — magyarok között latinus néven ismertebben: COMENIUS — (1592-1670), akinek *A világ útvesztője* című szatirikus-utopisztikus szépirodalmi alkotását a cseh irodalom „legszebb könyvé”-nek tartják. Hatása kimutatható a mi Apáczaink munkáiban is.

Időben megkésve, majdnem két századév múltán, amit a történelmi mostohaság magyaráz, érkezett el az anyanyelvű oktatás fontosságának, hasznosságának felismeréséhez az erdélyi születésű, román Gheorghe LAZAR (1779-1823), aki Bukarestbe, Havasalföld fő-

városába költözve, az első román főiskolát, a Szent Száva Kollégiomot alapította? 1818-ban; matematika könyvet írt románul, megteremtette a tudomány és technika román szókincsét, és az addig használt görög nyelvet felváltotta az oktatásban a románra:

„Az országnak tudományos akadémiai iskolára van szüksége, éppen anyánk nyelvén, szükségünk van a filozófia és a matézis magas szintű tanodájára.”

Így fonódtak össze tájainkon egymástól tanulva, egymást gazdagítva a közös igazságban Apáczai, Comenius és Gh. Lazar eszméi.

Közös igazság, hiszen nem irányul egyetlen nép, nemzet, nemzetiség kultúrája, oktatása ellen. Magának az eszmének is tragédiája, hogy a politika később egymás ellen fordította, egymás ellen játszotta ki az együtt, vagy egymás szomszédságában élő nemzetek anyanyelvűségének egyképpen jogos igényét.

SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG, TESTVÉRISÉG! — a nagy francia forradalom jelszavai. Csakhogy a forradalom már vezérigéjében ambivalensnek bizonyult. A polgári szabadság nem járt ki Franciaország minden lakójának, minden nyelvének. A forradalom fő erejét képező jakobinusok a nemzetállam eszményét vallották, ez szerintük egy népet, egy nyelvet, egy hitet — vagy éppen hitetlenséget — feltételezett, és a rájuk jellemző terrorral igyekeztek ezt az „egységet” megvalósítani. Egyebek között a franciákkal együtt élő más népek, nyelvek (provanszál vagy dél-francia, breton, baszk) eltüntetésével. A szabadság bajnokai, aminek magukat tartották, egyenesen „ellenforradalmi”-nak nyilvánították a franciaországi nem-franciák anyanyelvét, noha akkoriban a lakosság fele nem franciául beszélt.

Nagyjából egyidőben a jakobinusok nemzeti, nyelvi diktatúrájával, egy császári reformer, II. JÓZSEF német-római császár, Magyarország diktátora is megpróbálta a német nyelvbe „egyesíteni” a birodalom sokféle népeinek anyanyelveit. A jozefinizmust, ezt az „osztrák felvilágosodás”-t saját ellentmondásai buktatták meg, még a császár életében. Társadalmi változtatásaiban a kor igényei tükröződtek: kimondta a jobbágyparasztok költözködési jogát — ami azért nem számolta fel a feudalizmust —, szabaddá tette a pályaválasztást, a maga idejében korszerű oktatási és igazságügyi reformokat vezetett be, új közigazgatási beosztást és népszámlálást parancsolt meg. Türelmi rendelete biztosította a nem katolikus hívek szabad vallásgyakorlását, ami az egyházak egyenlősítését jelentette, és távlatban valamennyi felekezet javára szolgált; a hajdani adáz vallásviták helyett elindította az egyházak nemes versengését, ezen az úton érkeve el a mai békés ökuménéig. De minden reformtörekvése ellenére, II. József sorsa csak a bukás lehetett, mert egy soknemzetiségű birodalomban uralkodóvá tette a számbelileg hangsúlyozottan kisebbséget alkotó németiség nyelvét, rákényszerítette a közigazgatásra, főleg az oktatásra.

Most, a közép-európai „iskolaháborúk”, a nyelvi agressziók korában vessünk egy futó pillantást erre a 18. századvégi sajátos

párhuzamra: miért bukott meg a „jakobinus császár” kísérlete a maga birodalmában, mikor a „francia jozefinizmus” — leszámítva a baszkok ma is fel-fellobbanó ellenállását — alapvetően sikerrel járt? Az okok között bizonyára gondolnunk kell arra, hogy a Kárpát-medencében addig már gyökeret vertek Apáczai és Comenius eszméi. Főleg Erdélyben. Noha a latin az oktatás nyelveként szerepelt még sokáig, Apáczai után is, megjelenik a magyar nyelv és a magyar irodalom.

Székelyudvarhely római katolikus főgimnáziumában csak 1850-ben tették teljességgel magyar nyelvűvé az oktatást. Ami nem jelentette azt, hogy az 1593-ban alapított középiskolában addig nem tanítottak magyarul. Megőrződtek az itt használt magyar tankönyvek, rajtuk az 1790-es évszám, és feljegyezték, hogy akkor már oktatták a magyar irodalmat is. Az évszám egyébként a németesítő iskolapolitika bukásának ideje. Az előző évtizedekben még olyan színmagyar városokban is, mint Székelyudvarhely, de hasonlóképpen a kicsi székely falvakban, német nyelvűvé parancsoltatott az oktatás — le, az első elemiig. (Abban az időben jósolta a porosz HERDER, a szellemóriás — aki saját nyelvét fölébe helyezte valamennyi más nyelvnek — a magyar nyelv közeli pusztulását!) A jozefinizmus módszere mintegy kísérteties előképe lehetne a CEAUSESCU idejében lezajlott magyar iskolák felszámolásának. 1786-ban a sepi-szentgyörgyi Vártemplom külső erődfalának köveiből elemi iskolát emeltek — a német nyelvnek. II. József nyelvrendelete alapján akkor már egy esztendeje életbe lépett a német nyelvű ügyintézés a törvényhatóságok és a városok belső életében is; addig csak a Kancelláriával érintkeztek németül.

ÉS 1787-TŐL A NÉMET NYELVTUDÁS ÉS NYELVHASZNÁLAT kötelezővé lett minden egyházi és világi tisztségviselő számára. A nyelvi egyneműsítés céljait szolgálta, hogy 1784-től már csak azt a diákot lehetett felvenni bármelyik középiskolába, aki szóban és írásban bizonyította német nyelvtudását. Tehát a legkisebb hivatal viseléséhez, egyszerűen a betevő falat megszerzéséhez Magyarországon német tudásra lett szükség. Ez a kényszer hívta életre a székely falvakban is a német elemiket — igen sok helyen többszáz esztendő magyar skólák romjain. Apáczai idejében Marosszék 90 helységéből 34-ben működött magyar tannyelvű falusi iskola. A nagy pedagógus kolozsvári székfoglaló beszéde előtt tíz évvel a szatmárnémeti nemzeti zsinaton az erdélyi és a két Tisza-melléki református egyházkerület papjai határozatban mondták ki, hogy a felsőbb tudományokat oktató latin iskolák mellett a falvakban nemzeti, vagyis magyar nyelvű iskolákat kell létesíteni, fiúk és leányok számára egyképpen.

Szülőfalum, a háromszéki Uzon történetében van egy olyan epizód, amelyik nemcsak a magyar nyelv üldözését, de a székely ravaszságot is példázza: miként lehet kifogni a hatalom önkényén? SZÉPLAKI Károly barátom, nemzetben gondolkodó és jövőbe tekintő helybeli magyar szakos tanár derítette ki, hogy milyen világ volt a

helyi népiskola alapításának 137. esztendejében. II. József oktatási rendje, amely tűzzel-vassal németesíteni akart, elérkezett a birodalom keleti peremére. Németül jöttek a rendeletek, német nyelvűek lettek a tankönyvek. Mindezeket szépen elraktározták a rektor úr szobájában, és a tanítás folyt tovább — magyarul. Kivárták, amíg Uzonban is megbukik a jozefinizmus.

Ez a székely csel ismétlődött Székelyudvarhelyen, a Ceausescu-diktatúra idejében. Akkor is, mint most, az új romániai tanügyi törvényben, kötelezővé tették a szaktárgyak románul folyó tanítását. Hogyan tartották be a rendeletet? A szakkifejezéseket megtanították románul a tanárok a diákjaiknak, de a magyarázat és a feleltetés nyelve a magyar maradt...

Visszafordulva az időben: Erdély ellenállására a jozefinista németesítéssel szemben példa a gyulafehérvári római katolikus főgimnázium. VESZELY Károly (1820-1896) igazgató-tanár az iskola egyik évkönyvében felvázolta az oktatás történetét a főgimnáziumban. 1776-ig Gyulafehérváron is a jezsuita rend *Ratio Studiorum*a alapján folyt a tanítás. Az oktatás kérdéseiben jártas igazgató megállapította, hogy ebben a tanítási rendszerben „a haladásnak nem kis nyoma” volt felfedezhető, például a reáltudományok felvétele, a tárgyak fokozatos, úgyszólván „láncolatos egymásutánja”. De a „fényoldalakat” beárnyékolta, hogy az oktatási reform mindeme tantárgyak tanítását német nyelven követelte meg a Habsburg Birodalom egész területén. Veszely emlékeztetett arra, hogy a német nyelv egyeduralma ellen a tanodai igazgatók egyöntetűen tiltakoztak, és a tanodarend alapvető hibájának

„a német nyelv ily rögtön megkísérlett behozatalára és az anyanyelvnek kizárására nézt mondhatni”.

Szerzőnk sajnálja, hogy a sok vonatkozásban okos, korszerű tanügyi intézkedésekhez kapcsolódtak, és ezért erős ellenállást váltottak ki. II. József egyéb intézkedéseivel együtt, még a császár életében eltörölték ezt a tanrendet is, és a régi tanítási módot, a régi tankönyveket vezették vissza.

Csakhogy az a régi tanrend már nem volt kielégítő, érvelt Veszely, mivel a latin nyelv,

„mint központ körül forga, s a kor kivált az anyanyelvet illető igényeinek meg nem felele”.

MAGYARORSZÁG EGÉSZ TERÜLETÉN a magyar oktatás soha nem akarta a maga nyelvét, módszereit más népek iskoláira erőszakolni. Ez a jó hagyomány jellemezte Erdélyt századokon át. A letelepülő szászok a 12-13. század fordulóján magukkal hozták az iskolák igényét. Templomaikkal együtt tanodákat emeltek maguknak. A magyar királyok ehhez jogi védelmet nyújtottak. II. ANDRÁSTÓL kapott kiváltságlevelük — az *Andreanum*, 1224 — autonómiát biztosított számukra, I. MÁTYÁS pedig létrehozta a Szász Univerzitásnak (*Universitas Saxorum Transilvaniae*) nevezett közjogi-politi-

kai egységet, Nagyszében székhellyel, amelyben valamennyi szász szék egyesült. Johannes HONTERUS (1498-1594) Bázelen tanult, külszázadokat járt nyomdász és fametsző, majd Brassó vezető lelkésze és a német iskola rektora volt. A királyi főhatalom, ha akarja, sem korlátozhatta volna Honterus tevékenységét, az erdélyi szász iskolák belső életét, nyelvhasználatát, hagyományait.

Megkönnyítette a szász iskolaalapításokat az, hogy a letelepülő szászok Erdélyben már két évszázada működő, latin nyelvű, de magyar jellegű káptalani iskolákat találtak.

„Mínthogy a könyvekkel való ellátás István király II. törvénykönyvének 1. cikkelye szerint a püspök feladata volt, bizonyos, hogy István korában mind a tíz magyar püspökségben megindult a könyvmásolás és az oktatás”

— írja GYÖRFFY György. E tíz magyar püspökség egyikét, az erdélyit SZENT ISTVÁN 1009-ben állította fel. Székhelye Gyulafehérvár. Királyi várai, uradalmi pedig, amelyek mellett presbiteri templom épült: Kolozsvár, Hunyadvár, Küküllővár, Tordavár, Dobokavár és Szatmár vára. Az első erdélyi iskolák nyomait e templomok szomszédságában kereshetjük, továbbá a városi és falusi plébániákon. És hát, természetesen, a káptalan székvárosában. Kereshetjük e nyomokat azzal a bizonyossággal, hogy a magyar oktatás ezer éves fordulója Erdélyben, mint mindenütt a történelmi Magyarországon, érvényes történelmi momentum.

AZ ANYANYELVŰSÉG JEGYÉBEN JÖTTEK LÉTRE Erdélyben az első román iskolák is. Több évszázados „késésük” a magyar és német skólákhoz képest nem a magyar főhatalom, a magyar királyok, fejedelmek románellenes érzelmeiben és nézeteiben keresendő; efféle elfogultságra semmi nyom, bizonyíték az illető korszakok dokumentumaiban. Maguk az erdélyi fejedelmek buzgólkodtak román iskolák alapításán, román nyelvű könyvek kinyomtatásán. Az ok sokkal egyszerűbb: a románok időben később jelennek meg Erdélyben, főleg a tatárjárás után, a 13. században, a Kárpátok havasáiban. Először mint határőrök a különleges jogállású Fogarasföldön. Az első román szórványokat a főhatalom igyekezett Gyulafehérvár mellett összpontosítani, éppen azért, hogy megfelelő egyházi gondozásban részesülhessenek. Ezen a két vidéken alakulnak először román iskolák. LORÁNTFFY Zsuzsanna erdélyi fejedelemasszony 1657-ben alapítja meg a fogarasi román tanodát. Alapító levelében

„nemcsak a katechénisi oktatás az, amit előír, hanem az egész vidék szellemi nevelésén fáradozva, olyan iskolát akar, mely egyformán nevelje a tehetősebbek, a bojárok fiait és a jövőendő román prédikátorokat is.” (JUHASHZ István: *A reformáció az erdélyi románok között.*)

Román reformáció? Már az önálló erdélyi fejedelemség idején az anyanyelvűséget hozta volna el az erdélyi románok közé. Román liturgia bevezetését jelentette volna a „rác” — szláv — helyett a templomi szolgálatban. BETHLEN Gábor fejedelem (1580-1629) nemcsak magyar iskolát alapított Gyulafehérváron — utódja a mai nagy-

enyedi Bethlen Kollégium —, hanem a román reformációnak is vezető alakja, akinek uralkodása idején rendelte el GELEJI KATONA István református püspök egy román iskola létesítését, négy vagy három, latinul, görögül és természetesen románul tudó tanítóval, akik a román gyermekeket „mind a deákságra s mind a keresztyén vallásra” tanítsák. A gyulafehérvári kollégium partikuláival egyenlő rangú és színvonalú iskolát kívánt felállítani a román ifjak számára. A román-ságnak református hitre való felkészítését szolgálták Lugos és Karánsebes bánsági városok iskolái is. Diákjaik román nyelvű kálvinista zsoltárokat énekeltek, és katekizmusuk a bizonyíték, hogy ezekben az iskolákban egyképpen tanították a deákos — latinos — tudományt és „az igazán való román írás”-t.

A románság anyanyelvű emancipációját végül is nem az erdélyi magyar, illetve az örökét Erdélyben átvevő bécsi főhatalom gátolta meg, hanem főleg az ortodoxia fellépése a reformáció román térhódítása ellen. Moldva metropolitája, VARLAAM (1632-1655 között töltötte be főpapi tisztségét) külön könyvet írt az erdélyi reformáció ellen. A *Felelet a kálvinista katekizmusra* erőteljes óvás a protestáns tanok ellen, ugyanakkor gátolta a román anyanyelvűséget Erdélyben. Noha — különös paradoxon — Varlaam érsek a maga országában a román nyelv ápolója és terjesztője volt. Román olvasókönyvet adott ki (1643), ószlávból fordított prédikációkból és a szentek élet-történetéből, támogatta a román nyomdászat felállítását és fejlesztését Iasiban.

A román művelődéstörténet mai napig ellenségesen ítéli meg az erdélyi román reformációs kísérleteket, legszívesebben teljesen elhallgatja azokat. Pedig JUHÁSZ István református szerző éppen a magyar-román lelki közeledést kívánta volna szolgálni a román reformációt felidéző, 1940-ben megjelent, már említett könyvével. Majdnem hasonló sorsra juttatta a román nacionalista utókor azokat az erdélyi görög-katolikus papokat, püspököket, akik az 1700-as évek elejétől — Rómával egyesülve — megalapozói voltak annak a dákoromán származáselméletnek, amelynek hívei napjainkban az egész görög katolikus egyházat „nemzetáruló”-nak és „magyarbérenc”-nek bélyegzik. Pedig a román oktatás ügyének, a román anyanyelvűségnek ők voltak a legfőbb támaszai Erdélyben. Egyik jeles püspökük, Gheorghe SÎNCAI (1754-1816) egymaga háromszázra növelte az erdélyi román iskolák számát.

UGYANIS SEM A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ, sem annak papsága és a hajdani román iskolák hálózata nem illik bele abba a képbe, amit a mai román történészek (sajnos, a többség) rajzol a történelmi Magyarország román lakosságának művelődési állapotairól. Nézzünk hát szembe, igaz-e az erdélyi románság állítólagos „magyar megnyomorítása” az oktatásban, a szellemi életben?

Árpád-házi királyaink aligha tettek volna kivételt a románokkal Erdélyben; II. Endre számukra is kiad egy *Andreanumot*, ha lett volna szervezett román közösség. Az erdélyi fejedelmek román iskoláiról szoltunk már. Erdély függetlensége 1687-ben veszett el,

mikor Habsburg-sereg szállta meg, majd négy év múlva a Lipót-diploma helyreállítja Erdély magyar államiságát. Ez az állapot, a Bécsben székelő erdélyi kancelláriával és a nagyszebeni, majd kolozsvári helytartósággal 1848 márciusáig marad fenn. Rövid kivétel a kuruc szabadságharc évtizede. Fölkerekítve: százhatvan esztendő, a nemzeti ébredés, a magyar reformmozgalom, az erősödő szász kohézió és a román nemzeti öntudatosodás ideje. A magyar államiság képviselői, a magyar rendek Béccsel állnak vitában, nem az erdélyi románokkal. A császár pedig nemegyszer támaszkodik az erdélyi románságra. Az 1848-49-es magyar szabadságharc idején, mikor az Érc-hegység móc lakói, Avram IANCU vezetésével, KOSSUTH Lajosra és kormányára szögeznek fegyvert, noha ez a kormányzat szabadította fel őket a jobbágyi terhek alól. (A román anyaországban csak 1864-ben törölték el a jobbágyiságot.)

A szabadságharc leverésétől 1867-ig, a kiegyezésig az erdélyi magyarság aligha „nyomhatta el” a románokat, hiszen ezeknél kitaszítottabb volt az államéletben. A kiegyezéstől 1918-ig, amíg a román katonai megszállás — még a trianoni béke aláírása előtt — berendezkedik Erdélyben, ötvenegy év telt el. A mai román propaganda szerint az erdélyi románságnak ekkor volt része a legnagyobb elnyomatásban. Egyebek között oktatása terén. Vádként emlegetik, hogy a román iskolákban kötelezővé tették a magyar nyelvű oktatást. Holott csak arról volt szó az 1879-es törvényben, hogy azok a felekezeti iskolák részesülnek állami támogatásban, amelyek egyik tantárgyként bevezetik a magyar nyelvet. A sokat átkozott Apponyi-féle törvény — *Lex Apponyi* — századunk elején pusztán azt kívánta megakadályozni, hogy a román iskolák a magyarelleses uszítás fészekévé váljanak.

KISEBBSÉGI MAGYAROK AZ ELMŰLT HETVENÖT ÉVBEN soha nem emeltek óvást az ellen, hogy kötelezően tanulniuk kellett a többség nyelvét Romániában, Szlovákiában, Jugoszláviában. Sőt, 1940. augusztus 30-a, a második bécsi döntés után a „visszatért” Észak-Erdély színmagyar iskoláiban is tovább tanították a román kisebbség nyelvét.

Nem az lenne-e méltóbb, tárgyyszerűbb, ha ama ötvenegy magyar esztendőt a hetvenöt éve tartó román, szlovák, szerb uralom viszonyaival vetnők össze? E háromnegyed évszázadban a románoknak, szlovákoknak, szerbeknek kellett volna példát szolgáltatniuk abból, amit a magyar kisebbségi politikától — utólagosan — megkövetelnek.

Ebben az összevetésben érdemes megszólaltatni két román koronatanút a román iskolaügy 1918 előtti állapotáról. Egyikük Onisifor GHIBU (1883-1972) kolozsvári egyetemi tanár, egy Szeben megyei falu szülötte, aki oktatástörténeti munkásságáért lett 1919-ben a Román Akadémia tagja. Aligha sorolható a magyarbarát erdélyi románok közé. Gazdag ismereteit 1918 után kizórálag a magyar iskolák és intézmények ellen használta. A megszüntetésre kiszemelt magyar középiskolák történetét erős elfogultsággal dol-

gozta fel, kimutatta „románellenes” tevékenységüket és követelte a betiltásukat.

„Huszonkét éven keresztül rettegve vártuk reggelenként megszo-
kott napilapunkat. Hol szállott ki a revizor úr, hogy megintse vala-
melyik kisebbségi magyar felekezet nagy bajjal fenntartott falusi
iskoláját? Merre látogatott el az inspektor úr, hogy meghúzza a
halálharangot valamelyik középiskola fölött, amelynek sírját Ghibu
Onisifor valamilyen hírlapi cikkben vagy emlékiratban jó előre
megásta?”

— emlékezett a két háború közötti kisebbségi magyar oktatás hely-
zetére SZENTIMREI Jenő. (*Ne hagyjátok az iskolát! Székely Nép, 1943.*)

Egyébként nem változott a Ghibu-taktika később, a diktatúra
idején sem. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem sírját azok a ro-
mán pártvezetői beszédek, újságcikkek és diákpercek ásták meg,
amelyek — az 1956-os magyar forradalmat követő nagy leszámolás
idején — azt „bizonyították”, hogy ott „magyar nacionalista” neve-
lés folyik, a lázadás fészke, amely fenyegeti Románia területi épségét
és függetlenségét!

GHIBU PROFESSZOR A '20-AS ÉVEK VÉGÉN az Erdélyi Római Kato-
likus Státus- és ennek iskolái ellen viselt hadjáratot. Elnökle-
tével történelmi és jogi bizottság alakult a Státus működésé-
nek tanulmányozására. Az ugyanis döntő szerepet kapott Trianon
után a kisebbségi magyar oktatás fenntartásában. Ghibu jelentése
oda konkludál, hogy mivel az erdélyi római katolikus Státusnak
semmiféle törvényes és kánonjogi alapja sincs, a román állam szem-
pontjából pedig kimondhatatlanul veszélyes szervezet, tehát meg-
szüntetendő, s ennek következtében az általa visszaélés útján kezelt
javakat az államnak el kell koboznia, és elsősorban a kolozsvári
egyetemnek kell átadnia. Így indult el Ghibu hajszája előbb a Státus
és vezetői, majd a szerzetesrendek ellen is; előfordult, hogy a román
telekkönyvi bíróság Ghibu egyszerű kérésére milliós ingatlanokat írt
át a román állam nevére, amiből végeláthatatlan perek indultak, s
ezek során meghurcolták a katolikus vezető emberek legjavát. (Lásd
MIKÓ Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918.
dec. 1-től 1940. aug. 30-ig.* Megj. Bp., 1941.)

Végül a harc a Vatikán és a román állam között lefolyt tár-
gyalásokkal zárult; a Státus — mint 18. századi alapításától többször
is — ismét megszűnt, illetve Egyházmegyei Tanácsá alakult át,
amely azontúl a Státus addigi vagyonát kezelte. Ghibu ebbe nem
nyugodott bele,

„úgy állítva be a kérdést, mintha az irredenta Státus győzött volna
a román érdekek felett, a kormány pedig merényletet követetett
volna el Románia szuverenitása ellen”. (Mikó Imre)

Elképzelhető-e, hogy Ghibu valamikor is csalt volna az „elnyomó
magyarok” javára? Márpedig, ha nem csalt, akkor érdekes dolgok
derülnek ki 'Az egyházi és az iskolai élet megszervezése Erdélyben' című,
1915-ben, Bukarestben kiadott könyvéből, melyben kimutatta, hogy

1911-ben Erdély, Kelet-Magyarország és a Bánság területén 2.948.186 románra 2820 anyanyelvű iskola jutott, 3953 tanítóval. Vagyis 1016 románra számíthattak egy iskolát. Ezzel szemben Óromániában 1418 lakosra jutott egy iskola. Az erdélyi román iskolák 90%-a 1867 után, az annyiszor elátkozott „magyar elnyomatás” idején jött létre. Ghibu felmérése szerint az akkori románság 68%-a járt saját tannyelvű iskolába, és ezeknek az iskoláknak a fenntartásához „a magyar állam minden évben nagy összeggel járult hozzá”. (Ghibu könyvét JANCSÓ Elemér ismertette, a *Brassói Lapok* 1938-as évkönyvében.)

Mennyiben volt igaz az a törvény, amelyik minden erdélyi román iskolában kötelezővé tette a magyar nyelvű oktatást?

A Hunyad megyei Avram P. TODOR (1899-) a teljes PETÓFI román tolmácsolója, önképzéssel kiválóan elsajátította a magyar nyelvet és irodalmat, így a '40-es évek elején reá bízták e két tantárgy tanítását a bukaresti egyetemen. 1918-ban túl van az érettségien, az olasz fronton zászlósként harcolt. Tanulmányait a bukaresti egyetemen folytatta, román-latin tanárként végzett, disszertációjának címe: *Eminescu a magyar irodalomban*.

HA IGAZAK LENNÉNEK A MAI ROMÁN NACIONALIZMUS VÁDJAI, akkor Avram P. Todornak magyar iskolákban kellett volna végeznie tanulmányait. A magyar költészet lelkes fordítója, akaratlan replikaként a vádra ezt mondta 1970-ben, a magyar-román irodalmi kapcsolatokAT felvázoló interjújában:

„Szülőfalumban, Szászváros mellett, alig néhány szót tanultam meg magyarul. Sem ott, sem később nem jártam magyar tannyelvű iskolába, végig románul végeztem tanulmányaimat.” (BEKE György: *Tolmács nélkül*, 1972.)

Jancsó Elemér, a későbbi kolozsvári egyetemi tanár, a magyar iskolaügy megbízható szakértője 1938-as említett írásában meghökkentő számokkal érzékeltette az erdélyi magyar oktatás pusztulását:

„Az egykori 3025 magyar nyelvű elemi iskolából a magyarság 1918 után 2070-et veszített el... Az állami magyar nyelvű tagozatok különböző okok miatt rendre-rendre megszűntek, és ma már alig egy-harmadukban folyik ténylegesen magyar nyelvű tanítás... Papíron természetesen sokkal több magyar tagozatot tartanak nyilván, de ezekben már nem folyik magyar nyelvű oktatás. Az 1932 és 1935 év között kiadott állami és egyházi hivatalos statisztikák szerint, a magyarság jelenleg 921 elemi iskola fölött rendelkezik. Ez a tényleges szükséglet felének felel meg... Az 1934/35. iskolai év folyamán kb. 175.000 magyar gyermek nem tanult anyanyelvén.

A háború végén Erdélyben közel 200 magyar nyelvű középfokú intézet működött (gimnázium, polgári iskola, tanítóképző stb.) Természetesen, ezek nagy része az imperiumváltás után elveszett a magyar nyelvű oktatás számára. Egyházaink mindent elkövettek, hogy a kivándorlás ellenére is túl nagy számú erdélyi magyar középosztály utánpótlásáról gondoskodjanak. A hirtelenében felállított új középiskolákból az évek során kevés maradt meg. Legtöbb még 1928 előtt megszűnt. Jelenleg hat tanítóképzőnk, 25 algimnáziumunk, 5 kereskedelmi iskolánk és 17 líceumunk van. Ez utóbbihoz járul még egy állami kereskedelmi középiskola és egy állami

líceumi magyar tagozat is, tehát összesen 54 középfokú magyar nyelvű intézetünk van, ami természetesen a magyarság számára nyán alul van.”

Húsz év alatt ilyen pusztítást vitt végbe a román világ az erdélyi magyar oktatásban.

NEM ÖNCÉLÚ, VAGY VÉLETLEN ROMBOLÁS VOLT EZ. A magyar iskolák elsorvasztása, betiltása, ilyenképpen a magyar diákok átkényszerítése román iskolákba, az erőszakos asszimiláció jól átgondolt tervét szolgálta. Erre aligha számítottak a békeszerzők 1920-ban, hiszen előzőleg 1919 decemberében Románia kisebbségvédelmi egyezményt írt alá, és ebben garantálta a magyarság és más kisebbségek teljes jogegyenlőségét, oktatási, nyelvi szabadságát. Nyugaton úgy érezhették: ilyen jól, méltányosan még soha nem rendezték a kisebbségi kérdést, éles fordulat történt az előző századokhoz képest.

Csak hogy ez éppen fordított irányú fordulat volt! Trianonnal a kisebbségi politika merőben új szakasza kezdődött el a Kárpát-medencében. A kisebbségtartóvá lett országok — elsősorban Románia, aztán Jugoszlávia, de módjával és „finomabban” Csehszlovákia is — igyekeztek minél előbb felszámolni a számbeli kisebbségben hatalmuk alá került nemzeti közösségek oktatását, művelődését, távlatban — pusztán létüket is. Így lehet legkönnyebben és örök érvénnyel „megoldani” a Bukarestet, Prágát és Belgrádot állandóan nyugtalanító kisebbségi kérdést.

Ma már nevet adunk a folyamatnak: békés, vagy éppen véres etnikai tisztogatás. És ebben a váratlan harcban döntő fontosságot kapott az iskola. Ez lett a nemzeti kérdés legérzékenyebb területe. Mérce a kisebbségi kérdés kezelésére.

Sokféle taktika kínálkozott a nacionalista célok elérésére. Öszszefüggéseikből derül ki a lényegük: a soknemzetiségű Habsburg Monarchia belső feszültségeit elkerülendő, az újabb, soknemzetiségű „kis monarchiák” feltett szándéka lett beolvasztani vagy kiűzni a kisebbségeket. A menetrend az elmúlt hetvenöt évben, a világpolitika alakulásától függően is, nem lehetett azonos mindhárom „kisantant ország”-ban. Volt úgy, hogy Szlovákiában teljesen megszüntették a magyar oktatást (1945 és 1948 között), ugyanakkor Romániában, az úgynevezett „Groza-korszak”-ban újabb iskolák százai létesültek. Jugoszláviában 1944 őszén 40 ezer magyart gyilkoltak le, de rövidebb idő után, a Tito-rendszer „demokratizmusát” bizonyítandó, kilenc magyar gimnázium alapításáról írhattak az újságok. Fordult a kocka. Most a felvidéki iskolák hálózatát állították helyre, Erdélyben pedig elkezdődött az iskolák lerombolása, hivatalosan az „egyesítésük” román tanintézetekkel, ami szellemi halálukat jelentette. Többé nem voltak lelki otthonai a magyar diákoknak és tanároknak, hagyományoknak és jövőnek. A magyar diákok csak annyit tudhattak nemzetük történelméről, mint mondjuk a portugálok históriájáról, a világtörténelem keretében. A tanárok előbb a román történelemkönyvek magyarra fordított változatából tanítottak, majd el kellett

hajtaniuk a magyar nyelvű tankönyvet, már csak románul szólalhattak meg. Magyar tanárok magyar diákok előtt. Az egymást szinte évente váltogató hajdani román vajdákról, akik pénzen vásárolták a trónt Sztambulban, többet kellett tudniuk a magyar diákoknak, mint Szent Istvánról, vagy NAGY LAJOSRÓL. Nem ismerhették meg a magyar nyelv elválaszthatatlan rétegét képező magyar helyneveket, hivatalosan még saját szülőhelyük eredeti magyar megnevezését sem. A történelem és a földrajz nem tudomány volt többé, hanem román „hazafias” propaganda.

Ravasz tervet követett a magyar elemi iskolák elsorvasztása. Előbb a tanítóképzők fogytak el Erdélyben. Jancsó Elemér 1938-ban még hat magyar tanítóképzőt emlegetett. 1945 után tizenötre emelkedett a számuk. Majd nem maradt meg egy sem. Még a sokszázados nagyenyedi Bethlen Kollégiumban is megszüntették a tanítóképzést. Mindössze két osztályt tartottak fenn, román képzők keretében, Székelyudvarhelyen és Nagyváradon. Hamarosan nem volt honnan pótolni a kiöregedő, vagy elhalálozó magyar tanítókat. Jöttek helyükbe román tanítók, és pusztá jelenlétük az iskolákat román nyelvűvé alakította át. Alighanem az egész világon egyedülálló jelenség volt, hogy nem a diákok, hanem a tanárok anyanyelve számítot!

SZELLEMI VASFÜGGÖNYT VONTAK A TRIANONI HATÁRON. A magyar irodalmi tankönyvekben, egy kis túlzással szólva, csak azokat a klasszikusokat túrték meg, akiknek valamilyen közük volt Erdélyhez. Szerencsére, nagy többségüknél lehetett találni ilyen indokot: ott született (ADY, ARANY János), ott halt meg (Petőfi Sándor), írt Erdélyről (JÓKAI Mór, MÓRICZ Zsigmond), félig román származású (JÓZSEF Attila). Az újabb magyarországi írónemzedék azonban hivatalosan ismeretlen maradt az erdélyi magyar diákok, még a tanárok előtt is.

Áttekinthetőbbé válik, hogy milyen egyértelműen a magyarság eltüntetését kívánja elérni az iskolák ellen viselt harc, ha az oktatást behelyezzük az egész romániai valóságba. A társadalmi, gazdasági életben, művelődésben az asszimiláció szempontjai érvényesültek minden olyan kérdésben, amelyben a román államhatalomnak valamelyes beleszólása volt. Erőszakkal is érvényesítették a főhatalom befolyását. Előbb az állami vállalatoktól, intézményektől és hatóságoktól bocsátották el a magyarokat, majd Bukarest beleavatkozott a magánvállalatok alkalmazottainak „nemzetiségi összetételébe” is. Külön „románosítási minisztérium”-ot hoztak létre, hogy irányítsa és ellenőrizze a gazdasági élet „megtisztítását” a magyaroktól. Fontos szerepet kapott az asszimilálásban a román görög keleti egyház. Az áttérés erre a felekezetre egyben azt jelentette, hogy az illető románnak számított azután — ha egy szót sem tudott románul, akkor is. A '30-as években úgy toboroztak ortodox híveket a magyarok között, hogy az áttérést megtagadó magyar iparosok, kereskedők, gazdák adóját egyik napról a másikra sokszorosára emelték. Ha megtörték őket, „jutalomból” még a törvényes adójukat is elengedték. (Romániában volt akkoriban legtöbb adónem a világon!) Emle-

getni szoktuk a földvári (Brassó megye) haláltábor, ahová 1944 őszén ártatlan székelyek ezreit hurcolták a román csendőrök, és ahonnan nagyon kevesen szabadultak élve. Egyetlen útja volt a menekvésnek: ha felvették az ortodox vallást. Erről azon nyomban írásban kellett nyilatkozniuk a táborban megjelenő ortodox papok előtt.

Földváron, a halál tornácán mintha nem használt volna a megfélemlítés. Alig néhányan írták alá az áttérési nyilatkozatukat, és szabadulásuk után ők is megtagadták. A két háború között még tömegével voltak kényszerű asszimilánsok, akik aztán 1940-ben, Észak-Erdély „visszatérése”-kor majdnem mind helyreállították igazi felekezeti azonosságukat az anyakönyvekben is.

BUKARESTET BOSSZANTOTTA ÉS NYUGTALANÍTOTTA, hogy hetvenöt év alatt alig haladt előre az asszimilációs folyamat a magyarok körében. A kíméletlen román nyomás ellenére, csapdahelyzetekben is összességében kevesebb magyar románosodott el, mint mondjuk ahány román 1918 előtt, ugyanennyi idő alatt magyarrá lett, minden kényszer nélkül. (Ilyen módon, önkéntesen, természetesen úton főleg a Bukarestbe került magyarok románosodtak el.) Pontos oka ennek a magyar vonakodásnak ismeretlen, erről soha nem készült tudományosan megbízható felmérés. Vannak olyan vélekedések — csak ezen a szinten emlegetjük —, hogy a magyarság régebbi civilizációját és magasabb rendűnek érzett kultúráját nem szívesen cseréli fel balkáni szokásokra és erkölcsökre. Talán inkább JÁSZI Oszkárnak van igaza:

„A történelem nem ismer olyan esetet, hogy az erőszakos asszimiláció sikerrel járna.”

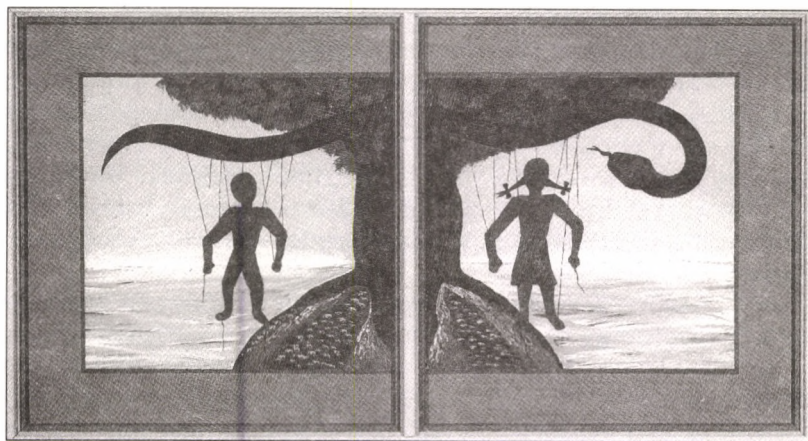
A türelmetlen új hatalmakat ingerli, hogy a meghirdetett román „tisza nemzetállam” — amelyet néhol alkotmányokban is rögzítettek — a gyakorlatban nem „akar” megvalósulni. Megint az iskolákban keresik a kudarc okát, és a folyamatot ott szeretnék felgyorsítani. Most sem „nyíltan”. Ugyanis szemforgató módon a letiport kisebbség „önérdekeire” hivatkoznak. A baráti aggodalom így hangzik: miként válik jó hajóács Galacon a tehetséges székely gyermekből, ha magyarul sajátítja el a szakmát? Nem egészen érthető, hogy a székely gyermekből miért kellene okvetlenül hajóácsnak lennie az aldunai kikötőben, mikor a famunkában őseinek százados tapasztalatait örökölheti meg a szülőföldjén! Lám-lám Romániában gonddal „örködnek” a magyar gyermekek érvényesülésén! De fordítsuk csak „visszájára” a többségi „aggodalmat”. Vajon anyanyelven nem lehet jól elsajátítani a szakmát, sőt nem így lehet-e könnyebben, gyorsabban megtanulni minden ismeretet abban az országban, amelynek fővárosában az egyetem homlokzatára a Komensky nevét írták fel?! Vajon ne tudnák Romániában, hogy minden ismeret megszerzésének, az idegen nyelvek megtanulásának (a román is az a magyaroknak) legalkalmasabb módja az az anyanyelvűség az oktatásban, amit Bukarestben, a múlt század elején a már említett Lazar honosított meg?

Fölösleges kérdések. Pozsonyban tisztában voltak mindezzel, mikor az „alternatív oktatás” programját kidolgozták, és törvénybe foglalták. Bukarestben szintén ismerték ezt az igazságot, mikor az új tanügyi törvényt — a magyar képviselők tüntető kivonulása ellenére — a parlament megszavazta, és ILIESCU elnök ellátta kézjegyével.

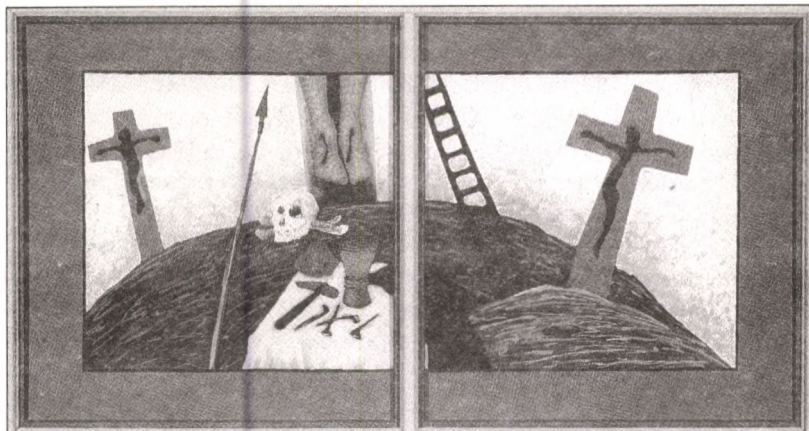
NEM OKTATÁSI VITA VIHARZIK MA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN: Nyelvgyilkosság — így nevezte a nyelvi asszimilációt 1934-ben, Erdélyben KACSÓ Sándor. A magyar nyelv kiszorítása az iskolákból, illetve védelmük megkísérlése — politikai küzdelem. Egyben Comenius, Apáczai, Gh. Lazar történelmi felismerésének megtagadása. Összehangolt, végsőnek szánt politikai harc dúl a magyar lét, nemzeti megmaradásunk ellen, keleten, délen, északon. Meghárthatunk-e megint, mint hetvenöt éven át annyiszor?!

Van-e még hová tovább hátrálnunk?

BEKE GYÖRGY

BŰNBEESÉS (RÉSZLET A SIKLÓDI TEMPLOM MENNYEZETÉBŐL)

KERESZTREFESZÍTÉS (RÉSZLET A SIKLÓDI TEMPLOM MENNYEZETÉBŐL)

A HITTŐL A CSELEKVÉSIG

*A kolozsvári magyar egyetem kérdése 1944-45-ben*¹

AKOLOZSVÁRI MAGYAR EGYETEM az 1872-es megalapításától 1944 őszéig háromszor cserélt gazdát. Amelyik nemzet megszerzte a politikai hatalmat Erdély, ill. a másik történelmi nemzet fölött, az sajátította ki magának az egyetemet is. A nemzeti rivalizálás következtében a kolozsvári egyetem a mindenkori magyar-román viszony hiteles modelljévé vált.

Az 1944. augusztus 23-i „román kiugrás” (antifasiszta királypuccs) következtében ismét bizonytalanná vált a magyar egyetem jövője. Szeptember 2-án a budapesti katonai vezetéstől megérkezett a kiürítési parancs az egyetem vezetőségéhez. A különböző karok Budapestre menekültek, majd 1944 végén, a Pázmány Péter Tudományegyetem karaival együtt kitelepültek Halléba, Breslauba (Wroclawba) és Bad Gasteinbe. (A Halléban doktorált kolozsváriak diplomáit csak az 1947. dec. 12-i egészségügy-miniszteri rendelet ismerte el.)

A kiürítés felemás végrehajtásának köszönhetően csak az irattár és a felszerelés egy része — mintegy tizennégy teherautónyi anyag — került el Kolozsvárról. A tárgyi kiürítést a „személyi kiürítés”-nek kellett volna követnie, de ez is csak részlegesen történt meg: az oktatói karnak és a hallgatóknak csak egy — igaz, a nagyobb — része menekült el. Nemcsak az anyaországiak távoztak, hanem az erdélyi származásúak is: egyesek attól tartottak, hogy a visszatérő román hatóságok felelősségre vonják őket tudományos tevékenységük miatt². Mások a két háború között megtapasztalt román uralomból nem kértek többet, esetleg „csak” a családjukat szerették volna biztonságba helyezni, de az ellenőrizhetetlen hírek elrettentették őket a visszatéréstől. A távozó erdélyiek mellett azonban szép számmal maradtak Kolozsváron — vagy tértek oda vissza 1945 tavaszán-nyarán — olyan anyaországi professzorok, akiket a kolozsvári egyetemhez való hűség tartott meg, vagy hívott vissza.

A kiürítés elrendelése után a kolozsvári magyar értelmiségi-politikai elit megpróbálta menteni, ami még menthető. Az Erdélyi Párt néhány politikusa az egyházak, szövetkezetek stb. vezetőit, valamint a szakszervezetek, és a kommunista párt helyi képviselőit is bevonva megalakította az Erdélyi Magyar Tanácsot, amely szeptember 12-én memorandumot küldött HORTHYNAK, kérve, hogy haladéktalanul kezdjen fegyverszüneti tárgyalásokat a Szovjetunióval. A memorandum aláírói szeptember 14-én levélben fordultak az egye-

tem új rektorához, MISKOLCZY Dezsőhöz is, kérve, hogy „az öt tudománykar és az egyetemi intézetek Kolozsvárt maradjanak”³.

Az egyetem helyben maradásának egyik döntő tényezője a szeptember 15-i egyetemi tanácsi ülés volt, ahol elhatározták, hogy *nem hajtják végre a kiűritési parancsot*. (Ezt akkor lehet megfelelően értékelni, ha tudjuk, hogy a tanács tagjai közül csak BALOGH Ernő volt 1940 előtt román állampolgár, a többiek magyar állampolgárként az internálás lehetőségét kockáztatták.) A tanácstagok döntését megkönnyítette, hogy egyrészt az egyetem intézeteinek és klinikáinak helyben maradt (román állampolgárságú) negyvenkilenc alkalmazottja, másrészt a városi szakszervezetek nevében fellépő BALOGH Edgár és Gheorghe TIMOFI egyaránt a helyben maradásra biztatta az egyetem vezetését. A döntést szeptember 28-án a Lakatos-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, RAKOVSKY Iván jóváhagyólag tudomásul vette, BETHLEN Béla kelet-magyarországi kormánybiztos pedig 2 millió pengőt utaltatott ki az egyetem folyamatos üzemeltetésének biztosítására.

A másik döntő tényező volt, hogy 1944. október 11-én *csak a szovjet csapatok vonultak be a városba*. Ennek okát a kutatás megnyugtatóan csak akkor tudja tisztázni, ha ismertek lesznek az idevonatkozó szovjet levéltári források, ezért ezeknek hiányában egyelőre csak feltételezésekre szorítkozhatunk.

SZEPTEMBER ELEJÉN a szovjet-román csapatok benyomultak a katonailag védhetetlen Székelyföldre. A harc nélkül feladott Háromszék, Csík és Udvarhely vármegyéken a szovjet csapatok csak keresztül vonultak, kisebb helyőrséget hagyva hátra a városokban és néhány településen. A Vörös Hadsereg mellett/mögött vonuló román csapatokat azonban hamarosan követte a visszatérő közigazgatás — és nyomukban a Maniu-gárdák. A bosszúszomjas apparátus — helyenként a „voluntárok”-kal együttműködve — rablásokkal, fosztogatásokkal, tömeges internálásokkal, olykor gyilkosságokkal igyekezett „törleszteni” az elszenvedett valós — vagy vélt — sérelmekért⁴. Ezekről az atrocitásokról általában csak ott menekült meg a magyar lakosság, ahol a szovjet hadsereg vonult be először a városba, és nem engedte be a visszatérni szándékozó román közigazgatást. Egy, a bukaresti minisztertanács elé került 1944. nov. 7-i bizalmas jelentésből⁵ kiderül, hogy *Kolozsváron kívül Szatmárnémetibe, Nagyváradra és Nagyváradra sem vonulhatott be a román közigazgatás*, ehelyett szovjet felügyelet alatt, helyi közigazgatás épült ki. Feltételezhető, hogy ezekbe a magyar többségű városokba a helyi szovjet katonai parancsnokok felsőbb utasításra nem engedték be a román közigazgatást — számítva annak a háttországot destabilizáló estleges megtorlásaira. (Az ekkor még nyíltan be nem vallott politikai ok csak nov. 12-én vált nyilvánvalóbbá.)

Az október 11-ét követő napokban a románok kísérletet tettek arra, hogy visszatérjenek Kolozsvárra: 12-én URSU román csendőrezredes vezetésével egy román csendőrkülönítmény jelent meg Erdély fővárosában. Hamarosan két teherautónyi szebeni egyetemi

hallgató és oktató követte őket. A Haynal-klinikán főhadiszállását felállító ezredes rögtön elrendelte a magyar feliratok eltávolítását. (A szemtanúk szerint a feliratok leverésében az a két szebeni professzor, Coriolan TATARU és Iuliu HATIEGANU járt az élen, akik 1918 előtt a Ferenc József Tudományegyetemen tanultak, majd ott voltak asszisztensek.) Okt. 14-én a román egyetem időközben megjelent miniszteri biztosa már az *egyetem átadását követelte* Miskolczy Dezsőtől, aki ezt a fenyegetések ellenére is megtagadta. Okt. 16-án megjelent a klinikai telep udvarán Ilie LAZAR — a román miniszterelnökség és a hadművelleti parancsnokság összekötője —, és kijelentette az egybegyűlt helyi román értelmiség előtt, hogy gondoskodni fog az egyetem azonnali román kézre jutásáról, majd még a helyszínen kinevezte Aurel MILEA kolozsvári ügyvédet a klinikák politikai biztosává. Amikor néhány óra múlva megérkezett a román egyetem sebészeti klinikájának személyzete, és fegyvereikkel riasztólövéseket adtak le, a város vezetősége értesítette MAKEDON ezredest, mire az elrendelte, hogy *a román egyetemi személyzet és a csendőrség huszonnégy órán belül hagyja el a várost.*

ILYEN ELŐZMÉNYEK UTÁN a városparancsnokság értekezletre hívta össze az Egyetemi Tanács tagjait és a magyar egyházak vezetőit. A szovjet hatóságok ismét kijelentették, hogy *hozzájárulnak az egyetem zavartalan működéséhez.* Szerintünk ez elsősorban azzal magyarázható, hogy pillanatnyilag számukra a legfontosabb a klinikák nyugodt működése volt, hiszen a tordai harcok sebesültjeivel zsúfolásig teltek a kórtermek. Ezért nem állhatott érdekükben ebben a helyzetben egy zavaros, sok bonyodalommal járó személyzetcsere. (Másképpen ez a magyarság számára kedvező döntés — amelyet a kommunista párt helyi jelenléte is befolyásolt — a politikai zsarolás eszközeként is szolgálhatott az antikommunista, sőt burkoltan szovjetellenes történelmi pártokat tömörítő Sanatescu-kormányral szemben.)

A Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ)⁶ dél-erdélyi csoportja révén KURKÓ Gyárfás vezetésével — a kommunista párt utasítására⁷ — már 1944. okt. 4-én kilépett a nyilvánosság elé, és országos szervezkedésbe kezdett, Romániai Magyar Népi Szövetségre (MNSZ) változtatva nevét. Népszerűségük és befolyásuk hamarosan megnövekedett, mivel sokan az MNSZ közbenjárásának tulajdonították, hogy 1944. nov. 12-én VINOGRADOV vezérezredes — MANIU gárdái és a román csendőrség atrocitásaira hivatkozva — kiutasította Észak-Erdélyből a román közigazgatást. (Azt csak kevesen vették észre, hogy Moszkva ezzel a „húzás”-sal egyszerűen csak zsarolta Bukarestet: amíg a király nem nevez ki egy nekik tetsző politikust miniszterelnökké, függőben tartják Észak-Erdély jövőbeni hovatartozását.) A szovjet katonai közigazgatás bevezetése után, 1944. nov. 14–1945. márc. 13-a között egy sajátos autonómia épült ki Észak-Erdélyben, ahol a baloldal határozta meg az események menetét.

Az 1944. okt. 11-e utáni napokban újjászerveződött a kolozsvári MADOSZ is — és pár hét múlva csatlakozott a brassói központhoz, szintén felvéve az MNSZ nevet. 1944. dec. 1-jén megalakult az

Országos Demokrata Arcvonal (ODA)⁸ Észak-Erdélyi Legfelsőbb (Központi) Tanácsadó Testülete, a régió „kvázi-parlament”-je. A különböző szakbizottságok élén általában régi kommunisták álltak, a közigazgatás vezető pozícióinak szétosztásában pedig szintén döntő szavuk volt: Kolozsvár főpolgármestere Tudor BUGNARIU, alpolgármestere DEMETER János, Kolozs megye főispánja id. Teofil VESCAN (1944 december végétől Vasile POGACEANU), alispán pedig dr. CSŐGÖR Lajos lett. Míg Észak-Erdély politikai autonómiájának kiteljesítésében az autonomista román és magyar baloldal (az RKP bukaresti kiküldöttjétől, ifj. Teofil VESCANTÓL a szociáldemokrata LAKATOS Istvánig) szinte harmonikusan együtt tudott működni, a kolozsvári egyetem ügye még közöttük is ellentétet okozott.

Az őszi folyamán több oldalról is megindultak a sajtótámadások a magyar egyetem ellen. *A szélsőséges nacionalista román jobboldal* magát a tényt sem volt hajlandó tudomásul venni, hogy a magyar egyetem még létezik. *Kétségbe vonták, hogy az erdélyi magyarságnak joga lehet egy önálló magyar egyetemhez.* Egy dologban azonban — úgy tűnik — a (román) szélsőjobb és a (román és magyar) szélsőbal hasonlóan gondolkodott: mindkét oldalról megkérdőjelezték a magyar egyetem, ill. a megmaradt tanszemélyzet demokratikus jellegét. Január elején aztán az is kiderült, hogy ennek a támadásnak komoly következményei lesznek.

A különböző támadások ellenére az oktatás dec. 1-jén mégis elkezdődött. A hallgatók száma dec. 20-án már 628, ám mindössze 15 professzor — a jogtudományi és a természettudományi karokon csak egy-egy — maradt az egyetemen. A hiányt többféleképpen igyekeztek pótolni. Némelyik professzor naponta négy-öt előadást is tartott. Részt vettek az oktatói munkában a tudományos segéderők (intézeti gyakornokok, adjunktusok) is, de mindenképpen szükség volt külső előadók meghívására. Ezeknek a személyeknek a kiválasztásánál azonban — mint majd látható — már a politikai szempontok is nagy szerepet játszottak.

December végén az MNSZ kolozsvári vezetősége „jóakarátúan figyelmeztette” az Egyetemi Tanácsot:

„a magyar egyetem intézményeiben, tanításában és tanári karában ma nem felel meg a demokratikus követelményeknek”.¹⁰

NEHÉZ HELYZETBE KERÜLT A VEZETŐSÉG: egyrészt, mert a tanszékek jogilag nem üresedtek meg, számítani lehetett/kellett arra, hogy jó néhányan visszatérnek Kolozsvárra az elmene-kültek közül. Azonkívül bizonyos szakmai kritériumokat is meg kellett (volna) követelni az új oktatóktól. Hogy mekkora politikai nyomás nehezedett a vezetőségre, arra az elkövetkező hónapok fejleményei engednek következtetni.

Vasile Pogaceanu, Kolozs megye főispánja már a dec. 28-i átiratban sürgette az Egyetemi Tanácsot, hogy:

„az itt élő népek őszinte, demokrata és kellő tudományos felkészültséggel rendelkező legjobbjából nevezzen ki rendes és rendkívüli tanárokat az egyes karokra”.

Pár nappal később Pogaceanu — a 100/1945. sz. átiratban — már huszonkilenc „antidemokratikus, sovén vagy fasiszta magatartású” egyetemi tanár *állásvesztését* kezdeményezte. Mivel az átiratban olyan nevek szerepelnek, akik 1945-1948 között a Bolyai Tudományegyetemen tanítottak, talán sejteni lehet a listát összeállítók szándékát: „bizonyítani” kívánták az egyetemi tantestület „antidemokratikus” voltát. Ezenkívül a visszatérni szándékozók elriasztására is jó eszköz lehetett a névsor.

A kolozsvári egyetem kérdésében több eltérő álláspont uralkodott ekkor a román fővárosban és Kolozsváron is. *Bukarestben a történelmi pártok, illetve a Radescu-kormány elképzelhetetlennek tartotta egy önálló magyar egyetem fennmaradását.* Ez az álláspont tükröződött a Gheorghe VLADESCU-RACOASA kisebbségügyi miniszter által még 1944. nov-dec.-ben kidolgoztatott Nemzetiségi/Kisebbségi Statútum-tervezetben is¹¹. Ebben a 22. szakasz a működő kolozsvári magyar egyetem helyett a visszatérő román egyetemen csak magyar és német tanszékek létesítését engedélyezte. A statútum-tervezet hiányosságait már 1944 végén szóvátették mind az MNSZ, mind a kolozsvári magyar szociáldemokraták — ám annak módosítására a későbbiekben sem került sor...

Az önálló magyar egyetemnek azonban az RKP vezetőségében is voltak ellenzői, akik — pl. a Moszkvából visszajött Ana PAUKER és LUKA László — megelégedtek volna egy magyar tanszék felállításával a román egyetem keretében. (GOLDBERGER Miklós/Nicolae, a bukaresti pártközpont Kolozsvárra küldött összekötője és ifj. Teofil Vescan egybehangzón arra hivatkozott, hogy „nincs elég demokratikus érzelmű tanár” a magyar egyetemen.) A másik elképzelés — mely 1945 január elején körvonalazódott — az volt, hogy legyen Kolozsváron egyetlen, közös felsőoktatási intézmény, két tagozattal. Publicisztikájában ezt képviselte Balogh Edgár. Az ODA észak-erdélyi vezetőségének e kérdésben megoszlott a véleménye.

AZ ELKÉPZELÉSEK folytonos változására, a bizonytalanságra jellemző, hogy Vasile Pogaceanu főispán a január 20-án kelt rendeletével (mely végül is csak papíron maradt!) önkényesen *felfüggesztette az egyetem és a Mezőgazdasági Főiskola autonómiáját, valamint feloszlatta az Egyetemi Tanácsot.* A Mezőgazdasági Főiskolát külön fakultásként kívánta beolvasztani az egyetembe, az összevont intézmény élére pedig FARKAS Árpádot nevezte ki rektornak. A rendelet azonban egy — a későbbi események ismeretében kirívónak tekinthető — elemet tartalmazott: Pogaceanu *elismerte a tervezett új intézménynek a magyar alapítású egyetemmel való jogfolytonosságát,* másrészt egy új erdélyi román egyetemet kívánt alapítani. Mivel a *jogfolytonosság elvét* a későbbi tárgyalásokon sohasem sikerült elismertetni, felmerülhet az olvasóban, hogy ebben az esetben minek tulajdonítható ez az álláspont? Csögör Lajos feltételezése szerint a rendelet-tervezet valószínűleg ifj. Teofil Vescan „magánakciója” lehetett.

Az Észak-Erdély politikai önkormányzatának eszméje mellé felzárkózó Vescan azonban nem ismerhette el a Bukarest által képviselt *restitutio in integrum* elvét — viszont erre hivatkozva utasította el a román fél a későbbi tárgyalásokon az újonnan alapított magyar tannyelvű intézmény jogfolytonosságát az 1872-ben alapított egyetemmel.

Az Egyetemi Tanács febr. 2-i ülésén tiltakozott az intézkedés ellen, mivel az beavatkozott volna az egyetem belügyeibe. A rájuk nehezedő nyomásnak ekkor már szembetűnő következményei voltak: ugyanezen az ülésen nyilvános rendkívüli tanárnak hívták meg SÁRY István ügyvédet, az MNSZ helyi titkárát, és JORDÁKY Lajost, az RKP tartományi titkárságának tagját, akik ezt megelőzően semmiféle tudományos tevékenységet nem folytattak.

Teofil Vescan kezdeményezésére 1945. febr. 6-ára újabb tanácskozást tartottak, ahol ismételten megpróbálták rendezni az egyetem függőben lévő kérdését. Sály Istvántól VÁSÁRHELYI János református püspökig minden magyar felszólaló a kolozsvári magyar egyetem szükségessége mellett szállt síkra.¹² A román felszólalók viszont továbbra is a kolozsvári román nyelvű oktatás megindítását sürgették. Végül Vescan ismételten kijelentette, hogy szerinte „az egyetem jelenlegi alakjában nem demokratikus”, így továbbra is a közös egyetemet támogatja.

AKÉRDÉS HIVATALOS RENDEZÉSÉRE végül az ODA észak-erdélyi tartományi konferenciáján, 1945. febr. 12-13-án tettek újabb kísérletet a résztvevők. A szakbizottságokban alapvetően fontos problémákat vitattak meg, pl. a földreformot, vagy Észak-Erdély jogi státusát. (Az értekezleten fölállítottak egy tizenöt fős központi végrehajtó bizottságot, mely egy *regionális kormány* csírája lehetett volna¹³, ha — a kolozsváriak számára váratlanul — három hét múlva a király ki nem nevezi Petru GROZÁT miniszterelnöknek, és ezt követően a bukaresti közigazgatás vissza nem tér Észak-Erdélybe.) A magyar egyetem kérdésében a szakbizottság, ill. az értekezlet Vescan már ismert és többször hangoztatott álláspontját csak hosszas vita és bizalmi szavazás után fogadta el: eszerint egy közös egyetemet kell felállítani, mert „csak ahhoz van megfelelő, demokrata érzelmű tanszemélyzet”. Az értekezleten meghozott *határozat* szerint önálló magyar vagy román egyetem csak akkor lehetséges, ha „az egyik fél megindokoltan kérni fogja” azt. A felállítandó Kolozsvári Egyetemi Tömböt egy magyar és román tudományegyetem, valamint egy kétnyelvű műszaki főiskola alkotja. A megszavazott *határozat*, amelyhez az MNSZ képviselői csak kényszerű politikai okokból csatlakoztak, kétségessé tette a magyar egyetem önállóságát, ezért az igen negatív visszhangot váltott ki. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a sajtóban a szöveg már csak mint *határozati javaslat* szerepelt. A határozat kiváltotta aggodalom miatt később az MNSZ kolozsvári vezetősége is kénytelen volt kimagyarázni állásfoglalását az Egyetemi Tanácsnak küldött átiratában, amelyben az egyik fő érv, hogy a konferencián hozott határozat mindössze *javaslat*, amelynek „végleges formába öntése a kiküldött Hatós Bizottságtól függ”¹⁴. A

közvélemény reakciójaként is felfoghatjuk az egyetemi alkalmazottak emlékiratát. Ebben arra figyelmeztetik a bizottságot, hogy:

„A kétnyelvű egyetem esetleg megvalósítható Svájcban..., de nem nálunk, ahol a nacionalizmus mindkét népen súlyos sebet ütött.”

Ennek ellenére azonban Pogaceanu főispán márc. 9-én — már a Groza-kormány kinevezése után! — a Hatos Bizottság javaslatára hivatkozva *rendeletet* adott ki, melyben „véglegesen” rögzítette az Egyetemi Tömb felépítését.¹⁵ Emellett a tanszemélyzetet is ki akarta egészíteni olyan személyekkel, akik esetében már egyértelműen látszott, hogy a „politikai megbízhatóság” volt a kiválasztás fő szempontja. Ilyen alapon nevezte ki Balogh Edgárt „sajtótudományi előadó”-nak, Demeter Jánost pedig a „közigazgatás, esetleg alkotmánytan nyilvános rendkívüli tanára”-nak. Végül azonban ez a rendelet is aktualitását veszítette, hiszen márc. 13-15-e között visszatért Észak-Erdélybe a román közigazgatás, és ezzel a kolozsvári magyar egyetem kérdése is másként vetődött föl.

MIKÖZBEN 1945 ELEJE ÓTA a sajtóban és különböző fórumokon a felsőoktatás kérdéséről folyt a vita, az egyetemen a második félév kezdetén tovább nőtt a beiratkozott hallgatók száma, egyre többen jöttek vissza az elmenekültek vagy munkaszolgálatra hurcoltak közül. (Március elején már 856 a beiratkozott hallgató.) Az elmenekült professzorok is kezdtek visszatérni, ami a háborús körülmények között nem volt egyszerű — olykor szovjet katonai teherautókat is igénybe kellett venni e célra.¹⁶ A nehézségek ellenére tavasszal Kolozsváron volt többek között GUNDA Béla, LUDÁNY György, LÁSZLÓ Gyula és OBÁL Ferenc. A professzorok nagyobb része a családját hátrahagyva, olykor kalandos körülmények között utazott vissza Kolozsvárra, pedig a Romániából érkező, bizonytalan és egymásnak ellentmondó hírek nem voltak túl biztatóak.

MIHÁLY király márc. 6-án csak igen durva szovjet nyomásra nevezte ki Petru Grozát miniszterelnökké. SZTÁLIN számítása bevált: *Észak-Erdéllyel zsarolni lehetett a románokat*. A Moszkva-barát Groza kinevezésének rögtön meglett az eredménye: visszatérhetett a román közigazgatás Erdély északi részébe. Bár ez még nem jelentette a határok véglegesítését — hiszen arról 1946 tavaszáig a győztesek között is vita folyt —, Bukarest mindenesetre birtokon belül érezte magát, és a legtöbb esetben ennek megfelelően viszonyult a „magyar kérdés”-hez is.

A magyar közvéleményben nagy várakozás (most már tudjuk: jókora illúzió) élt a „magyarbarát” Grozával szemben. Többek között azt remélték, hogy most végre igazságosan lezárják a kolozsvári egyetem ügyében hónapok óta húzódnó vitát. A magyar egyetem kérdésében ekkor *két ellentétes tendencia* ütközött: egyrészt a Párizsban folyó béketárgyalásokon a kormány igyekezett kedvező képet kialakítani kisebbségpolitikájáról, míg otthon gyenge tömegtámogatását a nacionalizmussal fertőzött románoknak tett engedményekkel igyekezett fölerősíteni.

1945. márc. 13-án Kolozsváron tartotta a kormány kihelyezett ülését, ezzel demonstrálva Észak-Erdély „visszatérés”-ét Romániához. A minisztertanács ülés alkalmából Demeter János az MNSZ nevében emlékiratot adott át a miniszterelnöknek, amelyben a magyar kisebbség még megoldatlan problémáit tárta Groza elé. Ebben, több fontos kérdés mellett, kitértek a magyar egyetem ügyére is: Kolozsváron az önálló magyar egyetem megtartását, Marosvásárhelyen magyar tannyelvű műegyetem felállítását kérték.

A MAGYAR EGYETEM ÜGYÉBEN az érdemi tárgyalások ápr. 16-án kezdődtek el a kolozsvári vármegyeházán, Aurel POTOP kommunista nemzetnevelési államtitkár elnökletével. A résztvevők között volt Luka László, az ODA főttkára, dr. Csögör Lajos kommunista egyetemi tanár, Jordáky Lajos frissen kinevezett egyetemi tanár — egyben az észak-erdélyi ODA társelnöke —, a szociáldemokrata PÁSZTAI Géza ügyvéd, és Balogh Ernő prodékán. A román felet Emil PETROVICI, a szebeni egyetem rektora, ifj. Teofil Vescan, az észak-erdélyi ODA másik elnöke, David PRODAN és Alexandru ROSCA egyetemi tanárok képviselték.

A bizottság tagjai közül tehát *hiányoztak azok*, akik 1944 őszén a magyar egyetem helyben maradásában döntő szerepet játszottak, és a tárgyalások megkezdésekor annak *még legitim vezetői voltak*. A román tárgyalófél álláspontja szerint a kolozsvári egyetem magyar állampolgárságú tanárai „nem illetékesek a hivatalos tényezőkkel való tárgyalásra”. Ezért a legitim Egyetemi Tanács tagjai közül egyedül csak Balogh Ernő lehetett jelen azokon a tárgyalásokon, ahol az egyetem sorsa eldőlt. Ez a méltánytalan kirekesztés kikapcsolta a magyar egyetem folytonosságát szimbolizáló, politikailag semleges egyetemi vezetőséget a tárgyalásokból, és előrevetítette annak lehetőségét, hogy a „pártpolitikailag kötött” dr. Csögör és Jordáky engedékenyebbek lesznek a román fél követeléseivel szemben. Ez utólag be is igazolódott. A két napos tárgyalás után elfogadott határozat legfontosabb döntései a következők voltak: a nagyszzebeni I. Ferdinánd Király Egyetem visszatérésének napján, május 1-jén, Kolozsváron magyar nyelvű állami tudományegyetem létesül. *A román egyetem elfoglalja mindazokat az épületeket, amelyeket a bécsi döntés után, 1940. aug. 30-a után elhagyott*, míg a magyar egyetem a volt Regina Maria leánygimnáziumot és a Marianumot foglalja el. Amíg a magyar egyetem orvosi intézményei és laboratóriumai új épületben nem kapnak helyet, az ún. Új Klinika épületét használják. *A magyar állampolgárságú egyetemi tanszemélyzet csak akkor folytathatja működését, ha román állampolgárságért optál*. Mivel a magyar egyetemnek ki kell ürítenie az épületeit, és új helyre kell költöznie, a megegyezést nem írta alá sem Balogh Ernő, sem Pásztai Géza. A tárgyalások eredménye a két egyetem egyenjogúságát addig hangoztató kijelentések nyílt megtagadását jelentette. A határozatot megismerve, a magyar közvélemény körében igen nagy lett az elkeseredés. (Ekkor keletkezettek azok a vádak, hogy Csögörék „eladták” a magyar egyetem épületeit a románoknak...)

APRILIS 25-30-A KÖZÖTT BUKARESTBEN folytatódtak tovább a tárgyalások; ott Demeter János és Jordáky Lajos mellett már részt vett — az elkövetkező hónapokban az új magyar egyetem szervezésében elévülhetetlen érdemeket szerzett — VENCZEL József és NAGY Géza is. A Demeter, Venczel és Nagy Géza által ápr. 28-án beadott feljegyzésben azt javasolták, hogy létesítsenek egy miniszteri bizottságot az épületek és a személyi kérdések megoldására. Ezen kívül az ideiglenes Egyetemi Tanács összetételére is javaslatot tettek: a még hivatalban lévő tanács tagjai közül Miskolczy Dezső, GYÖRGY Lajos, BUZA László és Balogh Ernő mellett javasolták Jordáky Lajost (prorektor), Jancsó Elemért (prodékán), Demeter Jánost (prodékán) és Csögör Lajost (prodékán) is.¹⁷ A tárgyalásokat az az elképzelés vezette, hogy a klinikák épületeit — Groza határozott kívánására — *a magyar és román orvostudományi karok közösen használhatják*. A korábbi megállapodásokkal ellentétben azonban a magyar állampolgárságú tanárokat csak a román állampolgárság felvétele esetén sorolják be. A magyar küldöttség minden érvelése hatástalan volt, a bukaresti partner nem engedett. (Csögör Lajos szerint éppen a kommunista POTOP volt a merevebb, míg a szociáldemokrata VOITEC miniszter rugalmasabb partnernek bizonyult a későbbiekben is.)

Bizonyos jelek arra utalnak, hogy Groza a magyar tárgyaló felek „megpuhítása” céljából megígérte, hogy a május 6-án kezdődő MNSZ-kongresszusra kihozzák a magyar egyetem helyzetét rendező törvényt. Ám a törvény szövegének megismerése után várható nagy felháborodás az MNSZ kommunista vezetőségének pozícióit gyöngítette volna, így a törvény megjelenését elnapolták.

Az MNSZ Kolozsváron tartott első kongresszusán felszólaló Groza magyar nyelvű beszéde sem tudta feledtetni a kudarcokat. Hamarosan kiderült, hogy a mindig gyanakvóknak, pesszimistáknak lett igaza: hiába sürgették ismételten a kongresszus határozatainak a felsőoktatásra vonatkozó részében — az áprilisi határozatok alapján — a személyi kérdések és az épületek elosztásának rendezését, a törvény szelleme még az áprilisi határozatokétól is eltért.

Május 29-én a *Monitorul Oficial*-ban megjelent a 406. és 407. sz. királyi törvényrendelet. Az első elrendelte, hogy az I. Ferdinánd Király Tudományegyetem, valamint mindazok a közép- és alsó fokú iskolák, melyeknek a bécsi döntés után meg kellett szünniük Észak-Erdélyben, térjenek vissza, és foglalják el korábbi épületeiket. (A törvény nagy csapást jelentett a magyar közép- és általános iskolák százaira is.¹⁸) A magyar egyetem az elveszített negyvenhat épületét „cserébe” az átadott központi épület alapterjedelménél 60%-kal kisebb, a sétatéri Regina Maria leánygimnázium épületét kapta meg. A törvény nem gondoskodott sem a természettudományi-, sem az orvostudományi karok elhelyezéséről. Ezért az új egyetemet megalapító 407. sz. törvény ekkor csak üres gesztusnak tűnt: nem az április 16-17-i megállapodásokra épült, mert még az ott elért, sovány eredményekhez képest is visszalépést jelentett.

A törvények szövegének megismerése felháborodást váltott ki a kolozsvári magyarságból. Május 31-én az MNSZ és az RSZDP Magyar Bizottsága által összehívott tömeggyűlés tiltakozott a „laza kerettörvény” miatt, amely nem rögzítette az új egyetem működési kereteit.¹⁹ A nagygyűlést követően Csögör Lajos vezetésével újabb delegáció indult Bukarestbe, hogy megpróbálja elérni a törvények sérelmes rendelkezéseinek módosítását. A tárgyalások „eredményeképpen” az egyetem ügyeinek további intézését egy háromtagú bizottság: Csögör Lajos, Demeter János és Jancsó Elemér vette át.

AKÉT TÖRVÉNY MEGJELENÉSE UTÁN, „tekintettel a tömegelégedetlenség megnyilvánulásaira”, az Egyetemi Tanács a lehetséges következmények miatt nem vállalhatta a felelősséget, hiszen április óta a magyar állampolgárságú tanácstagok még a tárgyalásokon sem vehettek részt. A hármas bizottság kinevezése után pedig *a magyar tudományegyetem tanácsának hatásköre megszűnt*. Miskolczy Dezső rektor és Buza László prorektor bejelentette, hogy az Egyetemi Tanács működését megszünteti. Ettől kezdve az új hatalom bizalmát élvező „új emberek” vállán nyugodott a magyar felsőoktatás megmaradásának felelőssége.

Az életképes, a románnal egyenrangú magyar egyetem megteremtését célzó küzdelem *utolsó felvonása* az egyetemi alkalmazottak szakszervezetének 1945. jún. 3-4-i gyűlésén zajlott. Miután visszatért Bukarestből a Csögör Lajos vezette delegáció, a szakszervezeti bizalmiak a 406. és 407. sz. törvényrendeletek ismertetése céljából szakszervezeti gyűlést hívtak össze. Az ekkor összegyűlt hétszáz(!) szakszervezeti alkalmazott előtt Balogh Edgár „a legteljesebb megelégedését fejezte ki az egyetem sorsa miatt”. Az elhangzó viták után HUN Nándor klinikus javaslatára küldöttséget indítottak BASIEV szovjet városparancsnokhoz, hogy tőle kérjenek segítséget az egyetemi épületek június 5-re tervezett átadásának megakadályozására. *A városparancsnok — a status quóra hivatkozva — a küldöttséget támogatásáról biztosította*, még a román részről esetleg felmerülő erőszakkal szemben is. Másnap azonban az újabb taggyűlésen BÁNYAI László, az MNSZ kommunista alelnöke, a 3-i kezdeményezés miatt élesen megtámadta Hun Nándort, majd „vezényletével” a „nagyreszt kétkezi dolgozókból álló” testület visszavonta az előző napon, a városparancsnoknak átadott beadványt. Hun akciója meglehetősen sajátos, magányos „partizánakció”-nak tekinthető, hiszen nem állt mögötte a magyar kisebbség érdekvédelmi szervezetének induló MNSZ vezetősége.²⁰

Az épületek kérdése mellett a másik legfontosabb, meg nem oldott probléma a magyar állampolgárságú egyetemi tanárok jövője volt. Érdeklükben KRISTÓF György, Balogh Ernő, BÍRÓ Vencel, GYÖRGY Lajos és SZABÓ T. Attila egy szolidaritási nyilatkozatnak tekinthető levelet juttattak el Csögör Lajoshoz. Ebben leszögezték, hogy magyar állampolgárságú kollégáik alkalmazása nélkül ők sem vállalják az egyetemi munkát. E kiállítás, a szolidaritás emberi dimenzióján túl nyilvánvalóvá tette a hármas bizottság előtt: a magyarországi professzorok nélkül nem biztosítható a színvonalas egyetemi oktatás.

Június 5-én zajlott le a hármass bizottság és a szebeni egyetem küldöttsége között az *egyetem jogi átadása és átvétele*. Az átadási jegyzőkönyv rendelkezési része valószínűleg idő előtt kiszivároghatott, legalábbis erre következtethetünk egy korabeli, az események hátterét jól ismerő szerző célzásából:

„A jegyzőkönyvet, melyet a hármass bizottság teljesen rossznak tart, nem merték nyilvánosságra hozni. Ehelyett egy, a 405/1945. sz. rendelet-törvény 5. pontjára hivatkozó halvány 'Egyezményt' készítettek el, amellyel sikerült a tömegek figyelmét elterelni arról, hogy 'mellesleg' olyan átadási jegyzőkönyv készült el, mely nemcsak az április 16-18-i határozatoknál, hanem magánál az idézett rendelet-törvénynél is súlyosabb, amikor minden feltétel nélküli átadásról szól, anélkül, hogy az 1940 után szerzett épületekre és felszerelésekre bár egyetlen kikötést tartalmazna.”²¹

A június 5-i átadási-átvételi jegyzőkönyv egy korszak végét jelzi: *jogilag ezzel válik befejezett tényé* a magyar alapítású egyetem megszüntetése Kolozsváron. A jegyzőkönyvet aláíró Csögör Lajos, Demeter János és Jancsó Elemér már egy új korszak és egy új mentalitás képviselői. *Hitték* abban, hogy román elvtársaikkal együtt olyan új világot építenek, amelyben az erdélyi magyarság már nem másodrendű állampolgárként, hanem a többségi lakosság egyenrangú partnereként fogja élni mindennapjait. Nincs okunk kételkedni emberi becsületességükben: számukra *ez a hit garanciát jelentett* az egyetem jövőjére vonatkozóan.

TÉNY VISZONT, hogy az erdélyi/romániai magyar szélsőbaloldal, amelynek mindhárman képviselői voltak, *ideológiai korlátai* miatt nem tudta — esetenként nem akarta, nem merte, nem volt képes — észrevenni azokat a jeleket, amelyek idejekorán bizonyították e „hitbéli garancia” elégtelenségét.

A romániai magyar kisebbség és Bukarest között sajátos *patt-helyzet* jött létre a kolozsvári magyar egyetem ügyében. A magyar kisebbség politikai-tudományos elitje 1944 őszén — a szovjet megszállók bizalmát élvező baloldal támogatásával — olyan *kész helyzetet* teremtett, amelyből sikeresen ellen tudott állni Bukarest törekvésének: a *restitutio in integrum* jelszavával visszaállítani az 1940. augusztus 30-i állapotokat.

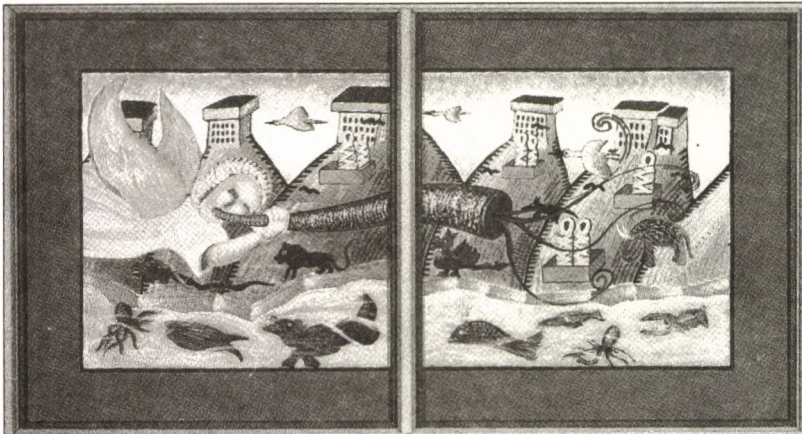
Ez a tárgyalási pozíció azonban *nem volt annyira erős*, hogy az egyetem sorsát eldöntő politikai alkuban biztosítani tudja a jogfolytonosság elvének elismertetését, ezáltal pedig az új, magyar tannyelvű egyetem méltányos részesedését a meglévő épületekből és felszerelésből. Az már az erdélyi magyarság hivatott és/vagy önjelölt vezetőin múlott, hogy az 1945 június első napján, *de iure* létesített kolozsvári magyar egyetem mennyire válik *de facto* létezővé.

VINCZE GÁBOR

Jegyzetek

- (1) A dolgozat egy nagyobb tanulmány lerövidített és átdolgozott része. Az eredeti munka az *Erdély magyar egyeteme 1944-1949. I. kötetében* (Marosvásárhely, Custos, 1995.) jelent meg.
- (2) Incze Miklós szerint Makkai Lászlót, Erdély és az erdélyi románság történelmének egyik legjobb szakértőjét, és a dáko-román kontinuitás egyik legjelesebb kritikusát, Tamás Lajost 1945 után ki is akarták kérni a román hatóságok.
- (3) A memorandum aláíróinak névsorát közli: Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történelmi kronológiája 1944-1953*. Szeged-Budapest, 1994.
- (4) A szárazajtai, csíkszentdomokosi, egeresi stb. vérengzésekre lásd: *Fehér könyv az 1944. őszi észak-erdélyi magyarellenes atrocitásokról*. Kolozsvár, az RMDSZ kiadása, 1995.
- (5) 23 August. Documente 1944-1945. Bucuresti, 1985. III. k., 986. sz. dokumentum.
- (6) A MADOSZ az illegális KRP KB utasítására jött létre és 1934-38 között, a magyar kisebbség maroknyi részét összefogva, a román kommunista párt legális fedőszerve volt.
- (7) A MADOSZ egyik vezetője, Bányai László hagyatékában fennmaradt 1944. szept. eleji följegyzéséből egyértelműen kiderül az RKP szerepe: „... a Párt eddigi rendelkezése értelmében a MADOSZ országos összefogásához nem kezdtünk hozzá.”
- (8) Az ODA az RKP vezetésével megalakult Nemzeti Demokrata Front korabeli, némileg eufemisztikus fordítása. Tagja volt az RKP mellett az RSZDP, az MNSZ, az Ekésfront, a Nemzeti Néppárt és a szakszervezeti szövetség.
- (9) Az 1944. nov. 5-i *Világosság* hasábjain Balogh Edgár már „szellemi nagytakarítás”-t is sürgetett. Dec. 15-én az ODA Központi Tanácsadó Testületének tanácskozásán a Román Demokrata Szövetség is azzal vádolta meg az egyetem vezetését, hogy az „fasiszta maradvány”. (*Világosság*, 1944. dec. 17.)
- (10) Az itt és a későbbiekben idézett/hivatkozott dokumentumok — ha lelőhelyét külön nem tüntetjük fel — minden esetben az *Erdély magyar egyeteme 1944 — 1949. I. kötetében* találhatóak.
- (11) A kisebbségi minisztériumot még 1944. nov. 14-én (a román közigazgatás Észak-Erdélyből történő kitiltása után két nappal) állították fel, és jó okunk van feltételezni: a Nemzetiségi Statútum célja, hogy a magyarellenes atrocitások miatt az országról kialakult kedvezőtlen képet javítsák. Az 1945. febr. 7-én megjelent Statútum szövegét közli: *A nemzetiségek egyenjogúsításának útján*. Budapest, Kossuth, 1983., 113-118.
- (12) Jordáky még azt is felvetette, hogy ha már választani kell, inkább a román egyetem költözzön a román művelődés fontosabb központjába, Balászfalvára vagy Nagyszebenbe.
- (13) A szociáldemokrata Pásztai Géza vezette jogügyi bizottság — ha nem is mondta ki nyíltan — egy tartományi (regionális) kormány felállítását javasolta, Kolozsvár székhellyel. Kijelentették, hogy az Észak-Erdély fölötti főhatalmat a SZEB nevében a Szovjetunió gyakorolja, és nem Románia.
- (14) A „Hatos Bizottság”-ot az ODA febr. 13-i határozatával állították fel, az egyetemek problémájának további kezelése céljából. Tagjai voltak: Tudor Bugnariu, Liviu Telia, Teofil Vescan, Csögör Lajos, Jordáky Lajos és Jancsó Elemér.

- (15) Az Egyetemi Tömböt alkotó intézmények részletes felsorolását lásd a hivatkozott kötet (*Erdély magyar egyeteme...*) 19. sz. dokumentumában.
- (16) Teleki Géza, az ideiglenes nemzeti kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere márc. 30-án kelt levelében egyenesen Zamercev tábornoktól, Budapest katonai parancsnokától kért támogatást.
- (17) Az addigi egyetemi szabályzat szerint csak azok lehettek prodékánok, akik az előző tanévben dékánok voltak. A kommunista-szimpatizáns Jancsó, ill. az RKP-tag Demeter és Jordáky jelölése a prodékáni tisztségre ismét csak azt mutatja, hogy ekkor már az RKP befolyásának növelése minden egyéb szempontot háttérbe szorított, hiszen a jelöltek 1944 előtt nem voltak tagjai még a tanári karnak sem, míg Csörgör Lajos csak tanársegéd volt.
- (18) A törvény miatt a magyar tannyelvű állami iskolák sok helyen az egyházi intézmények épületeibe szorultak, Székelyföldön pedig azok a román iskolák szorították ki épületeikből a magyar osztályokat, amelyek a nacionalista román kisebbség- és iskolapolitika eredményeként jöttek létre az ún. „kultúrzónában”.
- (19) Figyelemre méltó, hogy a gyűlésről a korabeli kolozsvári magyar napilapok már nem tudósíthattak. (Az egykorú vélemény ebben is a cenzúra, személyesen Méliusz Józsefnek, a Propagandaügyi Minisztérium Kolozsvárra delegált tanácsosának, vagyis főcenzorának a közbeavatkozását látta.)
- (20) Kiss András kolozsvári levéltáros szerint Hun volt Basiev kezelőorvosa, és feltehetőleg magától a városparancsnoktól kapott biztatást az ismertett akcióra. (Ezt a véleményt levéltári források is megerősítik.) Másnap azonban Basievet, valószínűleg a bukaresti szovjet hadvezetőség részéről, „leintették”.
- (21) Magyar Országos Levéltár, XIX-J-1-a, 18. doboz, 16/b csomó, sz. n. („Jelentések a Kolozsvári Magyar Egyetemről”), 671-672. o. A jelentés összeállítója valószínűleg Demeter Béla, a budapesti külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának román-szakértője volt, aki feltehetően Venczel Józseftől és Nagy Gézától szerezte be az információkat, ill. a munkája mellékletét képező dokumentumok másolatait.

UTOLSÓ ÍTÉLET (RÉSZLET A SIKLÓDI TEMPLOM MENNYEZETÉBŐL)

THATCHERIZMUS A GYAKORLATBAN

I.

A GAZDASÁGI FORDULAT

EZ AZ ÍRÁS a Margaret THATCHER 1993-ban megjelent emlékirataival* foglalkozó — a *Valóság* idei szeptemberi számában olvasható — elemzés továbbgondolásából született. Thatcher politikai filozófiájának főbb összetevőit próbáltam fölvezetni, kiemelve egyebek között világnézeti-ideológiai háttérét, patriotizmusát, tradícióval és modernséggel, a történelemmel való intenzív kapcsolatát. Előző írásomban említettem, hogy a brit hanyatlás megállításaának történelmi kihívásával szembesülő politikus asszonyt milyen problémák izgatták, milyen alternatívák, tér- és időbeli minták foglalkoztatták a kívánatos modell koncepciójának kialakításakor. Ember és struktúra, egyén és közösség viszonyának klasszikus kérdései vetődnek fel itt. Végül a tory pártnak a „puhányok” ellenére történő megújításáról, és a baloldallal szemben a társadalom támogatásának elnyeréséhez nélkülözhetetlen politikai program alapvonalairól esik szó. Az alábbi szöveg az emlékiratokra támaszkodva azt vizsgálja, hogyan valósultak meg a gyakorlatban a legfontosabbnak ítélt területeken az eredeti thatcheri elképzelések.

A keynesi recepttől homlokegyenest eltérő intézkedések 1979 után — recesszió idején adócsökkentés, az árellenőrzés megszüntetése, az iparnak nyújtott állami támogatások csökkentése, az állami szektor karcsúsítása stb. — ellenállást váltottak ki az üzleti élet egy részében is. „Nem minden kapitalista bízott úgy a kapitalizmusban, mint én” — írja Thatcher. Amikor — még ellenzékben — a City szakértőinek fejtette ki elképzeléseit a piac szabaddá tételéről, az elképedt uraktól azt a választ kapta: „Ne változtasson!” Hasonló élményben volt része, amikor 1980-ban a Brit Iparszövetség új elnöke kemény harcot ígért a kormány politikája ellen. A munkaadók szövetsége a gazdasági program szempontjából létfontosságú szakszervezet-reform (pl. a sztrájkorséget ne lehessen exportálni, kötelező titkos szavazás döntse el, hogy egy munkahelyen csak szakszervezeti tagokat lehet-e alkalmazni stb.) terén is aggályosnak ítélte a tervezett lépéseket. A közgazdász társadalom nagyobb része szintén

* *The Downing Street Years*. London, Harper Collins, 1993.

elutasította a monetarista gyógymód kipróbálását. 1981-ben háromszázhatvanégy vezető közgazdász egy, a kormány gazdaságpolitikáját bíráló közleményt tett közzé. Ugyanakkor a *Financial Times*ban és a *The Times*ban szintén közgazdák tollából elismerő cikkek is megjelentek a támadásokra válaszul. 1983-ban, amikor a gazdaság már láthatóan a megerősödés jeleit mutatta, Thatcher egy beszédben így reagált a két évvel korábbiakra:

„... akkor egy levelet olvastunk, amely gyászt és romlást ígért, ha nem változtatjuk meg politikánkat. A levelet nem kevesebb, mint 364 közgazdász írta alá, elegendő ahhoz, hogy az év minden napjára ellássanak rossz tanáccsal, kivéve április elsejét.”

TERMÉSZETESEN, ÉLESEN BÍRÁLTÁK A KORMÁNYT a szakszervezetek is, pontosan érzékelve, hogy ha a hangsúly a javak elosztásáról a javak termelésére helyeződik, akkor kiterjedt hatalmuk — amelyet vezetőik az érdekképviselet ürügyén egyre inkább királycsináló elit módjára használtak — alapjaiban rendülhet meg. A szakszervezetekkel szorosan összefonódott Munkáspárt az új tory kihívásra elvileg kétféleképpen válaszolhatott. Vagy a közép felé húzódnva, a konzervatívok szélsőséges voltát kidomborítva és saját magukat mérsékelt erőként tálalva, vagy éppen az inga jobbralengését kiegyenlítendő, erőteljes balraáttal, markáns „osztályharcos” programot hirdetve. Egy kisebbségi, David OWEN és társai, az első alternatívát részesítette előnyben és megalakította a Szociáldemokrata Pártot, a többség azonban — a toryk szerencséjére — a második változatra szavazott és új, baloldali főtikárt választott, Michael FOOT személyében. Foot — akiről Thatcher azt írja: „Ha nem gondolnám, hogy megbántom ezzel, azt mondanám rá: gentleman” — úgy vélte, a választók bizalmának elnyeréséhez az egyoldalú nukleáris leszerelés, az európai unióból való visszavonulás, az államosítások és a szakszervezetek hatalmának további növelése a megfelelő eszközök.

A brit gazdaságot szigorú kúrának alávető, a közkiadások és az infláció csökkentését hirdető, restriktív monetarista politika kezdetben szinte mindenkinek csak vért és könnyeket hozott. Az infláció, a munkanélküliség, sőt, a közkiadások is emelkedtek, a GDP csökkent, a font erősödött, rontva az amúgy is gyengélkedő magán-szektor versenyképességét. A kormányon belül a „puhányok” úgy érveltek, hogy recesszió idején a gazdasági feltételeket nem szigorítani, hanem keresletösztönzéssel éppen enyhíteni kell, a keynesi recept szerint. A kormányülésekről gyakran szivárogtak ki információk a sajtóhoz, belső vitákról, „szemináriumi nyelv”-ről stb. tudósítva az olvasókat. A helyzetet illusztrálendő Thatcher megjegyzi:

„Felfelé futottunk a lefelé menő mozgólépcsőn, és gyorsítani kellett a tempót, ha valaha fel akartunk érni.”

A kérdés nem úgy vetődött fel, hogy a kormány politikája jó-e, vagy rossz, hanem hogy kap-e egyáltalán annyi időt, hogy kipróbáltassék, vagy „használat előtt” a süllyesztőbe kerül. Precedens éppen lett volna, hiszen Edward HEATH, ha nem is a '79-es program radikaliz-

musával, de szintén határozott konzervatív politikát ígért 1970-ben, de azután a társadalmi és politikai krízis — bányászsztrájk stb. — hatására sutba dobta az eredeti programot. (Thatcher művelődésügyi miniszter volt ebben a kormányban.) Tulajdonképpen a dilemma mögött az is meghúzódott, hogy a parlamentáris demokrácia ciklikussága a halaszthatatlan közép-, illetve hosszú távú strukturális reformokkal hogyan egyeztethető össze. Az adott helyzetben pedig: kitartani mindenáron, vagy kompromisszummal menteni a menthetőt? A politikus asszony úgy érezte, a meghátrálás nemcsak a politikai küzdelem íratlan szabályainak mondana ellent, de pszichológiai szempontból is végzetes lehet: a kormány a hitelét veszítheti el az emberek előtt. Egy ipari vezetőkhöz írt levelében SHAKESPEARE-t idézte:

„Árulónk a kétség
attól foszt meg, mit könnyedén elérnénk,
Ha volna merszünk.”

Az 1980-as tory pártkonferencián pedig pártjának és egyúttal a társadalomnak így üzent:

„Azoknak, akik visszafojtott lélegzettel arra várnak, hogy hátraarcot csináljunk, csak egyet tudok mondani: forduljon vissza, aki akar! A hölgy nem fog. Ezt nemcsak önöknek mondom, hanem külföldi barátainknak is — és azoknak is, akik nem barátaink.”

ERRE AZ IDŐSZAKRA JELLEMZŐ A VITA, ami az árak ellenőrzésére hivatott Árbizottság megszüntetéséről folyt a kabinetben, még 1979-ben. A miniszterek egy része amellet volt, lévén felfelé kúszó infláció, hogy a döntést el kell halasztani, hiszen egyébként az emberek az áremelkedésekért a kormányt teszik majd felelőssé. A másik tábor viszont azt hangsúlyozta, hogy a döntést még nehezebb lesz meghozni magasabb inflációs ráta mellett — tehát most kell. A miniszterelnök a második megoldás mellett voksolt, és ugyanígy tett a hasonló ügyek zömében. Amikor pedig a munkatársak meggyőzéséhez az érvek kevésnek bizonyultak, a kormányátalakítás eszközéhez fordult — a tizenegy év alatt összesen kilencszer. A második kormányátalakítást 1981 szeptemberében a *The Times* így kommentálta:

„Megjutalmazta azokat, akik egyetértettek vele, és megbüntette azokat, akik nem. Ha sikerrel jár, ami a brit gazdaság újjászületését és a következő választások megnyerését is jelentené, az nagy személyes diadal lesz. Ha nem, a vádak az ő fejére hullanak, a súlyos gazdasági és politikai következményeket azonban az egész ország viselni fogja.”

„Ezt az érvelést el tudtam fogadni” — írja Thatcher, akit 1981 őszén a sajtó a közvélemény-kutatások kezdete óta a legnépszerűtlenebb miniszterelnökként emleget. A gazdaságban a kedvező fordulat jelei '81 második felében, ill. '82 elején mutatkoztak. Ennek eredményeként a Konzervatív Pár a Falkland-háború küszöbén, 1982 áprilisára megelőzte az addig vezető, a kétpárti rendszert kiiktatni készülő liberális-szociáldemokrata Szövetséget a pártok népszerűségi listáján. A győztes háború nemcsak a fogatlannak hitt brit oroszlán erejét és életkedvét mutatta meg az elképedt világnak, igazolva, hogy a

biológiával ellentétben a nemzetek életében az öregedés nem feltétlenül irreverzibilis folyamat, de újabb 10%-kal 41%-ra növelte a toryk támogatottságát, döntően hozzájárulva ahhoz, hogy a következő választásokon a brit polgárok újabb parlamenti ciklusra áldásukat adják a konzervatív kísérlet folytatásához.

BEBIZONYOSODOTT, hogy a Vaslady, az őt a múlt kísérteteként aposztrofáló „korszerűek”-től eltérően, jól értette az idők szavát; azt, hogy a patriotizmus, az értékekre apelláló, elvszerű politika a „gyomorközpontú” fogyasztói társadalmakban is „piacképes”, „az agresszornak nem engedni” churchilli öröksége nem enyészett el.

A választásokig hátralevő egy év során Thatcher támogatottsága nem csökkent. A lefelé mozgó kamatok és adók, a 20-ról 4%-ra csökkent infláció, a GDP növekedésének beindulása is elősegítette — a 3 millió munkanélküli ellenére — az újabb választási győzelmet. Az 1983-as választásokkal eldőlt, hogy a Thatcher által fémjelzett radikális konzervatív filozófia polgárjogot nyert, a közgondolkodás része lett. A Munkáspárt balra tolódása megállt, az új főtitkár, Neil KINNOCK vezetésével, ha lassan és ellentmondásosan is, megkezdődött a visszavonulás a centrum felé. Ez — mivel a jobboldal nem „jött beljebb” — a középpontot magát is jobbra tolta.

Ahhoz, hogy a politikai spektrum átrendeződése befejezett tényé váljon, a Thatcher-kormánynak még egy nagy kihívással kellett megbirkóznia: az 1984-85-ös bányászsztrájkjal. A tét nem egyszerűen az volt, hogy az elavult iparágakat és üzemeket védő partikuláris érdekek felülkerekednek-e az ország hosszú távú modernizációs érdekeivel szemben, hanem az is, hogy a '70-es években a kormánydöntőgető szerephez hozzászokott szakszervezeti hatalom képes-e valamiféle indirekt „hatalmi ággá” válni, de legalábbis a Munkáspártot visszaterelni a radikális bal fele — végső soron pedig: a „thatcherizmust” megállítani és az általa indított folyamatokat visszafordítani. Thatcher interpretálásában: „a demokratikus szocializmus” veresége után „a nem demokratikus szocializmus” revansot akart. A kemény bal olyan „forradalmárokból állt”, mondja,

„akik számára a demokrácia intézményei csak kellemetlen akadályt jelentettek a marxista utópia felé tartó hosszú úton.”

Arthur SCARGILL, a bányász-szakszervezet elnöke azonban elszámította magát. A már életbe lépett új szakszervezeti törvényekre is támaszkodva, és a közvélemény többségének támogatását maga mögött tudva a kormány nem hátrált meg. Thatcher érzékelhetően kevés szimpátiát mutat a legyőzött ellenfél iránt, s a szokásosnál is férfiasabban fogalmaz: „Nagy-Britannia nem vált kormányozhatatlanná a fasiszta baloldal támadása nyomán.” Miután a bányászsztrájkot nem sikerült általános sztrájkká szélesíteni, egy évvel a munkabeszüntetés megkezdése után, vezetőik kintartásra buzdító felhívásai ellenére a bányászok felvették a munkát. Nemcsak ennek a sztrájknak vetettek véget ezzel, hanem egy korszaknak is, a '70-es évtized permanens munkabeszüntetésekkel és bérharcokkal teli vilá-

gának, amelyben előfordulhatott például, hogy súlyos betegeket nem tudtak megoperálni, a halottakat eltemetni. És temették azt a szakszervezeti stratégiát, amely szinte kizárólag a bérek és szociális juttatások állandó növekedésére összpontosított, kevés figyelmet szentelve a gazdaság teljesítőképességének, a vállalatok versenyképességének, a világpiacon romló brit pozícióknak. A változás jól illusztrálja, hogy a '80-as évek végére 2 millió munkaóra veszett el évente sztrájkok miatt, szemben a '70-es évek 13 milliós átlagával. Hogy e folyamat a munkásság, sőt a szakszervezeti tagok jelentős részének hallgatólagos támogatásával zajlott, bizonyítja, hogy a toryk az 1987-es választásokon meggyőző fölényvel utasították maguk mögé a Munkáspártot és a Szövetséget. (1983-ban a munkavállalóknak kb. a fele szakszervezeti tag volt.)

A KONZERVATÍV REFORMOKKAL SZEMBENI ELLENÁLLÁS leküzdése után már csak egyetlen kérdés maradt: vajon a történelem utólag szentesíti-e a brit társadalomnak a tory kísérlet lefolytatására adott felhatalmazását. Természetesen Thatcher magát is izgatta a válasz, annál is inkább, mivel a tizenegy éves miniszterelnöki szakasz vége felé a nehéz kezdet és az ígéretes kibontakozás után megint viharfelhők jelentek meg a brit gazdaság egén — igaz, a világméretű recesszió részeként. 1988 nyarától ismét növekedtek a kamatok, és az 1984 óta 5% körül stabilizálódott infláció is meglődött az év végétől, 1989-ben 8-, 1990-ben 10%-ra emelkedve. Az eredmények és kudarcok listáját összeállítva Thatcher úgy látja, a legfontosabb célt: Nagy-Britannia hanyatlásának megállítását, a trend megfordítását sikerült elérni. A brit gazdaság a '80-as években gyorsabban fejlődött, mint az Európai Unió más országaiiban, Spanyolországot kivéve; a befektetések nagyobb ütemben nőttek, mint a fejlett világban másutt, Japán kivételével; a termelékenység javulása terén első volt az ország a nagy ipari államok között; a hatékonyság is folyamatosan növekedett. Vagyis, vonja le a következtetést, a gazdaságpolitika a kínálat oldaláról nézve egyértelműen sikeres volt.

Problémák a keresleti oldalon mutatkoztak, a pénzkibocsátás, a hitelek növekedése terén. A gazdaság 1987-től a túlfűtöttség klasszikus jegyeit kezdte produkálni, pl. a magánszektor is túl sokat költött és túl keveset takarított meg — a kormány pedig megkésve, és nem elég határozottan reagált az eseményekre. A fizetési mérleg deficitje 1988-ban jelezte, hogy az ország a lehetőségein felül él. Hogyan eshetett Milton FRIEDMAN legjobb tanítványa a puha monetáris politika keynesiánus ösbűnébe? Thatcher az okokat abban jelöli meg, hogy az 1983-tól 1989-ig hivatalban levő pénzügyminisztere, Nigel LAWSON — a fontnak az európai valutarendszerbe való belépését előkészítendő — 1987 márciusától a márka követését tette politikájá sarokpontjává, inflációt gerjesztve ezzel a gazdaságban. Túl azon, hogy az egyébként mindig nagyon jól tájékozott, alapos, a részletek iránt is érdeklődő miniszterelnök asszony ezúttal csak 1987 novemberében, ráadásul újságírókkal való beszélgetése során értesült arról, hogy a font a márkát követi, felmerül a kérdés — és ő maga is felteszi köny-

vében — hogy miért nem vált meg az önállósodó pénzügyminisztertől? Hiszen meg volt győződve arról, hogy a font csatlakozása az európai valutarendszerhez korai, mert a hazai ipar versenyképességét rontaná, és esetleg azzal járna, hogy „... a brit monetáris politikát jórészt nem a Kincstári Hivatal, hanem a Bundesbank határozná meg”, veszélybe sodorva az addig elért gazdasági eredményeket.

A vita kettejük között tulajdonképpen arról is szólt, hogy a gazdaságpolitikának a pénzkibocsátás vagy a valutaárfolyam befolyásolásán keresztül kell-e érvényesülnie. (A font végül külső és belső nyomásra, 1990-ben csatlakozott az európai valutarendszerhez, hogy aztán 1992-ben John MAJOR kénytelen legyen bejelenteni, hogy meghatározatlan időre kivonják az angol valutát a „kígyó” utódából.) Lawstont végül is két dolog miatt tartotta meg a kormányfő. Egyrészt nagyra becsülte személyes kvalitásait, kreatív gondolkodását, mondván: „A könyveléssel ellentétben a közgazdaságban ritka és ezért értékes a kreativitás”. Másrészt, e polémiaiban a pénzügyminiszter nagyon erős pozíciókkal bírt a konzervatív képviselők között és a konzervatív sajtóban. Thatcher, aki korábban hasonló helyzetekben rendszerint a gazdasági prioritásoknak adott elsőbbséget, utólag önkritikusan beismeri, hogy „e politikai kényszerhelyzet elfogadásának gazdasági ára túl nagy volt.” A Vasladynek — nagy elődjéhez, CHURCHILLHEZ hasonlóan — tapasztalnia kellett, hogy bármilyen nehéz is háborút nyerni, a béke gyümölcseit learatni néha még nehezebb: „A politikában nincsenek végső győzelmek.”

MINDAZONÁLTAL ÚGY ÉRTÉKELI, hogy a brit gazdaság felzárkóztatása terén elért kétségtelen eredmények maradandóak lesznek, „hacsak felelőtlen politika meg nem semmisíti őket.” E kérdésben a bizonyára viták tükrében is formálódó végső válasz nyilván csak nagyobb történelmi távlat birtokában adható meg. Mindenesetre egyelőre az exminiszterelnök igazát látszik megerősíteni a részrehajlónak nem mondható nemzetközi tőke ítéletét tükröző tény, mely szerint az Egyesült Királyság a befektetések szempontjából rangsorolt országok listáján az első öt között foglalt helyet 1994-ben, pl. Japán és az Egyesült Államok társaságában. Az is kétségtelennek látszik, hogy az utóbbi évek belpolitikai botrányai, a toryk látványos belharcai, az utód John Major helyenként öngyilkosnak tűnő baletlje ellenére az ország nemzetközi tekintélye és a britek önbizalma lényegesen nagyobb, mint a '70-es évek végén. Másfelől a belpolitikai porondon egyetlen komoly tényező sem kívánja a thatcheri reformok alapvető felülvizsgálatát — legfeljebb kiigazításról beszélnek —, a Tony BLAIR vezette Munkáspárt további „polgárisulása” szinte bizonyosra vehető; a baloldal erejéből, a jelek szerint inkább csak a tendencia lassítására, és nem megállítására futja.

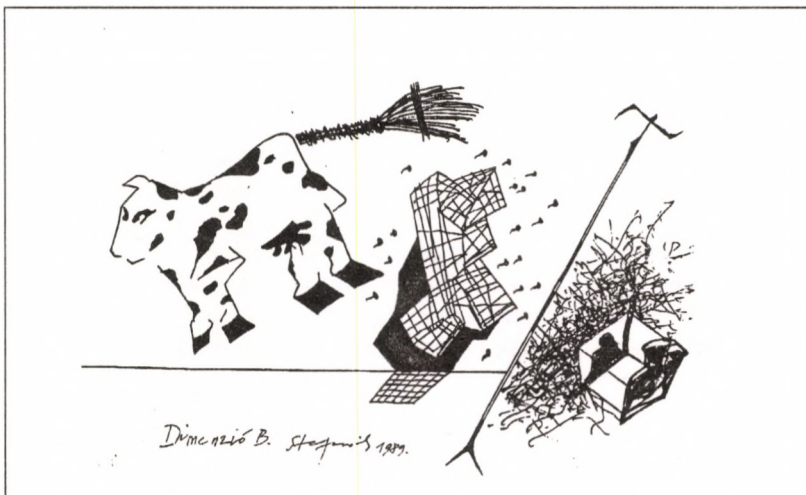
A SZOCIÁLIS THATCHERIZMUS

Az első miniszterelnöki periódust főként a gazdaság újjáélesztése és a szakszervezeti reformok, a másodikat a privatizáció („tulajdon-ki-

terjesztés”) töltötte ki, a harmadik központi elemét a „szociális thatcherizmus” megvalósítása, a közszolgáltatások reformja alkotta. Azokon a területeken, ahol korlátozott mértékben lehetett magánosítani, a jelszó a választék bővítése volt, az intézmények önállóságának, költségérzékenységének növelése, tevékenységük átláthatóbbá tétele. Az állami támogatás kövesse tehát a beteget és a diákot, ne automatikusan kapják az iskolák, kórházak stb. Az általános decentralizációs tendencián belül időnként egy-egy centralizációs elem is felbukkant. Így pl. az oktatásban a *nemzeti tanterv* bevezetése, bizonyos különleges szakmai képzést, vagy színvonalat nyújtó önkormányzati iskoláknak a művelődési tárca alá rendelése — igaz, kiterjedt autonómiával.

AZ ÁTLÁTHATÓSÁG, az önkormányzatok takarékosabb gazdálkodásra kényszerítése volt a célja az 1990-ben bevezetett személyenként fizetendő „közösségi adó”-nak is, amely Margaret Thatcher bukásának legfőbb oka lett. A hosszas előkészítés után sem eléggé végiggondolt „fejadó” öngólnak bizonyult: anélkül, hogy az önkormányzatok költségező hajlamát mérsékelte volna, sikerült a kormány ellen hangolnia a többletterheket viselni kénytelen, és az intézkedést amúgy is antiszociálisnak érző közvélemény többségét. A rossz gazdasági helyzet, és kisebb mértékben az Euro-viták miatt amúgy is gondterhelt tory képviselők jó része joggal érezhette úgy, hogy a fejadó a székükbe kerülhet. (Az egyik közvéleménykutatás szerint a Munkáspárt 21%-kal vezetett, 1990 novemberében.) A korábbi sérelmeik miatt revansra váró pártbéli ellenfelek (HOWE, HESELTINE stb.) által kierőszakolt vezérválasztás első fordulójában aratott pirruszi győzelem megértette Thatcherrel, hogy személye immár teher a párt számára; az általa támogatott jelölt, John Major javára visszalépett a második fordulótól, és 1990. november 28-án lemondott. (folytatjuk)

SÁLYI TAMÁS

DIMENZIÓ B.

A KÖZEL-KELET RABIN HALÁLA UTÁN

ASIR HA SALOM, A BÉKE ÉNEKE HANGZOTT FEL Tel Aviv szívében, az Izrael Királyai téren, 1995. november 4-én, este kilenckor 100.000 ember ajkán. Az a ritka pillanat volt, amikor az egyébként tartózkodó Jichák RABIN is elérzékenyült, és együtt énekelt a tömeggel. Boldog volt, mert az arab és izraeli szélsőségesek állandó aknamunkájával szemben sikerült a palesztin-zsidó békefolyamatot egy újabb jelentős lépéssel előbbre vinni, és Washingtonban, CLINTON elnök jelenlétében aláírni az újabb egyezményt. A tömeg lelkes ovációja megerősítette Izrael hetvenhárom éves miniszterelnökét abban, hogy a helyes úton jár, amikor a közel-keleti béke megteremtésén munkálkodik, együtt a Palesztin Felszabadítási Szervezet vezetőjével, Jasszer ARAFATTAL.

Negyven perccel múlt kilenc óra, amikor a nagygyűlés befejeztével Rabin elindult a rá várakozó páncélozott Cadillachoz. Ekkor ugrott eléje a huszonöt éves Jigal AMIR, és pisztolyából három lövést adott le a miniszterelnökre. A dumdum-golyók halálos sebeket ejtettek. Rabint kórházba szállították, de a műtőasztalon meghalt — a figyelmeztetések ellenére sem volt hajlandó golyóálló mellényt hordani.

A jeges döbbenet szorította össze Izrael lakóinak szívét. A gyilkos megszegte az ősi törvényt: egy zsidó megölt egy zsidót. Sokan ZAKARIÁS prófétát idézték:

„És ha mondja neki valaki: Micsoda sebek ezek a melleden? azt mondja: amiket az én barátaim házában ütöttek rajtam.” (Zak. 13,6)

Majd egymást kérdezték: Milyen nép lett belőlünk?

A temetésen, november 6-án, a jeruzsálemi Herzl-hegyen nyolcvannyolc állam- és kormányfő rótt le kegyeletét a közel-keleti béke kimagasló harcosa előtt. Köztük Bill Clinton, Viktor CSERNOMIRGYIN, HUSSZEIN jordán király, MUBARAK egyiptomi elnök. Jasszer Arafat biztonsági okok miatt nem vett részt a temetésen, de később, álsruhában részvétlátogatást tett Rabin özvegyénél. Ez volt az első eset, hogy Izrael területére lépett. „Férje a béke bajnoka volt. Halálát személyes veszteségnek érzem” — mondotta az özvegynek. Clinton így búcsúztatta a holtat:

„Világunk elvesztette egyik legnagyobb emberét, nemzete szabadságának harcosát és nemzete békéjének vértanúját.”

MI LESZ A BÉKEFOLYAMATTAL? Ez a kérdés foglalkoztatja most a nemzetközi politikát. Rabin meggyilkolása jelentős eltéréseket okozott az izraeli belső erőviszonyokban. A gyilkosságot követően készített közvélemény-kutatás eredményei szerint, a szavazók 54%-a látná szívesen Simon PERESZT a miniszterelnöki székben, 23% szavazna az ellenzék jelöltjére, Benjamin NETANJAHURA. Az utóbbi hónapokban Rabin és Netanjahu fej-fej mellett haladt. A ciszjordániai zsidó települések tanácsa úgy döntött, hogy ugyan továbbra is ellenzi a kormány politikáját, azonban mérsékeltebben fogja kifejezni álláspontját, és egyértelműen elhatárolódik az uszító szélsőségektől.

Ha szélsőségekről, a béke ellenségeiről, a terrorizmusról esett szó, a világgözvélemény elsősorban az arabokra gondolt, és keveseknek jutott eszébe, hogy militáns zsidó csoportok ugyancsak részei az általános politikai képnek, mióta Izrael a *hatnapos háború*-ban, amelyben Rabin volt a hadsereg vezérkari főnöke, megszerezte a Sínai-félszigetet, a Jordán nyugati partját, a Gázai övezetet és a Golán-fennsíkot. A zsidó szélsőségesek mindenáron meg akarják tartani ezeket a területeket. Éppen Rabin mutatott rá legutóbb, New Yorkban, az ENSZ alapításának 50. évfordulóján, hogy például Hebronban négyszázötven zsidó és százhuszezer palesztin lakik. Nem lehet tehát azt állítani, hogy Hebron zsidó város, melynek védelmére állandóan három zászlóaljot kell ott állomásoztatni.

„Ha megkérdezik tőlem, mi a béke legnagyobb akadály, azt válaszolom: a terrorizmus. Arafat megfékezte a PFSZ terroristáit, de a Hamasz vagy az Iszlám Dzsihád öngyilkos terroristáival ő sem bír”

— fejtette ki Rabin.

Heir KAHANE rabbit, az amerikai születésű zsidó vezetőt tekintik az izraeli szélsőséges erők szellemi atyjának, ő szervezte meg a Zsidó Védelmi Ligát, majd áttette Izraelbe működési területét, és létrehozta a Kach-szervezetet, amelynek célja a palesztinok megfélemlítése és véres cselekmények elkövetése. A '80-as évek elején Kahanét a Knesszet képviselőjévé választották, s ezzel mintegy legitímizálódott a gyűlölet politikája. Amíg Kahane életben volt, a Kach magától értetődő otthon jelentett a szélsőségeseknek. Kahanét 1990-ben, New Yorkban meggyilkolták, és a szervezet felbomlott. Fia hozott össze egy újabb szélsőséges csoportot, a Kahane Chai-t ('Kahane él'), amelynek tagjai főleg a Nyugati Oldalon telepedtek le. A Kach másik része nemcsak a palesztinokat, de egyes izraeli vezetőket és újságírókat is megfenyegetett. A szervezet egyik tagja követte el az 1994-es tömeggyilkosságot a hebroni mecsetben. Tettének huszonkilenc halálos, és százhuszonöt sebesült áldozata volt. A Kach másik utódszervezete, az Eyal, amelyhez Rabin gyilkosa is tartozott, a Tel Aviv-i Bar Ilan Egyetem diákjai közül toborozta híveit: azt hirdette, hogy gyilkosságoktól sem kell visszariadni a békefolyamat megakadályozása céljából.

AMIR, A GYLKOS ELSŐ VALLOMÁSÁBAN AZT ÁLLÍTOTTA, hogy teljesen egyedül cselekedett, és már január óta tervezte Rabin meggyilkolását. Lakásán egész arzenált találtak. Őrizetbe vették testvérét, Hagait, és még öt embert, akik részesei lehettek az összeesküvésnek. Köztük a szélsőjobboldali Eyal-szervezet vezetőjét, Avisai RAVIVOT. A nyomozóhatóságok szerint a letartóztatottak további gyilkosságokat terveztek több izraeli vezető ellen. Mindez árnyékot vet a Sin Betre, az izraeli belbiztonsági szervezetre, mert szerintük az izraeli vezetőknek csak az araboktól kell tartaniuk... Négy vezetőjük lemondott, amikor Simon Peresz a nagygyűlés előtt figyelmeztette őket a Rabin elleni merénylet lehetőségére. Azt válaszolták: felkészültek az autókba rejtett bombákra, és az Iszlám Dzsihad kísérleteire, mert a szervezet bosszúra készül Rabin ellen, a Máltán megölt vezetőjük halálának megtorlására. Az izraeli biztonsági szakértők szerint számolni kell egy földalatti mozgalom további tevékenységével. Ennek nagy hagyományai vannak az országban, az állam megszületése előtt és után, amikor sorozatos merényleteket követtek el a brit megszállók és a palesztinok ellen. Menáhem BEGIN és Jichak SAMIR aktív tagja volt a földalatti szervezeteknek, később mindketten Izrael miniszterelnökei lettek. De ami szinte hihetetlen: a támadások célpontjai most az izraeli vezetők — nem a britek és palesztinok.

A Közel-Kelet történetének ismerői utalnak arra, hogy egyes zsidó szervezetek már korábban is követtek el merényleteket zsidó vezetők ellen. Így 1924-ben meggyilkolták az ultra-ortodox vallási párt vezetőjét, Jakob Izrael DE HAANT, a jeruzsálemi Jaffa Sreeten. A merénylőket sohasem fogták el, de általános nézet szerint a Hagana elnevezésű titkos szervezet parancsát hajtották végre. A következő áldozat a munkásmozgalom ismert vezetője, Haim ARLOSOROFF volt, akit 1933-ban, felesége jelenlétében lőtték le, Tel Avivban, a tengerparton. A gyanúsítottakat egy brit bíróság felmentette, bizonyíték hiányában. Tíz évvel később, a karizmatikusnak tekintett terrorista, Eliahu GILADI, a Stern-csoport vezetője BEN GURION és mások — mérsékelt zsidó vezetők — meggyilkolására készült. Ehelyett őt lőtték agyon Tel Avivban, saját csoporttársai. Már mint Izrael miniszterelnöke, Ben Gurion adott parancsot egy fiatal katonatisztnek, Jichak Rabinnak, hogy lövesse szét a Tel Aviv-i partoknál azt a hajót, amely fegyvereket szállított Begin szélsőségeinek. Az akcióban tizenöt ember meghalt, Begin hívei pedig megadták magukat. 1983-ban kézigránáttal ölték meg Emil GRINZWEIG neves békeharcost. Richard COHEN írja a *Washington Post*-ban:

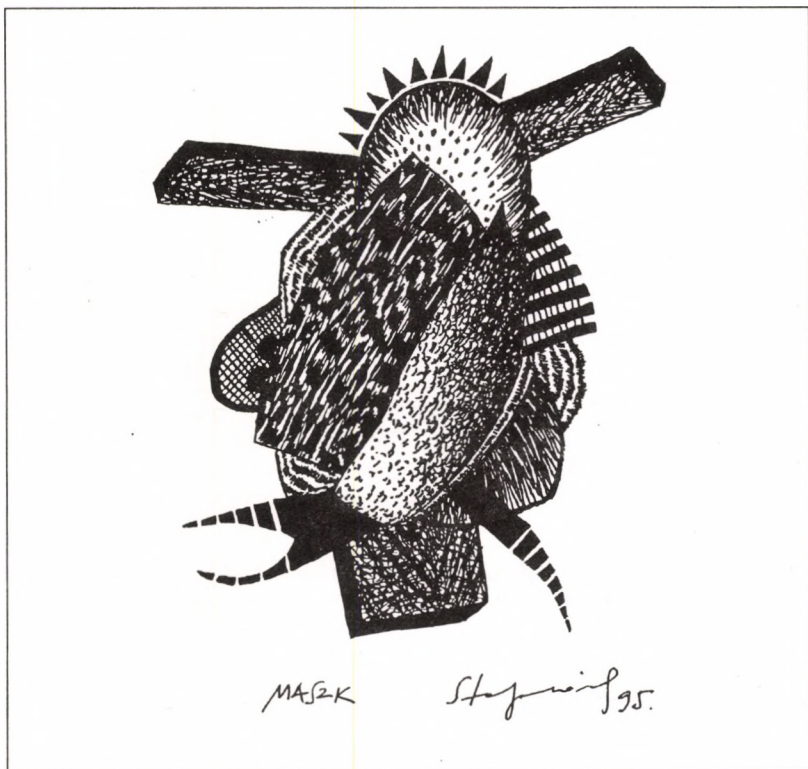
„A zsidóknak harcolni kell Izraelben és másutt a zsidó szélsőségek ellen. A szélsőséges mozgalom valószínűleg ma nagyobb és veszedelmesebb, mint bármikor Izrael történetében. Az amerikai zsidóságnak nem szabad támogatnia az izraeli szélsőségeket.”

Simon Peresz, az új miniszterelnök nehéz örökséget vesz át. Idáig ketten vezették a békefolyamatot: Peresz volt a motor, és szükség esetén Rabin a fék. Egyik a nemzetközi diplomáciában készítette elő

a szükséges lépéseket, a másik a folyamat belső támogatását szervezte. Peresznek jóval nehezebb lesz továbbvinni az eddigi erőfeszítéseket, és aligha nélkülözheti az ellenzék — legalábbis hallgatólagos — támogatását. Az arab országok vezetői is válaszút elé érkeztek. Különösen sok függ ASSZAD szíriai elnöktől; a nagy cél érdekében rugalmasabb magatartást kell tanúsítania. Csak ő képes valamelyes hatást gyakorolni az arab szélsőségekre, hogy ne rombolják tovább a béke alapjait. Mubarak egyiptomi elnöknek is érdeke, hogy aktívabban támogassa a békefolyamatot, hiszen saját fundamentalistáival is számolnia kell.

ISMÉT CSEPPFOLYÓSSÁ VÁLTAK A VISZONYOK A KÖZEL-KELETEN. A vezető hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok állandó jelenléte és határozottsága nélkül újból elszabadulhatnak a szenvedélyek. Messzetelemtől bátorsággal és tettekkészséggel viszont a békefolyamat sikeresen továbbfejleszhető.

PETHŐ TIBOR

SUMMARIES

József DEBRECZENI, journalist, political analyst, former M. P. of HDF (1989–1994), Kecskemét: *Hungarian Parties — Hungarian Party System*. On the history and character of the more important parties of the new Hungarian democracy, and about their political and professional bases.

László DESSEWFFY, journalist, head of press department for the Christian Democratic Party, Budapest. *One Year in Media Politics*. The transformation of the Hungarian media does not reflect the political and social spectrum of Hungary. The proposed new media law does not meet the challenges of the information revolution.

Géza SZŐCS, writer, Kolozsvár (Cluj-Napoca), Romania. *Hungary in 2114*. The dangerous decrease of the population of Hungary makes it imperative to face the alternatives of a settlement policy and a dynamic increase in births.

Correspondence of Gyula ILLYÉS and His Wife, November 23, 1946–February 17, 1947. In the autumn of 1946 Gyula Illyés travels to Paris. The correspondence of this journey is now being published by the daughter of the author, Mária ILLYÉS.

Shingo MINAMIZUKA, professor of Chiba University, Tokyo, Japan. *The History and Stituation of the Balkans through Japanese Eyes*. Since the turn of the century, Japan has paid serious attention to Balkan politics. From his fresh experience the author concludes that the chances of multiculturalism on the local level have not been destroyed even by the present war.

Evening Question — An Interview from Duna TV, the Hungarian satellite channel. Romanian writer Horia PATAPIEVICI compares the situation of Romanian intellectuals before 1989 and at the present.

Tibor WEHNER, art critic, Budapest, interviewing Péter STEFANOVITS, graphic artist, Budapest. *On the Altar of Common Sense and Metaphysics*. A significant representative of the middle generation talks about his career and about the way Hungarian artists adapt to the changes of the last half decade.

Gábor VINCZE, Szeged. *From Faith to Action. The History of the Hungarian University of Kolozsvár in 1944–45*. The independent university of the Hungarian minority was resurrected for a few years in 1944, only to be gradually dissolved again in the Romanian university under the pressure of Romanian authorities.

György BEKE, writer, Budapest, *The Historical Demand for the Use of the Mother Tongue*. The author, of Transylvanian origin, analyzes the right of the use of the mother tongue in official matters as a basic human right.

Tamás SÁLYI, Budapest. *Thatcherism in Practice, I*. On the basis of the memoirs of the former Prime Minister, the author gives an overview of Lady Thatcher's struggles and decisions while in power.

Tibor PETHŐ, Chairman of the Board of the daily *Magyar Nemzet*, our foreign policy columnist, Budapest. *The Middle East After the Death of Rabin*. The role Rabin's personality played in Israeli domestic politics and in the peace process will be difficult to substitute.

INHALT

József DEBRECZENI, Publizist, Politologe, ehemaliger Landtagsabgeordnete der Ungarische Demokrat Forum (1989–1994), Kecskemét. *Ungarische Parteien — ungarische Parteiordnung*. Über die Geschichte, Charakter, politische und berufliche Basis der wichtigsten Parteien den neuen ungarischen Demokratie.

László DESSEWFY, Journalist, Presseschef der Ungarische Christdemokratische Volkspartei, Budapest. *Ein Jahr in der Medienpolitik*. Die Umwandlung der ungarischen Medien widerspiegelt das politische und gesellschaftliche Spektrum nicht. Das Entwurf des Mediengesetzes bereitet sich auf die Herausforderungen der Informationellen Revolution nicht vor.

Géza SZŐCS, Schriftsteller, Klausenburg, Rumänien. *Ungarn in 2114*. Die gefährliche Verringerung der ungarischen Bevölkerung bringt die Imperativen der Ansiedlung und kraftvollen Zuwachssteigerung auf.

Briefwechsel von Gyula ILLYÉS und seiner Frau 23. November 1946 — 17. Februar 1947. Im Herbst 1946 reist Gyula Illyés nach Paris. Die Dokumenten dieser Reise werden von Mária ILLYÉS, Tochter des Dichters publiziert.

Shingo MINAMIZUKA, Universitätsprofessor, Tokyo, Japan. *Die Geschichte und Situation des Balkans durch die Augen Japans*. Seit der Jahrhundertwende wird die Balkanpolitik mit grossem Interesse von Japan verfolgt. Dem neuen Erfahrungen des Autors nach, sind die lokalen Chancen des Multikulturalismus auch durch den Krieg nicht zerstört worden.

Abend Frage — Interview aus dem Programm des Duna Fernsehens, der ungarische Satellitensender. Der rumänische Schriftsteller **Horia PATAPIEVICI** vergleicht den 1989-er Zustand den rumänischen Intellektualität mit dem heutigen.

Interview von Tibor WEHNER, Kunstkritiker, Budapest, mit dem Graphikkünstler **Péter STEFANOVITS**, Budapest. *Auf dem Altar der nüchternen Objektivität und der Metaphysik*. Einer den bedeutenden Mitglieder des heutigen ungarischen Mittelgeschlechtes spricht über seine berufliche Laufbahn und darüber wie sich die Künstler den Umwandlungen des letzten halben Jahrhundert anpassen.

Gábor VINCZE, Szeged. *Von der Galube zur Tat. Die Geschichte der Klausenburger ungarischen Universität in 1944-45*. Die unabhängige Universität in 1944-45. der in Rumänien lebenden Ungarn ist in 1944 für einige Jahre auferstanden um nach dem Krieg von den rumänischen

Behörden stufenweise wieder in die Klausenburger rumänischen Universität eingeschmolzen zu werden.

György BEKE, Schriftsteller, Budapest. *Die geschichtliche Ansprüche der Muttersprachlichkeit*. Der aus Siebenbürgen stammende Schriftsteller analysiert das Recht die Muttersprache amtssprache benutzen zu dürfen als einer der Grundlegenden Rechten der Minderheiten aus der Sicht der in Rumänien lebenden Ungarn.

Tamás SÁLYI, Budapest. *Thatcherismus in der Praxis*. I. Teil. Aufgrund der Memoiren Margaret THATCHER's analysiert der Autor die Regierungskämpfe und Entscheidungen der britischen ex-Ministerpräsidentin.

Tibor PETHŐ, Mitglied des Redaktionsausschusses der *Magyar Nemzet*, unser Aussenpolitischer Rundshauer, Budapest. *Nahost nach dem Tod Rabins*. Die Rolle von Rabins Persönlichkeit in der israelischen Innenpolitik und in den Friedensbemühungen wird nur schwer zu ensetzen sein.

SOMMAIRE

József DEBRECZENI, journaliste, politologue, ancien députés parlementaire du Forum Démocrate Hongrois (1989–1994), Kecskemét. *Partis hongrois — structure des partis en Hongrie*. De l'histoire des plus importants partis démocratiques, de leurs caractéristiques et de leur base politique et professionnelle.

László DESSEWFY, journaliste, directeur de presse du Parti Chrétien Démocrate, Budapest. *Une année de politique médiatique*. Le changement survenu dans les média ne reflète pas toute la gamme politique et sociale du pays. La loi sur les média n'est pas à même capable de relever le défi lancé par la révolution informatique.

Géza SZŐCS, écrivain, poète, Kolozsvár (Cluj-Napoca), Roumanie. *La Hongrie en 2114*. La disparition menaçante de la population hongroise présume les impératifs de peupler le pays soit par immigration, soit par une forte croissance de la natalité.

La correspondance de Gyula ILLYÉS avec sa femme du 23 novembre 1946 au 17 février 1947. Fin '46, le poète Gyula Illyés part pour Paris. Les documents de ce voyage sont ici publiés par la fille de l'écrivain, Mária ILLYÉS.

Shingo MINAMIZUKA, professeur à l'Université Chiba, Tokyo, Japon. *L'histoire et la situation des pays balkaniques vues par un Japonais*. Le Japon suit depuis le début de ce siècle avec une attention particulière la politique dans les Balkans. Selon les expériences récentes de l'auteur, les chances locales de la pluralité culturelle n'ont pas été détruites par la guerre.

La question de la soirée. Une interview à la télévision Duna, la chaîne hongroise par satellite, avec **Horia PATAPIEVICI**, écrivain roumain qui compare l'état des intellectuels avant et après 1989.

Tibor WEHNER, critique d'art, Budapest. Interview avec **Péter STEFANOVITS**, dessinateur, artiste graphique, Budapest. *Objectivité sobre et aspiration métaphysique*. Une personnalité artistique de la génération dans l'âge de la maturité parle de sa carrière et de la façon dont les artistes ont dû se faire aux changements des cinq ans passés.

Gábor VINCZE, Szeged. *De l'espoir à l'action. L'histoire de l'Université hongroise de Kolozsvár en 1944-45*. L'Université de la minorité hongroise a retrouvé son autonomie après la guerre, mais peu après les autorités roumaines ont commencé graduellement à la supprimer et ont fait fusionner l'établissement avec l'Université roumaine de la même ville.

György BEKE, écrivain, Budapest. *Un besoin historique pour la langue maternelle*. L'auteur, d'origine transylvain définit le droit à l'utilisation officielle de la langue maternelle comme un droit des minorités élémentaire pour les Hongrois de Roumanie.

Tamás SÁLYI, Budapest. *Te thatcherisme dans la pratique*. Ière partie. L'auteur analyse les combats et les décisions de Margaret THATCHER, en prenant ses points de référence dans les mémoires de l'ancien premier ministre britannique.

Tibor PETHŐ, Président du Comité de Rédaction de *Magyar Nemzet*, chroniqueur de politique étrangère à *Magyar Szemle*, Budapest. *Le Proche Orient après la mort de Rabin*. La succession à la personnalité de Rabin et à son rôle dans la politique intérieure et le processus de paix en Israël ne sera pas facile.

A magyar jezsuiták folyóirata:

Távlatok

VILÁGNÉZET, LELKISÉG, KULTÚRA

Megjelenik évente hatszor.

Előfizetés egy évre 900Ft.

OTP-számlaszám: 516-036596-5

Megrendelhető:

1026 Budapest, Sodrás u. 13.

Telefon: 393-1089; fax: 275-0269.

A MAGYAR SZEMLÉT AZ ALÁBBI HÍRLAPÁRUSOK ÁRUSÍJTÁK BUDAPESTEN:

Batthyány tér, metró; Frankel Leó utcai aluljáró; Flórián tér, Flórián üzletközpont; Bécsi út 122–124.; Déli pályaudvar, metró; Déli pályaudvar, lapüzlet; Kosztolányi tér; Bukarest étterem, lapüzlet; Újpest, Árpád úti metró; Kálvin tér 1.; Kígyó utcai lapüzlet; Deák téri aluljáró, lapüzlet; Váci u. 10.; Szabadsajtó u. 6.; Petőfi Sándor u. 17.; Párizsi udvar; Nyugati téri lapüzlet; Jászai Mari téri aluljáró; Erzsébet krt. 17., lapüzlet; Baross téri lapüzlet; Ferenc körúti aluljáró; Bajcsy-Zsilinszky u. 76., közlönybolt; Lehel tér, Gogol utcai lapüzlet; Árpád-híd, metró; Móricz Zsigmond körtér, a 6-os villamos indulási oldala; 114. postahivatal; Moszkva tér, Gomba; Örs vezér tere, Sugár.

A MAGYAR SZEMLÉT ÁRUSÍTÓ KÖNYVESBOLTOK BUDAPESTEN:

ATLANTISZ KÖNYVSZIGET (V., Piarista köz 1.); BENCÉS KÖNYVESBOLT (V., Ferenciek tere 5.); FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ (VII., Rákóczi út 14.); ÍRÓK BOLTJA (VI., Andrásy út 45.); LITEA KÖNYVESBOLT (I., Hess András tér 4.); PETŐFI KÖNYVESBOLT (II., Margit krt. 7.); PONT KÖNYVESBOLT (V., Mérleg u. 6.); STÚDIUM AKADÉMIA KÖNYVESBOLT (V., Váci u. 22.); SZÁZADVÉG KÖNYVESBOLT (V., Veres Pálné u. 4-6.). A BALASSI KIADÓ KÖNYVESBOLTJÁBAN (II., Margit u. 1.) korlátozott számban korábbi számaink is kaphatók.

FIATAL, KATOLIKUS

MEGJELENIK
MINDEN ELSŐPÉNTEKEN

A szerkesztőség címe:
1365 Bp., Pf. 661.

A legkedveltebb papílap

(talán véletlenül), Isten Országa fiataljainak
nagydiák-kortól; mindenről,

amit hitünk szerint a nyomdafesték eltűr 1-36

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj egy évre 1200 Ft.

Ára: 96 Ft

MAGYAR SZEMLE

Megrendelem a folyóiratot példányban,

egy évre (1140 Ft; külföldön 75 \$ pld-ként)

fél évre (570 Ft; külföldön 38 \$ pld-ként).

Az előfizetési díjat a részemre megküldött postautalványon
egyenlítem ki.

Név:

Cím:

Dátum:

Aláírás:

Kérjük, vágja ki és borítékban adja föl a szerkesztőség címére
(1067 Bp., Eötvös u. 24.)! A hiányzó számokat beszerezheti a szer-
kesztőségben, vagy postaköltség ellenében megküldjük Önnek!

MAGYAR SZEMLE

Megjelenik havonta

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u.24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 701/216
Telefon/fax: 111-6477

Kiadja:
Magyar Szemle Alapítvány
Felelős kiadó:
DR. GRANASZTÓI GYÖRGY

ISSN 1216 6235

Nyomdai munkálatok:
ALFAPACK Kft.
1108 Bp., Újhegyi út 14.
Felelős vezető:
DR. BODÓ SZABOLCS

Tipográfia terv:
BANGA FERENC
Műszaki szerkesztés:
MAGYAR BERTALAN
Lapmenedzser:
VÁCZI GÁBOR

Terjeszti belföldön előfizetésben a Magyar Posta Rt. Hírlap-üzletági Igazgatósága. Árusításban megvásárolható a postai területi hírlapkereskedelmi rt-k árusainál.
Előfizetési díj:
egy évre 1140 Ft, fél évre 570 Ft;

külföldön: a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
Előfizethető a Vállalatnál,
H-1389 Budapest P.O.B. 149,
vagy a Magyar Hitelbanknál
(H-1133 Budapest) vezetett
202-10995 számú számláján,
vagy külföldi partnereinél

Előfizetési díj: postaköltséggel
együtt egy évre 75 \$, fél évre 38 \$

A CÍMLAPON:
STEFANOVITS PÉTER
-ELEKES KÁROLY:
RÉSZLET A SIKLÓDI TEMPLOM
MENNYEZETÉBŐL
REPRO: STEFANOVITS PÉTER

AUSZTRÁLIA: G. Menczer, P.O.B. 219. Watirna South 3152 Vic.
BELGIUM: „Du Monde Entier”: S.A., 162 Rue du Midi, B-1000 Bruxelles
BRAZÍLIA: Livraria D. Landy Ltda. Rua 7 de Abril 252, 01051 Sao Paulo.
DÁNIA: Munksgaard, 35 Norre Sogade, 1370 Copenhagen
FINNORSZÁG: Akateeminen Kirjakauppa, Keskuskatu 2, SF 00100 Helsinki 10.
FRANCIAORSZÁG: Sociéte Balaton, 67, Bld. Pasteur, 75015 Paris
HOLLANDIA: Faxon Europe B. V., Postbus 197., 1000 AD Amsterdam
IZRAEL: Tel-Aviv; Hungarian Culture and Business Center, Allenby Str. 38., P.O.B. 26439; Tel-Aviv, 652116
JUGOSZLÁVIA: Forum Vojvode Misića broj, 1.21000 Novi-Sad
JAPÁN: Nauka Ltd., 2-30-19 Minami-Ikebukuro, Toshima-ku, Tokyo 171.
KANADA: Pannonia Books, P.O.B. 1017, Postal Station „B” 6, Toronto Ont. M5T 2T8; Hungarian Ikka and Travel Service, 1208 Granville Street, Vancouver, B.C. V6-1M 4; Culture Hongroise, Mme Vera Bencze, 6958 Wilderton Ave. Montreal Que. H3S 2M5.
NAGY-BRITANNIA: Hungarian Book Agency, Mrs. Klara Adams, 87 Sewardstone Road, London E2 9HN; Collet's Holdings Ltd., Denington Estate, Wellingborough Northants, NN8 2QT.
NORVÉGIA: Narversen Inte-Center, P.O.B. 6125 Etterstadt, 0602 Oslo 6.
NSZK: Kubon und Sagner, Postfach 34010, 8000-München 34. H. und S. Katko, Musica Hungarica. Rümansstrasse 4. 8000-München 40; Zeitungsvertrieb Gebrüder Petermann GMBH und Co KG, Kurfürstenstr. 111. D 1000 BERLIN 30; Translibris Zeitschriften und Buchvertrieb G8MH Moltkestr. 80. D-5000 KÖLN 1.
SVÁJC: Magda Szerday, Teichweg 16, 4142 Münchenstein
SVÉDORSZÁG: Esselte Tidskriftscentralen, P.O.B. 638, 2-101 28 Stockholm, Wennergren Williams AB, Box 30004, S-104 25
Stockholm: BTJ Bibliotekstjanst AB, Box 200, S-221 CO Lund
USA: Center of Hungarian Literature, 4418, Tóth Avenue, Brooklyn, N.Y. 11204; Ebsco, Industries Inc. P.O.Box 1943, Birmingham, Ala. 35201, Framo Publishing, 561 West Diversey Parkway Room 19. Chicago 111. 60614; Püski-Corvin, 251 E. 82 Street, New-York, Nr. 10082
VENEZUELA: A Weiss'y Asociados S.R.L. Ibarra a Veroces-Av. Urdaneta Edif. Torre Alfa 7 piso Caracas.

KEGYELEMTELJES KARÁCSONYI ÜNNEPEKET ÉS BÉKÉS, BOLDOG ÚJ ÉVET KÍVÁN A MAGYAR SZEMLE MINDEN KEDVES OLVASÓJÁNAK A LAP SZERKESZTŐSÉGE:

K. László

Gyula Ilyés
Gyula Herczegh
Gyula Granasztói
Máté Hidvégi
Endre Miklóssy
László Tóth

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL: ILLYÉS Gyula levelezése feleségével 1946-47 telén, III-IV.; HERCZEGH Géza: *Tripla szaltó*. GRANASZTÓI György: *Utunk Európába, Európa útja hozzánk*; TÓTH Gy. László: *Egy bukott eszme győztes katonái*; BÍRÓ Miklós: *Hogyan csináljunk háborút?*; HIDVÉGI Máté: *Nagy László álmái*; MIKLÓSSY Endre: *Nietzsche; Demográfia és halandóság* (kerekasztal-beszélgetés).

HÁROMSZÁZÉVES EGYETEMI JUBILEUM a nyugati nemzeteknél nem nagy esemény. Bécsben, Prágában, Krakkóban is sokkal öregebb testvérei vannak alma materünknek. A prágai persze nem a cseh, hanem a német műveltségnek volt őrhelye. Hazánk egykorú főiskolái, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás alapításai nem éltek túl alapítóikat. Mikor ott tudósok vitatkozhattak, új tudományok keletkeztek, nálunk füstölgő romok, kipusztult városkák és falvak ezrei, tömegestül rab-szolgátságba hajtott magyarok jajszava, a helyükbe idegenből belopakodó alacsony műveltségű népek telepei jelzik azt az óriási kulturális süllyedést, amely az ország túlnyomó részét sújtotta s amelynek hatása alól a török igába nem hajtott terület sem vonhatta ki magát.

PÁZMÁNY PÉTER 1635. május 12-én Pozsony érseki palotájában kelt alapítólevelében 100.000 forintot ajánlott fel egyetem céljaira. Pázmány, aki egész életét egyházáért folytatott harccal töltötte el, az egyetemmel élete művét megkoronázni, a katolikus vallást emelni akarta. A másik cél: „a nemes magyar nemzet méltóságáról gondoskodni” és „ennek a sorsverte hazának javáért áldozatot hozni”. A hazánkban és a magyar nemzetnek emlegetése már magában véve is elégséges azoknak az átlátszó állításoknak a cáfolására, hogy a nagyszombati egyetem „szlovák” intézmény volt, amelynek háromszázéves alapítását az újdonsült csehszlovák tudományosságnak kell megünnepelni.

AZ ÚJ EGYETEMNEK, miként más jezsuita főiskoláknak, csak hittudományi és bölcséleti kara volt, mai középiskoláink felső osztályainak megfelelőleg. A négy gimnáziumi osztály elvégzése után kerültek ide az ifjak tizenöt éves korukban, úgyhogy tizennyolc évvel a bölcsélet doktoraivá lehettek. Az egyetem 1667-ben bővült ki a jogi karral, amit Pázmány két utódának, Lósy Imre és Lippay György érsekeknek újabb 30.000 forintos adománya tett lehetővé. A négytagú tanártestület egyik tagja, az egyházjog tanára jezsuita volt, a többi világi. Egyik a hazai jog elméletét, a másik pedig a gyakorlatát tanította; az elsőt Werbőczy Hármaskönyvének magyarázatát és rendszerbe foglalását, az utóbbit pedig a bírósági gyakorlatot, a perrendtartást értették.

MÁRIA TERÉZIA NAGYSZÁMÚ ÚJÍTÁSAI KÖZÉ TARTOZIK, hogy kimondott az elv, hogy a magyar egyetem szervezetében és tanulmányi rendjében lehetőleg a bécsihez igazodjék. Első teendő volt az egyetemet negyedik karral, az orvosival kiegészíteni, amelynek öt tanszéke volt: az elméleti orvostan, a gyakorlati orvostan, a bonctan, a sebészet és szülészet, végül a vegy- és növénytan (1769). A jogi karon a természetjognak állítottak tanszéket, elrendelték a büntetőjog tanítását. Az egységes állampolgári gondolkozást a politico-cameralis tanszék volt hivatva biztosítani.

1770-BEN VOLT A KAROK ELSŐ DÉKÁNVÁLASZTÁSA. Ekkor az egyetem összes hallgatóinak száma 500 körül volt, közöttük csaknem 200 a bölcsészeti karé. (*A háromszázéves Pázmány Egyetem* — részletek; *Magyar Szemle*, 1935. október.)

ECKHART FERENC